

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

ВБД: 34 (575.3)

Бо ҳуқуқи дастнавис

САФАРБЕКЗОДА ҲУКМИДДИН САФАРБЕК

СИЁСАТИ ҲУҚУҚЭҶОДКУНӢ ҲАМЧУН ЗАМИНАИ РУШДИ
УСТУВОРИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН: ПРОБЛЕМАҲОИ
НАЗАРИЯ ВА АМАЛИЯ

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т И

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.01 – Назария ва
таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат

Душанбе – 2025

Диссертатсия дар кафедраи назария ва таърихи давлат ва ҳуқуқи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон иҷро гардида, аз таҳхис гузаштааст ва ба ҳимоя тавсия гардидааст.

Мушовири илмӣ: **Шарофзода Рустам Шароф** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор. профессори кафедраи назария ва таърихи давлат ва ҳуқуқи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Муқарризи расмӣ: **Сафарзода Бахтовар Амралӣ** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, Сафири фавқулодда ва мухтори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Ҷумҳурии Беларус

Одиназода Рамазон Сафар – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, директори Муассисаи давлатии «Маркази барномаҳои байналмилалӣ»

Диноршоҳ Азиз Мусо – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, муовини аввал, муовини директори иҷроия оид ба илм, инноватсия ва муносибатҳои байналмилалӣ филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М.В. Ломоносов дар шаҳри Душанбе.

Муассисаи пешбар: **Академияи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Ҳимояи диссертатсия 27 - уми майи соли 2025 соати 10:00 дар ҷаласаи шурои диссертатсионии 6D.KOA-018 назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, кӯч. Буни Ҳисорак, толори Шурои диссертатсионии факултети ҳуқуқшиносӣ) баргузор мегардад.

Бо мазмуни диссертатсия дар сомонаи www.tnu.tj ва китобхонаи марказии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17) метавон шинос шуд.

Автореферат «_____» _____ соли 2025 фириастода шуд.

Котиби илмӣи шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

 Қодиров Н.А.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ самти афзалиятноки сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, бо мақсади идоракунии муташаккилонаи раванди ҳуқуқэҷодкунӣ, муайян намудани стратегияи инкишофи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, таъмини муташаккилӣ ва муттасилии чараёни ҳуқуқэҷодкунӣ, таъмини сифати қонунҳо бо дарназардошти талаботи тағйирёбандаи танзими ҳуқуқӣ ба роҳ монда мешавад. Айни замон ҳуқуқэҷодкунӣ бо иштироки доираи васеи субъектони босалоҳият, бо мақсади қабули намудҳои зиёди санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба роҳ монда шуда, идоракунии мунтазам, муташаккилӣ ва танзимро талаб мекунад. Бо ҳамин мақсад сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ тарҳрезӣ ва амалӣ карда мешавад.

Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар робита бо ҳадафҳои стратегияи давлати Тоҷикистон, дар заминаи паёмҳо, суҳанрониҳо ва баромадҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, стратегияҳо, концепсияҳо ва барномаҳои давлатӣ, бо дарназардошти ҳадафҳо ва афзалиятҳои Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, дар алоқамандӣ бо самтҳои дигари сиёсати ҳуқуқӣ амалӣ карда мешавад. Низоми қонунгузории амалкунанда, натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ ва мониторинги ҳуқуқӣ, маводи методӣ, тавсияҳо ва таклифҳои аз лиҳози илмӣ асоснок оид ба такмили ҳуқуқэҷодкунӣ асоси ҳуқуқӣ, ташкилӣ-методӣ ва илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкуниро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил медиҳанд.

Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ самти афзалиятноки сиёсати давлат мебошад, чунки ба танзими ҳуқуқии муносибатҳои ҷамъиятӣ, таъмини қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ, пешгирии ихтилофоти ҳуқуқӣ, такмили низоми қонунгузорӣ ва рушди низоми ҳуқуқӣ мусоидат мекунад. Таклифҳои қонунгузорӣ, ки дар паёмҳо, суҳанрониҳо ва баромадҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ифода карда мешаванд, ба ташаккул ва амалӣ гардидани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ мусоидат мекунанд. Дар паёмҳо, суҳанрониҳо ва баромадҳои Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ҳадафҳо ва афзалиятҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, вазифаҳои мақомоти ҳуқуқэҷодкунӣ (парламент ва мақомоти намояндагии маҳаллӣ), самтҳои нави сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ муайян карда мешаванд.

Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ стратегияи танзими ҳуқуқиро дар заминаи пешгӯӣ намудани самтҳои инкишофи ҳаёти ҳуқуқӣ, ба нақша гирифтани фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, ба инобат гирифтани самтҳои

аввалиндараҷаи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ муайян мекунад. Муайян намудани стратегияи танзими ҳуқуқӣ дар шароити тағйири босуръати муносибатҳои ҷамъиятӣ, ташаккули муносибатҳои нави ҷамъиятӣ дар робита бо рушди муносибатҳои бозорӣ, болоравии саҳми баҳши хусусӣ дар рушди иҷтимоӣ-иқтисодии мамлакат, вусъати фаъолияти соҳибкорӣ, васеъ гардидани доираи субъектони хоҷагидорӣ хусусӣ аҳаммияти аввалиндараҷа дорад.

Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ба такмили техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ, таъини сифати қонунҳо, пешгирии ихтилофоти байни санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ташаккули фазои беихтилофи ҳуқуқӣ мусоидат мекунад. Айни замон такмили асосҳои илмӣ ва амалии техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ дар робита бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, рақамӣ ва зехни сунъӣ ҳангоми амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ба инобат гирифта мешавад. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ба такмили маҳорати касбии қормандони мақомоти ҳуқуқэҷодкунӣ мусоидат мекунад.

Ташаккул ва болоравии фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ яке аз ҳадафҳои афзалиятноки сиёсати ҳуқуқэҷодкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Дар доираи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ чораҳои зарури илмӣ, методӣ, ташкилӣ, фарҳангӣ, иттилоотӣ бо мақсади ташаккул ва болоравии фарҳанги ҳуқуқэҷодкунии ҳам субъектони босалоҳияти сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ (мақомоти давлатӣ) ва ҳам иштирокдорони сиёсати мазкур (ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, аҳли ҷомеа, шаҳрвандон) андешида мешаванд. Фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ маҷмуи арзишҳои ҳуқуқӣ, ахлоқӣ-маънавӣ, фарҳангӣ мебошад, ки дар робита бо тамаддуни тоҷикон, дар марҳилаҳои гуногуни инкишофи таърихӣ, таҷрибаи давлатдорӣ миллӣ ташаккул ёфта, аз насл ба насл мегузаранд ва дар ҳаёти имрӯза, бо мақсади ҳимояи манфиатҳои миллӣ, арзишҳои ахлоқӣ-маънавӣ, анъанаҳои миллӣ, дар раванди таҳия ва қабули қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода мешаванд.

Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дурнамои рушди низоми қонунгузори Тоҷикистонро бо дарназардошти истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-телекоммуникатсионӣ, рақамӣ ва зехни сунъӣ муайян мекунад. Муайян намудани стратегияи танзими ҳуқуқӣ бо дарназардошти гузариш ба ҷомеаи рақамӣ, аз ҳукумати электронӣ ба ҳукумати рақамӣ, татбиқи технологияҳои зехни сунъӣ дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷомеа, ташаккули иқтисоди рақамӣ, “иқтисоди сабз”, рақамикунӣ соҳаи ҳифзи табиат бо мақсади истеҳсоли “энергияи сабз” аҳаммияти ҳаётан муҳим дорад.

Таъмини самаранокии танзими ҳуқуқӣ дар робита бо пешрафти ҷомеа яке аз мақсадҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкуниро ташкил медиҳад. Тавре Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ санаи 28 декабри соли 2023 иброз доштанд: «Таъмин намудани рушди устувор ва босуръати кишвар танзими ҳуқуқии саривақтӣ ва ҳамаҷонибаро талаб менамояд» [1]. Низоми мукамал ва беихтилофи қонунгузорӣ дар танзими муносибатҳои тағйирёбандаи ҷамъиятӣ нақши ҳалкунанда дорад. Тавре дар Паёми мазкур Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид намуданд: «Қонунгузорӣ бояд пайваста такмил дода шавад ва ҳамқадами ислоҳоти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ бошад» [1]. Ҳамчунин, дар Паёми мазкур самтҳои инкишофи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва рақамӣ дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа, аз ҷумла дар самти сармоягузорию давлатӣ, рақамикунонии ҳифзи муҳити зист, рушди «иқтисоди сабз», назорати рақамии ҳаракати нақлиёти гаронвазн, бунёди терминалҳои наздисарҳадӣ, ташкили «долонҳои сабз»-и бо технологияҳои рақамӣ муҷахҳаз муайян карда мешаванд.

Дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ” санаи 28 декабри соли 2024 “такмили ғаврии заминаҳои ҳуқуқӣ ва қабули санадҳои дахлдор дар самти гузариш ба иқтисоди рақамӣ, баланд бардоштани маърифати истифодаи технологияҳои рақамӣ” [2] дар робита бо эълон гардидани солҳои 2025-2030 «Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия» самтҳои нави сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ эълон карда мешавад. Дар робита бо ин, вазифа гузошта мешавад, ки дар низоми таълимии муассисаҳои тамоми зинаҳои таҳсилоти касбӣ равияи омода кардани барномасозон ва дигар ихтисосҳои зарурӣ барои рушди иқтисоди рақамӣ ва барномасозӣ қорӣ карда шавад. Ҳалли ин вазифаҳо ба такмили сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар шароити таҳияи санадҳои нави меъёрии ҳуқуқӣ мусоидат мекунад.

Дар Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо аҳли илм ва маорифи кишвар санаи 30 майи соли 2024 самтҳои нави такмили қонунгузорӣ дар робита бо истифодаи технологияҳои зеҳни сунъӣ, татбиқи самараноки қонунҳое, ки бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, рақамӣ, инноватсионӣ робитаи бевосита доранд, муайян карда мешаванд. Ҳамзамон бо ин,

тавре Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид намуданд, татбиқи чунин қонунҳо, аз ҷумла Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тичоратикунонии натиҷаҳои фаъолияти илмӣ ва илмиву техникӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи паркҳои технологӣ» ба талабот ҷавоб намедихад. Аз ин хотир, ба мақомоти дахлдор супориш дода мешавад, ки чиҳати таҳияи санадҳои зерқонунӣ ва татбиқи самарабахши қонунҳои зикршуда чораҳои дахлдор андешанд. Бар замми ин, таъкид гардид, ки татбиқи ҳадафҳои Стратегияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаҳои илм, технология ва инноватсия барои давраи то соли 2030 дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда нашудааст ва дар ин самт мушкилоту камбудҳои зиёд ҷой доранд [3].

Ин ва дигар мақсаду вазифаҳои, ки дар суҳанрониҳо, баромадҳо, паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон муайян карда мешаванд, ба тарҳрезии стратегияи рушди қонунгузорӣ, ки яке аз мақсадҳои сиёсати ҳуқуқҷодкуниро ташкил медиҳад, бояд ба инобат гирифта шаванд.

Гуфтаҳои боло мубрамии мавзӯи таҳқиқоти диссертатсиониро собит менамоянд.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Сиёсати ҳуқуқҷодкунӣ самти муҳимми сиёсати ҳуқуқӣ мебошад ва аз ин хотир, дар асарҳои илмӣ мафҳуми сиёсати ҳуқуқҷодкунӣ дар заминаи таҳқиқи сиёсати ҳуқуқӣ муайян карда мешавад. Доир ба мафҳум ва намудҳои сиёсати ҳуқуқӣ, нақши он дар ташаккули сиёсати ҳуқуқҷодкунӣ асарҳои олимони зиёд, аз ҷумла В.Н. Кудрявцев [18], С.В. Кодан [17], А.В. Малко [56, с. 19], В.Н. Нерсеянс [61, с. 74], В.А. Рудковский [69, с. 7], О.Ю. Рибакон [70, с. 78], Р.Ш. Сотиволдиев (Р.Ш. Шарофзода) [76, 25], В.В. Трофимов [83, с. 141] ва дигарон нашр шудаанд.

Сиёсати ҳуқуқҷодкунӣ самти сиёсати ҳуқуқӣ буда, айни замон аз самтҳои дигари сиёсати ҳуқуқӣ бо мақсаду афзалиятҳо ва шаклу воситаҳои амалӣ шуданаш фарқ дорад. Аз ин хотир, дар асарҳои илмӣ таносуби сиёсати ҳуқуқҷодкунӣ ва сиёсати ҳуқуқӣ таҳқиқ мешавад. Паҳлуҳои гуногуни таносуби сиёсати ҳуқуқӣ ва сиёсати ҳуқуқҷодкунӣ, мустақилияти сиёсати ҳуқуқҷодкунӣ ҳамчун самти муҳимми сиёсати ҳуқуқӣ дар маркази таваҷҷуҳи Т.А. Золотухина [44, с. 13], А.Ю. Калинин [45, с. 30], А.П. Мазуренко [53, с. 23], А.Р. Нематов [26], С.В. Поленина [65, с. 184], Е.С. Селиванова [78, с. 140] ва дигарон қарор доранд. Оид ба таносуби сиёсати ҳуқуқҷодкунӣ ва ҳуқуқҷодкунӣ Д.А. Керимов [15],

Е.Г. Лукьянова [52, с. 159], А.П. Мазуренко [20], А.В. Митскевич [23], А.С. Пиголкин [62], Р.Ш. Сотиволдиев (Р.Ш. Шарофзода) [75, с. 68], О.И. Сибулевская [88, с. 12-13] ва дигарон асарҳо нашр намудаанд.

Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ яке аз масъалаҳои мубрами илмӣ буда, солҳои охир бо дарназардошти вусъати фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, ихтилофоти ҳуқуқӣ дар натиҷаи қабули миқдори зиёди санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар маркази таваччуҳи олимон қарор дорад. Оид ба мафҳум, мақсадҳо, принсипҳо, субъектони сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ О.А. Гаврилов [7, с. 26-27], Т.А. Золотухина [44, с. 13], Н.В. Исаков ва А.П. Мазуренко [11], В.Р. Калайчева [12], А.Ю. Калинин [45, с. 30], А.П. Мазуренко ва А.Ю. Лаврик [21], А.В. Малко [55, с. 26], С.В. Поленина [65, с. 180], Е.С. Селиванова [78, с. 140] ва дигарон асарҳои илмӣ нашр намудаанд.

Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ стратегияи танзими ҳуқуқиро бо дарназардошти равандҳо ва самтҳои инкишофи низоми ҳуқуқ ва низоми қонунгузорӣ муайян мекунад. Барои ҳамин, дар ҳамаи асарҳои илмӣ ба асосҳои илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ таваччуҳи махсус дода мешавад. Асосҳои илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар асарҳои В.М. Баранов [36, с. 149], Н.В. Исаков [10, с. 32], С.В. Корсакова [47, с. 302], В.В. Лазарев [51, с. 181], Р.Ш. Сотиволдиев (Р.Ш. Шарофзода) [30], Т.Я. Хабриева [31, с. 28] ва дигарон таҳқиқ карда мешаванд.

Яке аз ҳадафҳои муҳими сиёсати ҳуқуқэҷодкуниро таъмини сифати қонун зимни риояи қоидаҳои техникаи ҳуқуқӣ ташкил медиҳад. Аз ин хотир, олимони ба ҷанбаи техникаи ҳуқуқии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ эътибори ҷиддӣ медиҳанд. Техникаи ҳуқуқӣ ҳамчун омилҳои таҳкими сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар асарҳои С.С. Алексеев [4, с. 270], В.М. Баранов [37, с. 365], Т.В. Кашанина [14], М.Л. Давидова [9], Г.И. Муромцев [58, с. 13], В.М. Сирих [81, с. 9] ва дигарон таҳқиқ мешавад. Техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун заминаи ташаккул ва рушди сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар маркази таваччуҳи М.Л. Давидова [40, с. 118], И.А. Карева [46, с. 62], В.А. Кюрджиев [50, с. 9], А.П. Мазуренко [54, с. 39], А. Нашитс [25], Р.Ш. Шарофзода [32], Е.Н. Швед [92, с. 85] ва дигарон қарор дорад. Оид ба таъмини сифати қонун, ки дар доираи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ таъмин карда мешавад, О.В. Анифишерава [35, с. 43], А.Р. Нематов [27, с. 152], О.А. Плотская [63, с. 223], С.В. Поленина [64, с. 12], М.З. Рахимов [67, с. 16], Р.Ш. Сотиволдиев (Р.Ш. Шарофзода) [74, с. 227], З. Ализода [93] ва дигарон асарҳои илмӣ нашр намудаанд.

Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ба ташаккул ва болоравии фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ мусоидат мекунад. Мафҳуми фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ солҳои охир дар асарҳои илмӣ ҳамчун омили роҳандозии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ таҳқиқ карда мешавад. Айни замон оид ба мафҳуми масъалаи мазкур ақидаҳои гуногун баён карда мешаванд. Ба ин нигоҳ нақарда, фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун омили такмили фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар асарҳои олимони фаъолони таҳқиқ карда мешавад. Паҳлуҳои гуногуни фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ дар таносуб бо фарҳанги ҷомеа ва фарҳанги ҳуқуқӣ, ҳамчун омили такмили сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар асарҳои Е.С. Зайсева [42, с. 46], М.А. Костарева [48, с. 14], Э.С. Насриддинзода [24], Р.М. Раҷабзода [29], В.Ю. Самородов [73, с. 128], Г.А. Тосунян [82, с. 28], В.В. Трофимов [84, с. 43], Т.Я. Хабриева [86, с. 8] ва дигарон таҳқиқ карда мешавад.

Дар ҷомеаи иттилоотӣ дурнамои рушди сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-телекоммуникатсионӣ, рақамӣ ва зехни сунӣ алоқаманд аст. Аз ин хотир, дар асарҳои илмӣ самтҳои инкишофи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар ҷомеаи иттилоотӣ дар давраи гузариш ба ҷомеаи рақамӣ ва дар робита бо истифодаи технологияҳои зехни сунӣ таҳқиқ карда мешаванд. Бунёди ҷомеаи иттилоотӣ, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, ҳимояи амнияти иттилоотӣ дар маркази таваҷҷуҳи В.В. Алиев [33, с. 158], Е.В. Алферова [34, с. 53], В. Маркоменко [57, с. 12], Р.Ш. Шарофзода [90, с. 175] ва дигарон қарор дорад.

Самтҳои инкишофи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо танзими ҳуқуқи муносибатҳои иттилоотӣ дар доираи ҳуқуқи иттилоотӣ алоқаманд аст. Оид ба ташаккули ҳуқуқи иттилоотӣ В.М. Боер [6], О.А. Гаврилов [38, с. 322], Ш.К. Ғаюров [8], Ю.Н. Кисляков, А.В. Студнев, Е.А. Пчёлкина [16] ва дигарон асарҳои илмӣ нашр намудаанд. Дар асарҳои илмие, ки солҳои охир нашр мешаванд, ба истифодаи технологияҳои рақамӣ дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ таваҷҷуҳи махсус дода мешавад. Оид ба ин масъала Г.М. Лановая [19], В.М. Баранов [5], М.В. Залоило [43, с. 141], М.В. Костенников [49, с. 53], П.В. Ремизов [68, с. 508], М.С. Самойлова [72, с. 8], Р.Ш. Шарофзода, Ғ.А. Шокиров [91, с. 110], Т.Я. Хабриева [85, с. 8] ва дигарон асарҳои илмӣ нашр намудаанд.

Паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар инкишофи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ нақши ҳалқунанда доранд. Ақидаҳои илмӣ оид ба

мафҳум ва хусусиятҳои паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар асарҳои А.М. Диноршоев [41, с. 58], Б.С. Гадоев [39, с. 74], И.И. Камолов [13, с. 168-169], Э.С. Насриддинзода [59, с. 6], Э.С. Насриддинзода, Ф.С. Сайнозимзода [60, с. 5], Б.Х. Раззоқов [28, с. 99], Д.С. Раҳмон, Б.С. Шерзода [66, с. 25], Ф.С. Сайнозимзода [71, с. 82], М.С. Сулаймонов [80, с. 140], Ф.С. Сулаймонзода [79, с. 17], Ҷ. Саъдизода, М.С. Сулаймонов [77, с. 166], А.Ғ. Холиқзода, И.Х. Бобочонзода, Ш.Ш. Шосаидзода [87, с. 26], Шарифзода Фирдавс [89, с. 100] ва дигарон баён карда шудаанд. Нақши паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун шакли ташаббусҳои қонунгузори сарвари давлат дар рушди давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон дар асари М. Маҳмудзода ва Р. Шарофзода муфассал таҳлил карда мешавад [22].

Ҳамин тариқ, оид ба паҳлуҳои гуногуни сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ асарҳои зиёди илмӣ нашр шудаанд. Ба ин нигоҳ накарда, сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун самти аввалиндараҷаи сиёсати ҳуқуқӣ дар илми ҳуқуқшиносии Тоҷикистон таҳқиқ карда нашудааст. Ба ҳамин хотир, таҳқиқи ҳаматарафаи назариявӣ-методологии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ интихоб шудааст.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи мавзӯи илмӣ-таҳқиқотии кафедраи назария ва таърихи давлат ва ҳуқуқи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон – «Заминаҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ ва илмӣ-методологии рушди давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон дар шароити роҳандозии модели нави рушди устувор барои солҳои 2021-2025» анҷом дода шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқоти диссертатсиониро таҳқиқоти назариявӣ-методологии сиёсати ҳуқуқэҷодкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун самти афзалиятноки сиёсати ҳуқуқӣ бо дарназардошти ҳадафҳои стратегияи давлати Тоҷикистон, иттилоотӣ ва рақамгардонии ҷомеа ва боло бурдани фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ ташкил медиҳад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил гардидан ба мақсади зикршуда вазифаҳои зерини таҳқиқоти диссертатсионӣ муайян карда мешаванд:

– муайян намудани мубрамаи, дараҷаи таҳқиқи мавзӯ, мақсад, вазифаҳо, объект, предмет, марҳила, макон, давра, асосҳои назариявӣ-

методологӣ, заминаҳои эмперикӣ, навгонии илмӣ, аҳаммияти назаривию амалии таҳқиқоти диссертатсионӣ;

– таҳқиқи илмии сиёсати ҳуқуқӣ ҳамчун заминаи бунёдии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ;

– муайян намудани мустақилият ва аҳаммияти сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ;

– таҳлили таносуби фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ;

– таҳқиқи мафҳуми сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ;

– муайян намудани асосҳои илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ;

– таҳлили принципҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ;

– муайян намудани доираи субъектҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ;

– таҳқиқи техникаи ҳуқуқӣ ҳамчун омили таъминкунандаи самаранокии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ;

– таҳлили техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун воситаи ташаккул ва амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ;

– муайян намудани роҳҳои таъмини сифати қонун ҳамчун мақсади сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ;

– муайян намудани нақши сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар боло бурдани фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ;

– муайян намудани дурнамои рушди сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар робита бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, рақамӣ ва зехни сунъӣ;

– таҳқиқи паёмҳои Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун замина ва омили инкишофи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ;

– баёни ҳулосаҳои умумӣ оид ба натиҷаҳои таҳқиқот;

– пешниҳоди тавсияҳои амалӣ.

Объекти таҳқиқот. Объекти таҳқиқоти диссертатсиониро муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки дар соҳаи ташаккул ва амалӣ гардидани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ пайдо шуда, мунтазам тағйир меёбанд, ташкил медиҳанд.

Предмети таҳқиқот. Предмети таҳқиқоти диссертатсиониро ақидаҳо, мафҳумҳо, нуқтаҳои назари илмӣ-методологӣ, асосҳои таъминоти методӣ ва концепсияҳои илмӣ оид ба сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, ҳамчунин, методологияи пешгӯии дурнамои рушди сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар Тоҷикистон ташкил медиҳанд.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот. Дар диссертатсия сиёсати ҳуқуқэҷодкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои соҳибистиклолӣ таҳқиқ карда мешавад. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар кафедраи назария ва

таърихи давлат ва ҳуқуқи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон гузаронида шудааст. Давраи таҳқиқот солҳои 2018-2024-ро дар бар мегирад. Дар ин давра муаллиф ҳамчун унвонҷӯи кафедраи мазкур таҳқиқоти диссертациониро гузаронидааст.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асосҳои назариявии таҳқиқотро асарҳои олимони ватанӣ ва давлатҳои хориҷа, аз ҷумла В.М. Баранов, Ш.К. Гаюров, В.Н. Кудрявцев, Т.В. Кашанина, И.И. Камолов, В.В. Лазарев, А.В. Малко, А.П. Мазуренко, М. А. Махмудзода, Э.С. Насриддинзода, А.Р. Нематов, С.В. Поленина, А.С. Пиголкин, Д.С. Раҳмон, М.З. Раҳимов, Р.М. Раҷабзода, Е.С. Селиванова, В.В. Трофимов, А.Ғ. Холиқзода, Ғ.А. Шокиров, Р.Ш. Шарофзода ташкил медиҳанд. Мафҳумҳо, категорияҳо, ақидаҳои илмӣ, ки дар илм пазируфта мешаванд, дар таҳқиқоти диссертационӣ бо мақсади муайян намудани навгонии илмии диссертатсия, аз ҷумла асоснок намудани ақидаҳо, мафҳумҳо ва хулосаҳо истифода мешаванд. Дар таҳқиқоти диссертационӣ дар баробари ақидаҳо ва мафҳумҳои анъанавии илмӣ, ки солҳои дароз истифода мешаванд, ақидаҳо, ғояҳо ва мафҳумҳои нави илмӣ, ки бо дарназардошти тағйироти куллии ҳаёти ҷомеа, аз ҷумла истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, рақамӣ ва зехни сунъӣ дар асарҳои илмӣ солҳои охир пешниҳод шуда истодаанд, ба инобат гирифта мешаванд. Концепсияи илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти ақидаҳо ва мафҳумҳои нави илмӣ дар диссертатсия пешниҳод мешавад. Илова бар ин, самтҳои мубрами рушди сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар робита бо афзалиятҳо ва дурнамои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, ки солҳои охир таваҷҷуҳи олимониро ба худ ҷалб мекунад, муайян карда мешаванд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Асосҳои методологии таҳқиқоти диссертациониро усулҳои умумии методологии дарки олам ва усулҳои махсуси таҳқиқоти илмии воқеияти давлатию ҳуқуқӣ ташкил медиҳанд. Бо истифодаи усулҳои умумиметодологии фалсафӣ, аз ҷумла усулҳои диалектикӣ, материалистӣ, таҳлили системавӣ-таркибӣ, функционалӣ, ҳамчунин, категорияҳои диалектика ва принсипҳои бунёдии дарки олам (дарки ҳаматарафа, воқеъбинона, робитаи илм ва воқеият), қонуниятҳои умумии ташаккули инкишофи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун падидаи ҳаёти ҷомеа, алоқамандии сиёсати мазкур бо падидаҳои дигари ҳаёти ҷомеа (сиёсат, фарҳанги ҷомеа, шуури ҷамъиятӣ ва дигар) муайян карда мешавад. Дар заминаи усулҳои мазкур, ки аҳамияти методологӣ доранд, шароити таърихӣ ташаккули амалӣ гардидани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, таъсири омилҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ ба

роҳандозии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, роҳҳои ташаккули фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ дар алоқамандӣ бо фарҳанги умумии ҷомеа, дурнамои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар доираи методологияи пешгӯии рушди ҷомеа муайян карда мешаванд.

Усули махсуси шаклии меъёрӣ дар чараёни таҳлили санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳамчун асоси меъёрии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, таҳлили муқоисавии асосҳои меъёрӣ-ҳуқуқии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар давлатҳои аъзои ИДМ, таҳлили заминаҳои меъёрии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар фазои умумии ҳуқуқии ИДМ истифода мешавад. Вусъати фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар Тоҷикистон ва дар фазои умумии ҳуқуқии ИДМ, суръати баланди чараёни ҳуқуқэҷодкунӣ (қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, алалхусус, ворид намудани тағйиру иловаҳо ба онҳо) аҳаммияти усули мазкурро собит менамояд.

Усули таҳлили таърихӣ-ҳуқуқӣ зимни омӯзиши шароити таърихии ташаккули инкишофи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, ки дар солҳои гуногуни соҳибистиклолии Тоҷикистон мунтазам тағйир меёбад, ба инобат гирифта мешавад. Усули мазкур барои таҳқиқи асосҳои фарҳангӣ-тамаддунии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба инобат гирифтани манфиатҳои миллӣ дар раванди ҳуқуқэҷодкунӣ аҳаммияти аввалиндарача дорад.

Усули муқоисавӣ-ҳуқуқӣ ба мақсади таҳлили муқоисавии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар давлатҳои аъзои ИДМ, самтҳои ташаккули тақмили заминаҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ташкилӣ, методӣ, илмӣ, методологӣ, иттилоотии сиёсати мазкур дар ин давлатҳо мусоидат мекунад. Фазои умумии ҳуқуқии ИДМ ба инкишофи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар Тоҷикистон таъсир мерасонад. Аз ин хотир, усули зикршуда барои таҳқиқи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ аҳаммияти илмӣ дорад.

Дар диссертатсия бо дарназардошти хусусиятҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ усулҳои дигари таҳқиқи илмии ҳуқуқӣ, аз ҷумла усулҳои таҳлили мантиқи ҳуқуқӣ, ҷомеашиносии ҳуқуқӣ, омори ҳуқуқӣ, кибернетикӣ ва дигар усулҳо истифода мешаванд. Аз ҷумла, усулҳои махсуси мантиқи ҳуқуқӣ ва шаклии меъёрӣ зимни таҳқиқи техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун заминаи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ истифода мешаванд. Категорияҳои фалсафии «сифат», «шакл ва мазмун» ҳангоми таҳқиқи сифати қонун ҳамчун ҳадафи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ истифода мешаванд.

Заминаҳои эмпирикии таҳқиқот. Заминаҳои эмпирикии таҳқиқоти диссертатсиониро Конституция, қонунҳо, кодексҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои меъёрии ҳуқуқии давлатҳои аъзои ИДМ ташкил медиҳанд. Заминаи эмпирикии таҳқиқоти диссертатсионӣ бо шароити таърихӣ ҳаёти ҷомеа, омилҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, сиёсӣ, равандҳои асосии ҳаёти ҷомеа, ки ба ташаккули амалигардии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ таъсири худро мерасонанд, алоқамандии бевосита дорад. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти таҷрибаи ташаккулёфта дар соҳаи сиёсати ҳуқуқӣ, фаъолияти ҳуқуқэҷодкунии доираи васеи субъектон ва иштирокчиёни фаъолият ва сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ омӯхта мешавад. Заминаи эмпирикии корро таҷрибаи дар Тоҷикистон ташаккулёфтаи қабул ва тағйири Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳокимаҳои умумихалқии қонунҳои муҳим, иштироки халқ дар раёйпурсӣ ва муҳокимаҳои васеи лоиҳаҳои тағйироту иловаҳо ба Конституция ва қонунҳо ташкил медиҳанд. Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, ки заминаи бунёди ташаккули роҳандозии сиёсати ҳуқуқэҷодкуниро дар Тоҷикистон ташкил медиҳанд, унсури муҳимми заминаи эмпирикии диссертатсия мебошанд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот. Диссертатсияи мазкур яке аз аввалин таҳқиқоти илмӣ назариявӣ-методологии диссертатсионии сиёсати ҳуқуқэҷодкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Навгонии илмӣ диссертатсия бо натиҷаҳои умумии илмӣ он муайян карда мешавад:

– таҷрибаи миллии ташаккул ва амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ҷамъбаст ва таҳлил карда мешавад;

– мафҳуми сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти гуногунии нуқтаҳои назари илмӣ ва таҷрибаи сиёсӣ ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад;

– шароити таърихӣ Тоҷикистон, маҷмуи омилҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ-маънавӣ, ки ба сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ таъсир мерасонанд, муайян гардида, ҳаматарафа таҳлил карда мешаванд;

– таъсири анъанаҳои фарҳанги милли ба сиёсати ҳуқуқэҷодкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад;

– хусусиятҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар Тоҷикистон, ки бо таҷрибаи қонунгузори ватанӣ, аз ҷумла бо тафовути доираи субъектони босалоҳияти фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва доираи васеи иштирокчиёни сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ робита дорад, муайян карда мешаванд;

- хусусиятҳои фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ дар Тоҷикистон, ки бо дарназардошти нақши ҳалқунандаи фарҳанги миллӣ, анъанаҳои миллӣ, таҷрибаи ватании ҳуқуқэҷодкунӣ ташаккул меёбад, муайян карда мешаванд;

– дурнамои рушди сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар Тоҷикистон бо дарназардошти ҳадафҳо ва афзалиятҳои сиёсати давлат дар соҳаи истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, рақамӣ, зехни сунӣ, ки дар паёмҳо, баромадҳо, суҳанрониҳои Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон, дар ҳуҷҷатҳои стратегӣ ва барномавии давлати Тоҷикистон баён гардиданд, муайян карда мешаванд;

– нақши бунёдии паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар ташаккули амалишавии самараноки сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар Тоҷикистон собит мегардад.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда. Навгони илмии таҳқиқоти диссертатсионӣ бо **нуктаҳои илмии зерин**, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд, собит мегардад:

1. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, аз як тараф, намуди сиёсати ҳуқуқӣ буда, мафҳум ва аҳаммияти он дар доираи ҳадафҳо, афзалиятҳо, вазифаҳо, механизми амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқӣ муайян карда мешавад. Аз тарафи дигар, сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар таносуб бо намудҳои дигари сиёсати ҳуқуқӣ самти афзалиятноки сиёсати ҳуқуқӣ мебошад. Нуктаи илмии мазкур бо дарназардошти ҳадафҳо, афзалиятҳо, вазифаҳои махсуси сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, имкониятҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар соҳаи идоракунии мақсаднок ва муташаккилонаи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунии доираи васеи субъектони босалоҳият ва иштирокчиёни он, таъмини муттасилии ҳамаи давраҳои чараёни ҳуқуқэҷодкунӣ, таъмини раванди таҳия ва қабули саривақтии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар робита бо талаботи нави ҳаёти ҷомеа, мутобиқ намудани фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ба талабот ва равандҳои нави ҷомеа (идоракунии давлатии технократӣ, рушди бахши хусусӣ, фаъолияти ҳуқуқэҷодкунии субъектони хоҷагидорӣ хусусӣ, иттилоотонӣ ва рақамгардонии ҷомеа, истифодаи технологияҳои зехни сунӣ), пешгӯӣ намудани дурнамои рушди низоми ҳуқуқ ва низоми қонунгузорӣ исбот карда мешавад.

2. Вазъи мустақили сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар се сатҳ муайян карда мешавад: бо дарназардошти мавқеи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар низоми намудҳои сиёсати ҳуқуқӣ; ҳамчун падидаи мураккаб ва сохтори ҳаёти ҳуқуқӣ; дар таносуб бо фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ. Бо мақсади муайян намудани вазъи мустақили сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ таносуби он

бо намудҳои гуногуни сиёсати ҳуқуқӣ бо дарназардошти хусусиятҳо, ҳадафҳо, афзалиятҳо, вазифаҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ муайян карда мешавад. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун падидаи мустақили ҳаёти ҳуқуқӣ бо дарназардошти шароити махсуси ташаккул, шаклу тарзҳои амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, робитаи он бо падидаҳои дигари давлатӣ ва ҳуқуқӣ, нақши ҳалқунандаи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар рушди низоми давлатӣ ва ҳуқуқӣ, унсурҳои таркибии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, мустақилияти унсурҳои мазкур арзёбӣ мегардад. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ аз доираи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ берун мебарояд, чунки дар доираи ҳадафҳои стратегии давлати Тоҷикистон, ҳадафҳо ва афзалиятҳои сиёсати ҳуқуқи Чумҳурии Тоҷикистон, ҳуҷҷатҳои стратегӣ, концептуалӣ ва барномавии давлатӣ, таҷрибаи қонунгузори Тоҷикистон, гузаронидани таҳлили васеи илмии талаботи танзими ҳуқуқӣ, самтҳои инкишофи низоми ҳуқуқи Тоҷикистон амалӣ карда мешавад.

3. Робитаи тарафайн ва таносуби сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ва фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти гуногунии нуқтаҳои назари илмӣ оид ба мафҳуми ҳуқуқэҷодкунӣ, таносуби мафҳумҳои «ташаккули ҳуқуқ» ва «ҳуқуқэҷодкунӣ», мафҳумҳои васеъ ва маҳдуди ҳуқуқэҷодкунӣ, таъсири назарияҳои гуногуни ҳуқуқ ба мафҳуми ҳуқуқэҷодкунӣ, тағйири мафҳуми ҳуқуқэҷодкунӣ муайян карда мешавад. Пазируфтани ақидаи тафовути «ташаккули ҳуқуқ» ва «ҳуқуқэҷодкунӣ» ба дарки сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ мусоидат мекунад. Мафҳумҳои васеъ ва маҳдуди гуногуни ҳуқуқэҷодкунӣ боиси дарки васеъ ва маҳдуди сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ мегарданд. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар Тоҷикистон бо дарназардошти таҷрибаи қонунгузори Чумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла дар робита бо ҷудо намудани мафҳумҳои «субъектони ҳуқуқэҷодкунӣ» ва «иштирокдорони раванди ҳуқуқэҷодкунӣ» арзёбӣ мегардад.

4. Мафҳуми сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти тафовути доираи субъектони сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ва субъектони фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, доираи амалишавии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ва доираи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, мақсадҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ва мақсадҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, ҳамчунин, механизми таҳқиқи илмӣ-таҳлилӣ ва пешгӯӣ намудани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ муайян карда мешавад. Ҳангоми пешниҳоди мафҳуми сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ самтҳои такмили механизми роҳандозии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти кафолатҳои иштироки озоди ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоии аҳоли, бевосита шаҳрвандон,

коллективҳои меҳнатӣ, муассисаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, таҳсилотӣ, фарҳангӣ ва дигар дар раванди ҳуқуқэҷодкунӣ тавассути истифодаи шаклҳо ва воситаҳои маъмулӣ ва нави ибрази озоди ирода ба инобат гирифта мешаванд. Дурнамои рушди сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар робита бо инкишофи ҳуқуқэҷодкунии корпоративӣ, нақши санадҳои меъёрии ҳуқуқии корпоративӣ дар танзими муносибатҳои хусусӣ, ташаккули асосҳои иттилоотӣ ва рақамии идоракунии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ муайян карда мешавад.

5. Ташаккул ва тақвияти асосҳои илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ аз омилҳо ва равандҳои зерин вобастагӣ дорад: асоснокии ғояҳои илмӣ; сатҳи шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ; таъминоти экспертӣ ва илмӣ-методии ҷараёни ҳуқуқэҷодкунӣ; сатҳи инкишофи илми ҳуқуқшиносӣ; сифат, самтҳои нав ва дурнамои инкишофи низоми таҳсилоти касбии ҳуқуқшиносӣ; тағйири унсурҳои таркибии сохторӣ ва мазмунии шуури ҳуқуқии касбии ҳуқуқшиносон дар шароити ислоҳоти соҳаи таҳсилоти касбии ҳуқуқӣ; самтҳои нави фаъолияти касбии ҳуқуқшиносон; сатҳи ташаккули ҷаҳонбинии ҳуқуқшиносон; тағйири методологияи илми ҳуқуқшиносӣ; тағйири методологияи дарки воқеияти ҳуқуқӣ; сатҳ ва сифати истифодаи тарзу воситаҳо, шаклҳо, технологияи нави таҳсилоти касбии ҳуқуқӣ дар робита бо инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ, рақамигардонии ҷомеа, истифодаи зеҳни сунъӣ; мониторинги фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва татбиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ; ҷалби муассисаҳои илмӣ ва таҳсилотӣ ба фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ; муҳокимаи умумихалқии лоиҳаҳои муҳимтарин қонунҳо; истифодаи самараноки техникаи ҳуқуқӣ; муайян намудани самтҳои танзими ҳуқуқӣ.

6. Принсипҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар робита бо принсипҳои ҳуқуқ, принсипҳои сиёсати ҳуқуқӣ, принсипҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, афзалиятҳои танзими ҳуқуқӣ, ки дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Стратегияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаҳои илм, технология ва инноватсия барои давраи то соли 2030, Консепсияи пешгӯии инкишофи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, Консепсияи дарозмуҳлати тақвияти неруи илми ватанӣ барои давраи то соли 2030 пешбинӣ мешаванд, ҳамчунин, таҷрибаи ташаккулёфтаи муҳокимаҳои умумихалқии лоиҳаҳои қонунҳо ва ба инобат гирифтани афкори ҷамъиятӣ дар Тоҷикистон муайян карда мешаванд. Ҳангоми муайян намудани принсипҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ нуктаҳои бунёдии Конститутсияи

Ҷумҳурии Тоҷикистон, самтҳои мубрам ва аввалиндараҷаи танзими ҳуқуқии муносибатҳои инкишофёбандаи ҷамъиятӣ бо дарназардошти ислоҳоти васеи иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ, ҳуқуқии ҷомеа, таҳкими иқтисодии ниҳодҳои давлатӣ дар соҳаи ҳамкорӣ бо бахши хусусӣ ва ҷомеаи шахрвандӣ, ташаккули «энергияи сабз», «иқтисоди сабз», «иқтисоди рақамӣ», татбиқи технологияҳои инноватсионӣ ва зеҳни сунъӣ, рушди сармояи инсонӣ, рақамикунонии ҳифзи муҳити зист бо мақсади истеҳсоли «энергияи сабз» бояд ба инобат гирифта шаванд.

7. Мафҳуми субъектони сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти таносуби мафҳумҳои «субъектҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ» ва «субъектҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ», таҷрибаи сиёсӣ ва ҳуқуқии Тоҷикистон, вазъи ҳуқуқии субъектони фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва иқтисодии иштирокдорони сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ муайян карда мешавад. Таснифи субъектҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ на бо дарназардошти салоҳияти ҳокимиятӣ, балки имкониятҳо, захираҳо, шаклҳо, роҳҳои иштирок дар сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ пешниҳод мешавад, чунки ҳамаи субъектҳо ва иштирокчиёни сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ имконияти иштирок намуданро дар сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ доранд. Амалӣ гардидани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ иштироки доираи васеи субъектҳоро дар муайян намудани асосҳои илмӣ (концептуалии) сиёсати мазкур, қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ (фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ) дар назар дорад.

8. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар ташаккул ва амалӣ гардидани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ нақши марказӣ ва махсус дорад, чунки вазъи ҳуқуқӣ ва сиёсии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллатро дорад, намуди мустақили сиёсати ҳуқуқэҷодкуниро (сиёсати ҳуқуқэҷодкунии президентиро) амалӣ мекунад, салоҳияти истисноии ҳуқуқэҷодкунӣ дорад, тавассути паёмҳо, баромадҳо, суҳанронҳо, муроҷиатҳо ва супоришҳо, ки шаклҳои амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқэҷодкунии сарвари давлат мебошанд, ҳадафҳо, афзалиятҳо, вазифаҳои аввалиндараҷаи сиёсати ҳуқуқэҷодкуниро муайян мекунад.

9. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар заминаи истифодаи васеи дониши техникӣ-ҳуқуқӣ ташаккул ёфта, амалӣ карда мешавад. Техникаи ҳуқуқӣ ба таъмини муташаккилии ҷараёни ҳуқуқэҷодкунӣ, ташаккули асосҳои илмӣ сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, тақмили маҳорати баланди касбии кормандони мақомоти ҳуқуқэҷодкунӣ мусоидат мекунад. Ҳадафҳо ва афзалиятҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти инкишофи назария ва амалияи техникаи ҳуқуқӣ, тақмили техникаи ҳуқуқӣ дар

робита бо истифодаи технологҳои иттилоотӣ, рақамӣ ва зехни сунъӣ бояд муайян карда шаванд.

10. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти аҳаммияти техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун омили таъминкунандаи самаранокӣ ва сифати танзими ҳуқуқӣ, ташаккули низоми беихтилофи қонунгузорӣ, такмили маҳорати касбии субъектони ҳуқуқэҷодкунӣ амалӣ карда мешавад. Дастрасии техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ба доираи васеи субъектҳо ва иштирокчиёни сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ самти афзалиятноки сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, бо дарназардошти хусусиятҳои қоидаҳои техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ дар соҳаи муҳокимаҳои умумихалқии лоиҳаҳои тағйироту иловаҳои Конститутсияи Тоҷикистон, муҳокимаҳои ҷамъиятии лоиҳаҳои қонунҳо, расмигардонии тағйироту иловаҳо ба Конститутсия, қабули қонунҳо дар раёйпурсӣ ба роҳ монда мешавад. Ҳадафи дастрасии техникаи ҳуқуқэҷодкуниро таъмини дастрасии қоидаҳои техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ба доираи васеи субъектон ва иштирочиёни сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, паҳн намудани таҷрибаи ватании раёйпурсӣ ва муҳокимаҳои ҷамъиятии лоиҳаҳои қонунҳо тавассути таъминоти илмӣ-методӣ, иттилоотӣ-рақамии сиёсати мазкур ташкил медиҳад.

11. Таъмини сифати қонун яке аз афзалиятҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҷузъи таркибии стратегияи ҳуқуқэҷодкунӣ буда, амалӣ намудани маҷмуи тадбирҳои илмӣ, методӣ, таҳлилӣ, молиявӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ, ташкилиро (оморӣ, иттилоотӣ ва дигар) дар назар дорад. Сифати қонун маҷмуи хусусиятҳои мебошад, ки имконияти қонунро дар соҳаи қонунгардонидани талаботи ҷамъиятӣ, таъмини ҳуқуқҳои инсон ва танзими самаранокӣ муносибатҳои ҷамъиятӣ таъмин мекунад. Хусусиятҳои зикршуда ду вазифаро иҷро мекунад: а) аломатҳои мебошанд, ки ба қонун ҳамчун санади меъёрии ҳуқуқӣ пешниҳод карда мешаванд; б) ҳамчун ченаки баҳогузори сифати қонун хизмат мекунад. Сифати қонун дар заминаи риояи қоидаҳои техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ва мутобиқати қонун ба талаботи ҷамъиятӣ тавассути таҳлилҳои илмӣ, оморӣ, ҷомеашиносӣ, фалсафӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ таъмин мегардад. Мутобиқати қонун ба талаботи ҳаёти фарҳангӣ-маънавӣ яке аз нишонаҳои сифати қонун, омили ҳимояи манфиатҳои миллӣ ва ба инобат гирифтани анъанаҳои миллӣ дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ мебошад. Сифати қонун бо дарназардошти мутобиқати он ба манфиатҳои миллии Тоҷикистон муайян карда мешавад ва барои

ноил гардидан ба концепсияи миллии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ мусоидат мекунад.

12. Фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ маҷмуи арзишҳои фарҳангӣ-тамаддунӣ мебошад, ки дар доираи навъҳои муайяни тамаддуну фарҳанг, дар муҳити фарҳангии ин ё он халқ, бо дарназардошти таҷрибаи ҳуқуқэҷодкунӣ дар давлати муайян ташаккул ёфта, ба тақмили фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар шароити тағйирёбандаи таърихӣ ва фарҳангӣ тавассути ҳимояи арзишҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва ҳуқуқӣ мусоидат менамояд. Фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ заминаи ташаккулу рушди сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти арзишҳои таърихӣ ва муносири ҳуқуқӣ-иҷтимоии фарҳанги милли буда, ташаккули фарҳанги ҳуқуқэҷодкунии ҳамаи субъектон ва иштирокчиёни фаъолияти ҳуқуқэҷодкуниро дар назар дорад. Фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ дар Тоҷикистон ҷузъи тамаддуни тоҷикон буда, дар марҳилаҳои гуногуни инкишофи таърихӣ, бо таъсири омилҳои таърихӣ-иҷтимоӣ, бо дарназардошти таҷрибаи таърихан инкишофёбандаи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар таърихи давлатдорӣ тоҷикон ва арзишҳои миллии фарҳангӣ-тамаддунӣ ташаккул ёфта, аз насл ба насл мегузарад, ба шароити нави ҳаёти ҷомеа мутобиқ карда мешавад. Худташқилшавӣ ва худидоракунӣ унсурҳои марказии фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ дар Тоҷикистон буда, ба вусъати фаъолияти ҳуқуқэҷодкунии ҷомеаи шаҳрвандӣ ва бахши хусусӣ мусоидат мекунад.

13. Пешгӯии самтҳои танзими ҳуқуқии муносибатҳои нави ҷамъиятӣ, ки дар робита бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва рақамӣ пайдо мешаванд, самти нави сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Дар доираи самти мазкур ҳадафҳо ва афзалиятҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар соҳаи коммуникатсияҳои электронӣ ҳамчун асоси ҳуқуқии фаъолияти бахши телекоммуникатсионӣ, таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ оид ба идентификатсияи рақамии шахс тавассути маълумоти биометрӣ, рушди соҳибқорӣ рақамӣ, таҳсилоти рақамӣ, фарҳанги рақамӣ, нақлиёти рақамӣ ва ғайра, ташкили заминаи қонунгузорӣ барои гузариш ба ҷомеаи рақамӣ, аз ҳуқумати электронӣ ба ҳуқумати рақамӣ, ташкили бозори марказҳои тижоратӣ нигоҳдорӣ ва таҳлили иттилоот, таҷдиди назар намудани талаботи меъёрии нигоҳдорӣ иттилоот дар ҳудуди Тоҷикистон муайян карда мешаванд.

14. Дурнамои рушди сиёсати ҳуқуқэҷодкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо истифодаи технологияҳои зеҳни сунъӣ алоқаманд буда, барои ноил гардидан ба ҳадафҳои зерин мусоидат мекунад: рушди

хизмати давлатии рақамӣ, иқтисоди рақамӣ ва «иқтисоди сабз»; содагардонии чараёни қабул ва иҷрои қарорҳо; такмили низоми ҳуқуқии ҷумҳурӣ бо дарназардошти ташкил додани инфрасохтори нави соҳа, аз ҷумла технопаркҳо ва марказҳои инноватсионӣ; ташаккули заминаи ҳуқуқӣ дар соҳаи зехни сунъӣ; таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва дар онҳо аниқ намудани мафҳумҳое, ки бо истифодаи технологияҳои нав робита доранд; такмили қонунгузорӣ бо мақсади андешидани чораҳо оид ба мубориза бо ҳуқуқвайронкунӣ дар соҳаи зехни сунъӣ.

15. Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон шакли амалӣ намудани ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ ва салоҳияти ҳуқуқэҷодкунии сарвари давлат мебошанд. Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон заминаи ташаккулу рушди сиёсати ҳуқуқэҷодкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, ҳамчун шакли самараноки амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқэҷодкунии сарвари давлат истифода мешаванд. Бо қабули Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат» паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун шахсияти барҷастаи таърихӣ миллат мақом ва нуфузи баланд пайдо намуданд.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Ақидаҳо ва мафҳумҳои илмӣ, ки дар диссертатсия пешниҳод мешаванд, заминаи таҳқиқоти минбаъдаи илмӣ дар соҳаи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, сиёсати ҳуқуқӣ, сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, субъектони фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, иштирокчиёни сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ шуда метавонанд. Ақидаҳо ва мафҳумҳои илмӣ диссертатсия, ки бо дарназардошти дарки мафҳуми ҳуқуқ дар назарияҳои гуногуни ҳуқуқ, робитаи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, низоми қонунгузорӣ, мониторинги ҳуқуқӣ, ҷалби аҳли ҷомеа ба фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ пешниҳод шудаанд, дар раванди таҳқиқи илмӣ падидаҳои гуногуни ҳаёти давлатӣ ва ҳуқуқӣ истифода шуда метавонанд. Нуктаҳои илмӣ ва хулосаҳои диссертатсия оид ба самтҳои мубрами сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ҳангоми таҳқиқи дурнамои рушди низоми ҳуқуқии Тоҷикистон метавонанд, ки ба инобат гирифта шаванд. Ақидаҳо ва хулосаҳои диссертатсия оид ба рушди сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти инкишофи ҷомеаи иттилоотӣ, рақамгардонии ҷомеа ва истифодаи технологияҳои зехни сунъӣ алоқаманданд, ба таҳқиқи ҷомеаи иттилоотӣ, ҳифзи амнияти иттилоотӣ, рақамгардонии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ мусоидат мекунанд. Нуктаҳо ва хулосаҳои диссертатсия дар қорҳои диссертатсионӣ истифода шуда, ба

такмили таҳқиқоти илмӣ бо дарназардошти асосҳои нави методологии таҳлили илмӣ мусоидат мекунад.

Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ барои такмили сиёсати ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон, амалӣ намудани Концепсияи сиёсати ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, Концепсияи пешгӯии инкишофи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ», дигар ҳуҷҷатҳои стратегӣ ва барномавии давлат ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аҳаммияти амалӣ доранд. Таклифҳо ва хулосаҳои диссертатсия дар раванди такмили мунтазами фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ метавонанд, ки истифода шаванд. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ оид ба ҷалби аҳли ҷомеа, ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, ташкилоту муассисаҳо ба фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ба такмили асосҳои илмӣ-методии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ мусоидат мекунанд. Ақидаҳо, хулосаҳо ва таклифҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ ҳангоми таҳияи Концепсияи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонанд, ки истифода шаванд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот дар муқоиса бо ақидаҳо ва мафҳумҳои маъмулии дар илм пазируфташуда, нуктаҳои илмӣ ва тавсияҳои амалии муаллиф, усулҳои таҳқиқоти илмӣ, аз ҷумла усулҳои муқоисавӣ-ҳуқуқӣ ва фарҳангию тамаддунӣ, натиҷаҳои ҷамъбаст ва таҳлили таҷрибаи байналмилалӣ, минтақавӣ ва миллии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, сарчашмаҳои таърихӣ ва муосири ҳуқуқ исбот мегардад.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва мазмуни таҳқиқот ба шиносномаи ихтисоси илмӣ 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълим дар бораи ҳуқуқ ва давлат мутобиқ мебошад.

Саҳми шахсии доктараби дарачаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии муаллифи диссертатсия бо навгонии илмӣ таҳқиқоти илмӣ, нуктаҳои илмӣ, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд, хулосаҳо ва тавсияҳои амалии муаллиф, монография, мақолаҳои илмӣ, ки дар маҷаллаҳои илмӣ тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нашрияҳои дигар нашр шудаанд, ҳамчунин маърузаҳои муаллиф дар конференсияҳо ва семинарҳои илмӣ-амалии байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ тасдиқ мегардад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Диссертатсия дар кафедраи назария ва таърихи давлат ва ҳуқуқи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон омода гардида, борҳо дар ҷаласаҳои

кафедраи номбурда муҳокима шудааст. Нуктаҳои асосии таҳқиқот дар конференсияҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ зерин дар шакли маъруза пешниҳод шудаанд:

а) байналмилалӣ:

– Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ бахшида ба 20 - солагии Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон – маъруза дар мавзӯи «Хусусиятҳои ҷомеаи шахрвандӣ дар Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Қўрғонтеппа, 2014.

– Конференсияи илмӣ-назариявии байналмилалӣ дар мавзӯи «Қабҳаҳои конституционии ҳолати муосири қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон» Ба 20 – солагии Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон – маъруза дар мавзӯи «Нақши Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ». – Душанбе, 2014.

– Конференсияи илмӣ-назариявии байналмилалӣ дар мавзӯи «Ҷаҳонишавӣ ва гуфтугӯи тамаддунҳо дар замони муосир» бахшида ба 28-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 25-солагии Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 22- солагии Ваҳдати миллӣ – маъруза дар мавзӯи «Фаҳмиши сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ». – Бохтар, 2019.

– Конференсияи илмӣ-назариявии байналмилалӣ дар мавзӯи «Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон – санади олии ҳуқуқии кишвар» бахшида ба 30 - солагии қабули Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва «Соли маърифати ҳуқуқӣ» эълон гардидани соли 2024 – маъруза дар мавзӯи «Субъектони сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ тибқи Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Бохтар, 2024.

– Конференсияи илмӣ-назариявии байналмилалӣ дар мавзӯи «Мақоми Мавлоноӣ Балхӣ дар фарҳангу адаби милливу умумибашарӣ» – маъруза дар мавзӯи «Нақши сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар боло бурдани фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ». – Бохтар, 2024.

б) ҷумҳуриявӣ:

– Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ бахшида ба сессияи 16-уми Шуроӣ Олӣ, 15- солагии Ваҳдати миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва соли 2012 соли рушди энергетика – маъруза дар мавзӯи «Асосҳои илмӣ ва мафҳуми сиёсати ҳуқуқӣ». – Қўрғонтеппа, 2012.

– Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Конституция ҳамчун омили суботи давлат» – маъруза дар мавзӯи «Конституция ҳамчун заминаи муҳими сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024.

– Конференсияи илмӣ-назариявӣ ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Маърифати ҳуқуқӣ омили инкишофи давлати ҳуқуқбунёд» бахшида ба 30 - солагии қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва эълон гардидани соли 2024 «Соли маърифати ҳуқуқӣ» – маъруза дар мавзӯи «Таносуби сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ва фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ» – Данғара, 2024.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Доир ба муҳтавои диссертатсия 1 монография, 1 китоби дарсӣ, 1 воситаи таълимӣ, 37 мақолаи илмӣ, аз он ҷумла 23 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти ҶТ, 14 мақола дар дигар нашрияҳо чоп шудаанд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз феҳристи ихтисорот, муқаддима, чор боб, сенздаҳ зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсия 387 саҳифаро ташкил медиҳад.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддимаи диссертатсия мубрамияти таҳқиқот асоснок карда шуда, дараҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ ва робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва даствардҳои илмӣ дарҷ гардидааст. Инчунин мақсаду вазифа, объект ва предмет, марҳилаҳо ва давраҳои таҳқиқот, асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқот, заминаҳои эмпирикӣ тавсиф гардида, вобаста ба таҳқиқоти илмӣ навгонии илмии таҳқиқот, аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот, дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот муайян шуда, мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи илмии ихтисос, саҳми шахсии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ, тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот, интишороти довталаб оид ба мавзӯи таҳқиқот, соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия инъикос ёфтааст.

Дар боби якуми диссертатсия: **“Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун самти сиёсати ҳуқуқӣ”** сиёсати ҳуқуқӣ ҳамчун заминаи бунёдии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, мустақилияти сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар байни намудҳои дигари сиёсати ҳуқуқӣ, робитаи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ва фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ таҳқиқ карда мешавад. Дар зербоби якуми боби якум: **“Сиёсати ҳуқуқӣ ҳамчун заминаи бунёдии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ”** мафҳуми сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар робита бо мафҳуми “сиёсати ҳуқуқӣ” муайян карда мешавад. Ҷояҳои ҳуқуқӣ, барномаҳо, дастовардҳои илмӣ, ҳадафҳо ва афзалиятҳои сиёсати давлат, воситаҳои

таъсиррасонии муташаккилона ба муносибатҳои ҷамъиятӣ, тадбирҳои ташкилӣ-ҳуқуқӣ ва стратегияи рушди ҳуқуқӣ ҳамчун заминаи сиёсати ҳуқуқӣ таҳлил карда мешаванд. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун шакли афзалиятноки амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқӣ, воситаи таъмини муназзамии муносибатҳои ҷамъиятӣ, кафолати устувории ҳаёти ҳуқуқӣ, намуди мустақил ва самти афзалиятноки сиёсати ҳуқуқӣ таҳқиқ карда мешавад.

Агар сиёсати ҳуқуқӣ ноустувор бошад, ба асосҳои илмӣ така накунад, пас ҳадафҳои аслии он роҳандозӣ намешаванд. Аз ҷумла, амалӣ накардани тадбирҳои зарурӣ дар соҳаи сиёсати ҳуқуқӣ боиси он мегардад, ки қарорҳои ҳуқуқӣ дар ин соҳа (қонунҳо, санадҳои дигари меъёрӣ ва ҳуқуқӣ) бидуни талаботи воқеӣ, сарфи назар аз воқеияти иҷтимоӣ қабул мешаванд, байни санадҳои меъёрӣ ихтилоф ба миён меояд. Ҳоло санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ворида низоми ҳуқуқии кишвар мегарданд. Дар натиҷа самти нави сиёсати ҳуқуқӣ – мутобиқати қонунгузори миллӣ ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, мувофиқати байни ҳуқуқи дохилӣ ва ҳуқуқи байналмилалӣ, таъмини фазои ягонаи ҳуқуқӣ дар дохили давлатҳо ба миён меояд. Тавре мушоҳида мешавад, сиёсати ҳуқуқӣ бо сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ робитаи бевосита дорад. Олимони зимни таҳлили сиёсати ҳуқуқӣ паҳлуҳои гуногуни он, аз ҷумла фаъолияти ҳуқуқэҷодкуниро меомӯзанд. Ин далели он аст, ки сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ самт ва шакли асосии сиёсати ҳуқуқӣ мебошад. Сиёсати ҳуқуқӣ маҳз дар ҳолати ифода гардиданаш дар қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аҳаммияти амалӣ пайдо мекунад, чунки ҳамчун воситаи танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ баромад мекунад. Аҳаммияти сиёсати ҳуқуқӣ, аз ҷумла сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар он зоҳир мешавад, ки қарорҳои ҳуқуқӣ, ғояҳои ҳуқуқӣ, қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ шакли ифодаи манфиатҳои иҷтимоии ҷомеа, гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоии аҳоли ва шахс буда, ба қонун гардидани ин манфиатҳо мусоидат мекунад. Дар ҳалли ин вазифа маҳз сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ нақши ҳалкунанда дорад, чунки барои ифодаи манфиатҳои иҷтимоӣ имкониятҳои зиёд дорад. Тарҳрезии сиёсати ҳуқуқӣ талаб мекунад, ки тамоми захираҳои ҳуқуқӣ дар бахши ҳуқуқэҷодкунӣ, ҳуқуқтатбиқкунӣ, тафсири ҳуқуқӣ, таҳқиқоти илмии ҳуқуқӣ муттаҳид карда шаванд. Ин омили муҳими ҳалли масъалаҳои ҳуқуқӣ мебошад, ки дар рафти инкишофи ҳаёти ҷомеа ба миён меоянд. Ба ибораи дигар, тарҳрезии сиёсати ҳуқуқӣ зимни таҳқиқоти фаъоли илмии ҳуқуқӣ, такмили фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, татбиқи ҳуқуқ, тафсири ҳуқуқӣ имконпазир мегардад. Натиҷаи ниҳоии тарҳрезии сиёсати ҳуқуқӣ имкони ҳалли

масъалаҳои ҳуқуқии имрӯза ва стратегӣ мебошад. Сиёсати ҳуқуқӣ – фаъолияти мақомоти давлатӣ, ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, бевосита шаҳрвандон мебошад, ки дар заминаи ғояҳои ҳуқуқӣ, барномаҳо, дастовардҳои илмӣ, ҳадафҳо ва афзалиятҳои сиёсати давлат, бо истифодаи воситаҳои таъсиррасонии муташаккилона ба муносибатҳои ҷамъиятӣ, дар доираи тадбирҳои ташкилӣ-ҳуқуқӣ ва стратегияи рушди ҳуқуқӣ амалӣ карда мешавад. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ шакли афзалиятноки амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқӣ мебошад, чунки қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳамчун натиҷаи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ воситаи асосии танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ буда, тартибу интизомро дар ҳаёти ҷомеа таъмин мекунанд.

Нақши сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар иҷрои вазифаҳои Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 муайян карда мешавад. Вазифаҳои мазкур бо дарназардошти хусусиятҳо ва самтҳои инкишофи низми қонунгузори Тоҷикистон, аз ҷумла дар соҳаи пешгирии ихтилофоти ҳуқуқӣ, таҷдиди назар намудани фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқии тоҷикӣ, ба инобат гирифтани хусусиятҳои ифодаи забонии истиҳоти ҳуқуқӣ, ифодаи аниқи истилоҳоти ҳуқуқӣ, риояи қоидаҳои техникӣ-ҳуқуқии ифодаи истилоҳоти ҳуқуқӣ бо забони давлатӣ, таъмини самаранокии танзими ҳуқуқӣ бо дарназардошти хусусиятҳои низми санадҳои меъёрии ҳуқуқии Тоҷикистон ҳалли худро меёбанд. Ҷанбаҳои идоракунии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, нақши тадбирҳои идеологӣ ва иттилоотӣ дар раванди амалисозии сиёсати мазкур, ҳамчунин, мутобиқати ҳадафҳои стратегияи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо стратегияи ҳуқуқэҷодкунӣ, нақши сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар амалишавии ҳадафҳои стратегияи давлати Тоҷикистон таҳлил карда мешаванд. Хулоса, пешниҳод мешавад, ки дурнамои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар Тоҷикистон бояд бо дарназардошти рушди ҷомеаи иттилоотӣ, гузариш ба давраи рақамгардонӣ ва истифодаи технологияҳои зеҳни сунъӣ муайян карда шавад.

Дар зербоби дуюми боби якум: **“Мустақилият ва аҳаммияти сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ”** вазъи мустақили сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар се сатҳ муайян карда мешавад: бо дарназардошти намудҳои сиёсати ҳуқуқӣ ҳамчун падидаи мураккаб ва сохтори ҳаёти ҳуқуқӣ; дар робита бо вазъи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар низми падидаҳои ҳаёти ҳуқуқӣ; бо дарназардошти таносуб бо фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ. Хусусияти сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун самти мустақили сиёсати ҳуқуқӣ дар он ифода меёбад, ки дар ташаккул ва амалӣ намудани сиёсати мазкур давлат ва

мақомоти дахлдори он, пеш аз ҳама, мақомоти давлатии ҳуқуқэҷодкунӣ нақши ҳалқунанда доранд, чунки таҳия ва қабули қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо дарназардошти манфиатҳои давлат ба роҳ монда мешавад. Айни замон дар ҷомеаи демократӣ сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти ҷалби аҳли ҷомеа ба фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, иштироки ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, муҳокимаҳои умумихалқии лоиҳаҳои қонунҳои муҳим ба роҳ монда мешавад. Доираи васеи шаҳрвандон, хизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ташкилоту муассисаҳо ҳангоми муҳокимаи умумихалқии лоиҳаҳои қонунҳо ҳуқуқ доранд, ки тақлифҳои худро пешниҳод намоянд. Ин салоҳият ба ташкилоту муассисаҳои гуногун, хизбҳо ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ низ дода шудааст. Хулосаҳо ва тақлифҳои олимони ҷудогона, муассисаҳои илмӣ ва таҳсилотӣ, экспертҳо ҳангоми тақмили лоиҳаи қонун ба инобат гирифта мешаванд. Барои ҳамин, иштирокчиёни фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар натиҷаи амалӣ гардидани салоҳияти мазкур ба раванди ҳуқуқэҷодкунӣ таъсири ҳалқунанда мерасонанд. Мустақилияти сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо он собит мегардад, ки вазифаҳои худро ҳал мекунад, ба принципҳои худ таъя дорад, тавассути тарзу усулҳои махсус амалӣ карда мешавад. Айни замон мустақилияти сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ нисбат ба сиёсати ҳуқуқӣ нисбӣ аст, чунки сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ намуди сиёсати ҳуқуқӣ мебошад. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ падидаи мураккаб мебошад, чунки аз тарафи субъектон ва иштирокчиёни гуногуни фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ амалӣ карда мешавад ва аз ин хотир, намудҳои гуногун дошта метавонад.

Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ намуди мустақили сиёсати ҳуқуқӣ буда, стратегия ва тактикаи фаъолияти ҳуқуқэҷодкуниро бо истифодаи воситаҳои сиёсати ҳуқуқӣ муайян мекунад. Дар раванди ташаккул ва амалигардии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ имкониятҳои сиёсати ҳуқуқӣ истифода мешаванд. Айни замон сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ падидаи мустақили ҳаёти ҳуқуқӣ буда, тавассути воситаҳои махсуси сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ амалӣ карда мешавад.

Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ аз сиёсати ҳуқуқтатбиқкунӣ, сиёсати тафсири ҳуқуқӣ, сиёсати ҳифзи ҳуқуқӣ, сиёсати ҳуқуқии экологӣ ва намудҳои дигари сиёсати ҳуқуқӣ бо он фарқ мекунад, ки дар соҳаи ҳуқуқэҷодкунӣ амалӣ карда мешавад. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ на бо амалисозӣ, татбиқ ё тафсири ҳуқуқ, балки бо фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ алоқаманд аст. Фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ бошад, самти мустақили фаъолияти ҳуқуқӣ мебошад. Аз ин хотир, сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, аз як

тараф, намуди мустақили сиёсати ҳуқуқӣ буда, аз тарафи дигар, падидаи мустақили ҳаёти ҳуқуқӣ мебошад.

Илова бар ин, мустақилияти сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо он муайян карда мешавад, ки падидаи мустақил ва айни замон мураккаби ҳуқуқӣ буда, аз унсурҳои муайян иборат аст. Унсурҳои таркибии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ инҳо мебошанд:

- стратегия ва тактикаи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, ки дар иртибот бо стратегия ва тактикаи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ муайян карда мешавад;
- ба нақша гирифтани фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ;
- пешгӯӣ намудани дурнамои рушди ҳуқуқэҷодкунӣ;
- мониторинги ҳуқуқӣ;
- техникаи ҳуқуқӣ;
- асосноккунии илмӣ;
- ба инобат гирифтани афкори чамъиятӣ;
- таъминоти экспертӣ ва методии ҳуқуқэҷодкунӣ.

Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти ҳадафҳо ва афзалиятҳои сиёсати давлат дар соҳаи қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ташаккулу рушди низоми қонунгузорӣ, мурағабсозии қонунгузорӣ, дастрасии иттилооти ҳуқуқӣ (оид ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ), ифодаи расмии ғояҳои ҳуқуқӣ, стратегияи танзими ҳуқуқӣ, пешгӯии рушди низоми қонунгузорӣ амалӣ карда мешавад. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ пидидаи мустақили ҳаёти ҳуқуқӣ мебошад, чунки бо фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, ташаккулу инкишофи низоми ҳуқуқ, низоми қонунгузорӣ ва низоми ҳуқуқӣ робита дорад, бо дарназардошти хусусиятҳо ва вазъи мустақили фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун намуди афзалиятноки фаъолияти давлатӣ ва иҷтимоӣ, падидаи мустақили ҳаёти давлатӣ ва чамъиятӣ ташаккул ёфта, амалӣ карда мешавад. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ аз доираи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ берун мебарояд, чунки асосҳои илмӣ, дурнамои рушди фаъолияти ҳуқуқэҷодкуниро дар заминаи ҳуҷҷатҳои стратегӣ, концептуалӣ ва барномавии давлат, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, талаботи танзими ҳуқуқӣ муайян мекунад. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ асосҳои ҳуқуқии ҳаёти давлат ва ҷомеа ро таъмин мекунад, ба мурағабсозӣ, амалисозӣ, татбиқ, тафсири ҳуқуқӣ мусоидат мекунад. Натиҷаҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ба такмили заминаи меъёрии умуман фаъолияти ҳуқуқӣ мусоидат мекунад. Барои ҳамин, аз самаранокии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ сифати фаъолияти ҳуқуқӣ дар соҳаи татбиқи ҳуқуқ, тафсири ҳуқуқ ва ғайра вобастагӣ дорад. Ҳадафҳо ва

афзалиятҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ба ҳадафҳо ва вазифаҳои намудҳои гуногуни фаъолияти ҳуқуқӣ таъсир мерасонанд.

Ҳамин тариқ, таҳқиқоти гузаронидашуда имконият медиҳад, ки хулосаҳо ва нуктаҳои илмии зерин пешниҳод карда шаванд:

1. Вазъи мустақили сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар се сатҳ муайян карда мешавад: бо дарназардошти намудҳои сиёсати ҳуқуқӣ ҳамчун падидаи мураккаб ва сохтори ҳаёти ҳуқуқӣ; дар робита бо вазъи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар низоми падидаҳои ҳаёти ҳуқуқӣ; бо дарназардошти таносуб бо фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ.

2. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ самти мустақили сиёсати ҳуқуқӣ буда, айни замон вазъи мустақили он дар таносуб бо намудҳои дигари сиёсати ҳуқуқӣ хусусиятҳои худро дорад. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ асосҳои ташкилӣ-ҳуқуқӣ, идеологӣ, илмии фаъолияти ҳуқуқэҷодкуниро, ки самти мустақил ва афзалиятноки сиёсати давлат мебошад, таъмин мекунад, бо дарназардошти ҳадафҳо ва афзалиятҳои сиёсати давлат дар соҳаи қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ташаккулу рушди низоми қонунгузорӣ, мурағабсозии қонунгузорӣ, дастрасии иттилооти ҳуқуқӣ (оид ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ), ифодаи расмии ғояҳои ҳуқуқӣ, стратегияи танзими ҳуқуқӣ, пешгӯии рушди низоми қонунгузорӣ амалӣ карда мешавад.

3. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ падидаи мустақили ҳаёти ҳуқуқӣ мебошад, чунки бо фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, ташаккулу инкишофи низоми ҳуқуқ, низоми қонунгузорӣ ва низоми ҳуқуқӣ робита дорад, бо дарназардошти хусусиятҳо ва вазъи мустақили фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун намуди афзалиятноки фаъолияти давлатӣ ва иҷтимоӣ, падидаи мустақили ҳаёти давлатӣ ва ҷамъиятӣ ташаккул ёфта, амалӣ карда мешавад.

Дар зербоби сеюми боби якум: **“Ҳуқуқэҷодкунӣ ва сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ”** робитаи байни сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ва фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти ҳадафҳо ва вазифаҳои бо ҳамдигар наздик ва мутобиқаткунандаи ин ду падидаи мустақил ва айни замон бо ҳамдигар алоқаманди ҳаёти ҳуқуқӣ таҳқиқ карда мешавад. Шароити омилҳои, ки зарурати робитаи тарафайни сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ва фаъолияти ҳуқуқэҷодкуниро талаб мекунанд, ошкор ва таҳлил карда мешаванд. Масъалаи мазкур бо дарназардошти таносуби сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ва фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун падидаҳои мустақили ҳаёти ҳуқуқӣ ва айни замон ҳамчун категорияҳои илмӣ ҳалли худро ёфта метавонанд. Аз ин хотир, робитаи падидаҳои мазкур бо

дарназардошти таносуби мафхумҳои “сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ” ва “фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ”, аз ҷумла мутобиқат накардани мафҳуми васеи “сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ” бо мафҳуми “фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ” муайян карда мешавад. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун падидаи мустақили ҳуқуқӣ, ки бо мақсади таъмини самаранокии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ташаккул ёфта, амалӣ карда мешавад, бо соҳаи ҳуқуқэҷодкунӣ робита дорад. Айни замон сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ падидаи на танҳо ҳуқуқӣ, балки сиёсӣ мебошад, бо сиёсати давлат дар соҳаи ҳуқуқэҷодкунӣ робитаи бевосита дорад, дар доираи ҳадафҳо ва вазифаҳои давлат, ки бо соҳаи ҳуқуқэҷодкунӣ робитаи бевосита ва бавосита доранд, ҳамчунин, тавассути маҷмуи тадбирҳои давлатӣ амалӣ карда мешавад. Ба ин тадбирҳои давлатӣ чораҳои иқтисодӣ, молиявӣ, ташкилӣ, фарҳангӣ ва дигари давлатӣ, ки бо истифодаи захираҳои молиявӣ, иқтисодӣ, моддӣ-техникӣ, технологӣ, иттилоотӣ, рақамӣ ва дигар робита доранд ва бо дарназардошти саҳми фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар рушди устувори ҷомеа амалӣ карда мешавад, дохил мешаванд. Ҳалли вазифаҳои мазкур аз доираи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ берун мебарояд.

Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар таносуб бо намудҳои дигари сиёсати ҳуқуқӣ (сиёсати ҳуқуқтатбиқкунӣ, сиёсати тафсири ҳуқуқӣ, сиёсати ҳифзи ҳуқуқӣ ва дигар) бо соҳаи ҳуқуқэҷодкунӣ робита дорад, дар соҳаи таҳия, қабул, интишор, амалигардии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ амалӣ карда мешавад. Аз ин хотир, муайян намудани таносуби мафҳумҳои «ҳуқуқэҷодкунӣ» ва «сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ» барои таҳқиқи ҳаматарафаи мафҳум, мақсадҳо, вазифаҳо, функцияҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ аҳамияти методологӣ дорад. Ҳуқуқэҷодкунӣ танҳо бо қабули меъёрҳои нави ҳуқуқ алоқаманд нест. Мақоми қонунгузор одатҳои дар ҷомеа амалкунандаро низ эътироф мекунад. Дар ин ҳолат одатҳо мазмуни ҳуқуқӣ пайдо мекунанд. Аз ин хотир, дар як қатор мафҳумҳо ҳамин самти фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ба инобат гирифта мешавад. Мафҳуми ҳуқуқэҷодкунӣ дар кишварҳои пасошуравӣ, аз он ҷумла дар Тоҷикистон, бо дарназардошти шаклҳои мухталифи ин фаъолият бояд пешниҳод карда шавад. Дар раванди ҳуқуқэҷодкунӣ мақомоти давлатӣ ва ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, аз он ҷумла шаҳрвандон, иштирок мекунанд. Аз ин хотир, ҳуқуқэҷодкунӣ фаъолияти мақомоти давлатӣ, муассисаҳо, ташкилотҳо, шаҳрвандон мебошад. Дар асарҳои илмӣ мафҳумҳои васеъ ва маҳдуди ҳуқуқэҷодкунӣ пешниҳод мешаванд. Мафҳуми «сиёсати

ҳуқуқэҷодкунӣ» ва мафҳуми «ҳуқуқэҷодкунӣ» аз якдигар фарқ доранд, чунки онҳо падидаҳои мустақили ҳаёти ҳуқуқӣ мебошанд.

Дар боби дуюм: **“Мафҳум, принципҳо, мақсадҳо ва субъектони сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ”** мафҳум, асосҳои илмӣ, принципҳо ва субъектҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ таҳқиқ карда мешаванд. Дар зербоби якуми боби дуюм: **“Мафҳуми сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ”** сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун самти мустақили сиёсати ҳуқуқӣ, яке аз масъалаҳои мубрами илм ва амалия таҳлил карда мешавад. Дар асарҳои илмӣ гуногунии ақидаҳо оид ба мафҳуми сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ мушоҳида мешавад, аз ҷумла нуқтаҳои назари гуногун (мафкуравӣ, амалӣ ва дигар) пешниҳод гардида, мафҳуми сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун падидаи мафкуравӣ ё сиёсӣ-ҳуқуқӣ, дар заминаи аломатхояш, дар робита бо фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ муайян карда мешавад. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун намуди сиёсати ҳуқуқӣ, намуди фаъолияти давлатӣ, намуди фаъолияти ҳам давлатӣ ва ҳам ғайридавлатӣ (фаъолияти мақомоти давлатӣ ташкилоту муассисаҳо, ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, шаҳрвандон), падидаи мустақил ва махсуси ҳаёти сиёсӣю ҳуқуқӣ шарҳ дода мешавад.

Мафҳуми сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти он, ки мақсадҳо ва вазифахояш аз мақсаду вазифаҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ фарқ мекунад, қисми таркибии сиёсати ҳуқуқӣ ва ҳам намуди мустақили сиёсати ҳуқуқӣ мебошад, муайян карда мешавад. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, аз як тараф, бо соҳаи ҳуқуқэҷодкунӣ алоқаманд буда, аз тарафи дигар, вазифаҳоеро ҳал мекунад, ки аз доираи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ берун мебароянд. Пешниҳоди мафҳуми умумии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, ки аломатҳои умумӣ ва хусусиятҳои ҳамаи намудҳои имконпазир сиёсати мазкурро дар бар мегирад, мувофиқи мақсад аст. Мафҳуми умумии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун мафҳуми умуминазариявӣ, дар алоқамандӣ бо мафҳумҳо ва категорияҳои назарияи давлат ва ҳуқуқ пешниҳод мешавад. Ҳангоми пешниҳоди мафҳуми сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ нақши онро дар ҳаёти ҷомеа бояд муайян намуд. Мафҳуми сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти тафовути фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, аломатҳои хоси сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, аз ҷумла дар иртибот бо тартиби танзим, доираи субъектон, ҳадафҳо, фазои амалишавӣ, имкониятҳои идоракунии сиёсати мазкур пешниҳод мешавад.

Ҳангоми пешниҳоди мафҳуми сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ тафовути фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва сиёсати ҳуқуқэҷодкуниро мебояд ба инобат гирифт.

1. Фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ бо қонун танзим мешавад. Ҳамаи давраҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ тибқи муқаррароти меъёрӣ ба роҳ монда мешаванд. Тартиби таҳия, қабул, интишори қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо қонун ва санадҳои дигари ҳуқуқӣ муайян карда мешаванд. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бошад, фаъолияти озоди мақомоти давлатӣ, ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, шаҳрвандон мебошад, ки мутобиқи ҳадафҳо ва вазифаҳои сиёсӣ ва ҳуқуқӣ ба роҳ монда мешавад. Ҳамаи намудҳои фаъолият, ки дар доираи сиёсати мазкур ба роҳ монда мешаванд, бо қонун танзим намешаванд. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ иштироки доираи номаҳдуди субъектҳоро на танҳо дар фаъолияти танзимшудаи ҳуқуқэҷодкунӣ, балки соҳаҳои дигари ҳаёти ҷомеа, ки бо ҳуқуқэҷодкунӣ робита доранд, дар назар дорад. Чунончи, истифодаи воситаҳои ахбори омма, воситаҳои гуногуни ибрази андеша оид ба лоиҳаи қонун (асарҳои илмӣ, китобҳои дарсӣ), технологияҳои иттилоотӣ (шабакаҳои иҷтимоӣ, алоқаи мобилӣ, интернет ва ғайра), лексияҳо, семинарҳои илмӣ, мизҳои мудаввар ва ғайра бо сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ робита доранд. Фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ бо мақсади таҳия, қабул, интишори қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба роҳ монда мешавад. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бошад, мақсадҳоеро дорад, ки танҳо бо фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ маҳдуд намешаванд. Ин мақсадҳо бо мақсадҳои сиёсати давлат, самтҳои инкишофи ҳаёти сиёсӣ ва ҳуқуқӣ, тадбирҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, ташкилӣ ва ҳуқуқӣ, амалӣ гардидани ҳуқуқҳои сиёсии шаҳрвандон робита доранд. Доираи амалишавии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ аз доираи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ васеътар аст. Фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ намуди алоҳида ва мустақили фаъолияти ҳуқуқӣ буда, бо соҳаи мушаххаси ҳуқуқэҷодкунӣ алоқаманд аст. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бошад, бо сиёсат ва падидаҳои сиёсӣ, ҳуқуқ ва падидаҳои ҳуқуқӣ, фаъолияти илмӣ (муассисаҳои илмӣ, муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, дониши ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, сиёсатшиносӣ, ҷомеашиносӣ ва дигар) робита дорад. Бо дарназардошти нуктаҳои зикршуда, сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ фаъолияти муташаккилона ва мақсадноки мақомоти давлат, ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, корхонаҳо, муассисаҳо, ташкилотҳо, субъектҳои хоҷагидорӣ хусусӣ, бевосита шаҳрвандонро дар назар дорад. Илова бар ин, хусусиятҳои дигари сиёсати ҳуқуқэҷодкуниро низ ҳангоми пешниҳоди мафҳуми ин падида мебояд ба инобат гирифт. Чунончи, сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ба мисли

ҳама гуна сиёсат воситаи идоракунии муносибатҳо ва равандҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа мебошад. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ низ воситаи идоракунии ҷараёни ҳуқуқэҷодкунӣ мебошад. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ қисми таркибӣ ва намуди мустақили сиёсати ҳуқуқӣ мебошад, ки дар заминаи ақидаҳои илмӣ ва қарорҳои сиёсӣ ҳуқуқӣ ташаккул ёфта, бо иштироки мақомоти давлатӣ, ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, корхонаҳо, муассисаҳо, ташкилотҳо, субъектҳои хоҷагидорӣ хусусӣ ва бевосита шаҳрвандон бо мақсади тақвир ва рушди низоми ҳуқуқӣ амалӣ карда мешавад.

Дар зербоби дуюми боби дуум: **“Асосҳои илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ”** зарурати таъмини асосҳои илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун кафолати эътимоднокии қабули қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, бо дарназардошти он, ки фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ фаъолияти зехнии эҷодӣ буда, дар заминаи ғояҳои илмӣ, консепсияи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бояд ба роҳ монда шавад, таҳқиқ карда мешавад. Дар Тоҷикистон заминаи зарури меъёрии ҳуқуқӣ барои таъмини асосҳои илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти мустаҳкам шудани илмият ҳамчун принципи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва талаботи ҳатмии пешниҳодшаванда ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» ҷой дорад. Ба ин нигоҳ накарда, як қатор мушкилиҳо дар соҳаи таъмини асосҳои илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ҷой доранд. Ин мушкилиҳо бо ҳолати кунунии инкишофи илми ҳуқуқшиносӣ, методологияи илми ҳуқуқшиносӣ, инкишофи ҷаҳонбинии ҳуқуқшиносон, ислоҳоти раванди таҳсилоти олии касбии ҳуқуқшиносӣ, гуногунии назарияҳои ҳуқуқ алоқаманданд. Бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон соли 2024 ҳамчун «Соли маърифати ҳуқуқӣ» эълон гардид. Боло бурдани маърифати ҳуқуқӣ ҷузъи раванди ислоҳоти соҳаи таҳсилоти касбии ҳуқуқӣ мебошад. Ба инкишофи низоми таҳсилоти касбии ҳуқуқӣ ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ, рақамгардонии ҷомеа, истифодаи зехни сунъӣ таъсир мерасонанд.

Асосҳои илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ муҳокимаи васеи лоиҳаи қонунро бо иштироки доираи васеи аҳли ҷомеа, экспертизаи лоиҳаи қонун, мониторинги фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва татбиқи қонунҳоро дар назар дорад. Дар Тоҷикистон таҷрибаи муҳокимаи умумихалқии муҳимтарин қонунҳо, ки бо анъанаҳои миллӣ робита доранд, ташаккул ёфтааст. Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои

меъёрии ҳуқуқӣ» ошкорбаёнӣ ва ба назар гирифтани афкори ҷамъиятӣ аз ҷумлаи принципҳои асосии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ маҳсуб мешаванд. Асоси илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти мураккаб гардидани танзими ҳуқуқии муносибатҳои тағйирёбандаи ҷамъиятӣ, зарурати истифодаи қоидаҳои техникаи ҳуқуқӣ, воситаҳои нави танзими ҳуқуқӣ таъмин карда мешавад. Асоси илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо роҳи таҳия ва қабули концепсияи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ таъмин карда мешавад.

Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ба мисли самтҳо ва намудҳои дигари сиёсати ҳуқуқӣ бояд асоси илмӣ дошта бошад. Асосҳои илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ исботи эътимоднокии қабули қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқиро талаб мекунанд. Олимон дар таҳқиқоти худ роҳҳои такмили фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, самаранокии унсурҳои ҷудоғонаи фаъолияти мазкурро асоснок мекунанд. Бо мақсади таъмини асосҳои илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ таклифҳо оид ба истифодаи таҷрибаи хориҷии қонунгузорӣ, мустаҳкам намудани робитаи байни илми ҳуқуқшиносӣ ва мақоми қонунгузор, таҳлили ҳаматарафаи лоиҳаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ пешниҳод мешаванд. Таъмини асоси илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ тавассути қорӣ намудани талаботи ҳатмӣ нисбат ба қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебошад. Олимон таклиф пешниҳод мекунанд, ки риояи асоси илмии лоиҳаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бояд ҷузъи ҳатмии ҷараёни ҳуқуқэҷодкунӣ бошад. Дар Тоҷикистон риояи принципи илмият ҳангоми таҳияи лоиҳаи қонун ва дигар санади меъёрии ҳуқуқӣ ҳатмӣ аст. Айни замон риояи меъёрҳои дар боло зикршуда асоси илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкуниро таъмин мекунанд.

Ба ин нигоҳ нақарда, як қатор мушкилиҳо дар соҳаи таъмини асосҳои илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ҷой доранд. Мушкилии асосиро дар соҳаи таъмини асосҳои илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ олимони муосир ба ҳолати қунунии инкишофи илми ҳуқуқшиносӣ алоқаманд мекунанд. Таҳқиқи ҳаматарафаи мушкилоти соҳаи илми ҳуқуқшиносӣ, омода намудани кадрҳои илмӣ ва таҳсилоти касбии ҳуқуқӣ аҳаммияти назариявӣ ва амалӣ дорад, чунки аз ҳалли он таъмини асосҳои илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ вобастагӣ дорад. Асосҳои илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ муҳокимаи васеи лоиҳаи қонунро бо иштироки доираи васеи аҳли ҷомеа, экспертизаи лоиҳаи қонун, мониторинги фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва татбиқи қонунҳоро дар назар дорад. Асоси илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти мураккаб гардидани танзими ҳуқуқии муносибатҳои тағйирёбандаи ҷамъиятӣ, зарурати истифодаи

қоидаҳои техникаи ҳуқуқӣ, воситаҳои нави танзими ҳуқуқӣ аҳаммият дорад. Ҳамчунин, асоси илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ иштироки васеи муассисаҳои илмӣ ва таҳсилотиро дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар назар дорад.

Дар зербоби сеюми боби дуюм: “**Принсипҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ**” принсипҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти афзалиятҳои сиёсати мазкур, бо дарназардошти Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Консепсияи сиёсати ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, Консепсияи пешгӯии инкишофи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешаванд. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, такмили қонунгузорӣ алоқа доранд ва аз ин хотир, принсипҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо принсипҳои фаъолияти қонунгузорӣ, меъёрҳои ҳуқуқ, принсипҳои танзими ҳуқуқӣ, принсипҳои ташкили соҳти дохилии низоми қонунгузорӣ, принсипҳои техникаи ҳуқуқӣ, принсипҳои намудҳои гуногуни фаъолияти ҳуқуқӣ (мураттабсозӣ, кодификатсия ва ғ.) алоқамандӣ доранд. Принсипҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ хусусияти бештар амалӣ доранд, чунки бо принсипҳои фаъолияти қонунгузорӣ робита доранд.

Принсипҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, дар таносуб бо принсипҳои ҳуқуқ, дар шакли пурра дар қонунгузорӣ ифода карда намешаванд. Онҳо дар консепсияи илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, асарҳои илмӣ, маводи таълимӣ ва дигар шаклҳои иттилоотонии аҳоли истифода мешаванд. Принсипҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, ки дар ҳуҷҷатҳои давлатӣ ифода карда мешаванд, мазмуни расмӣ пайдо мекунанд. Ба ин нигоҳ накарда, принсипҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ унсурҳои меъёриро ба фаъолияти субъектони ин сиёсат ворид мекунанд. Дар заминаи ин принсипҳои фаъолияти доираи васеи субъектон ва иштироқиёни сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ танзим карда мешавад. Аммо принсипҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, аз он ҷумла принсипҳои сиёсати ҳуқуқӣ, аз принсипҳои ҳуқуқ фарқ доранд. Принсипҳои умумии сиёсати ҳуқуқӣ ба ҳамаи намудҳои сиёсати ҳуқуқӣ дахл доранд ва ҳангоми муайян намудани принсипҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бояд ба инобат гирифта шаванд.

Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ падидаи мустақил буда, ба принсипҳои худ таъяс дорад. Айни замон принсипҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо принсипҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ робита доранд. Дар асарҳои илмӣ принсипҳои гуногуни фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ҷудо карда мешаванд.

Принсипҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо принсипҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ робита доранд. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун падидаи мустақили сиёсию ҳуқуқӣ дар заминаи принсипҳои худ амалӣ карда мешавад. Ба ин нигоҳ накарда, дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва зимни ташаққулу амалишавии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамон як принсипҳо истифода мешаванд. Чунончи, принсипҳои илмият, асосҳои демократии ҳуқуқэҷодкунӣ, ба инобат гирифтани афкори чамъиятӣ асоси фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ мебошанд.

Аз ин хотир, пурра ва аниқ чудо намудани принсипҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва принсипҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ душвор аст. Принсипҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ҳангоми амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ истифода мешаванд. Аммо принсипҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар раванди амалишавии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ мазмун ва моҳияти нав пайдо мекунад. Ин далели он аст, ки дар байни принсипҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ робитаи устувор ҷой дорад.

Принсипҳои умумии ҳуқуқ (илмият, ба назар гирифтани афкори чамъиятӣ ва дигар), ки дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ истифода мешаванд, дар соҳаи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ мазмуни дигар пайдо мекунад, бо мақсадҳо ва вазифаҳои сиёсати мазкур тобеъ карда мешаванд.

Принсипҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти хусусиятҳои сиёсати мазкур бояд муайян карда шаванд. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, такмили қонунгузорӣ алоқа доранд. Аз ин хотир, принсипҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо принсипҳои фаъолияти қонунгузорӣ, меъёрҳои ҳуқуқ, принсипҳои танзими ҳуқуқӣ, принсипҳои ташкили сохти дохилии низоми қонунгузорӣ, принсипҳои намудҳои гуногуни фаъолияти ҳуқуқӣ, ба мисли мураттабсозии қонунгузорӣ, принсипҳои фаъолияти кодификатсионӣ, инчунин, принсипҳои техникаи ҳуқуқӣ алоқамандӣ доранд. Принсипҳои ин ё он намуди фаъолият ҳамчун заминаи меъёрии фаъолияти дахлдор баромад мекунад. Ин ҷо сухан на дар бораи меъёрҳои ҳуқуқ, балки заминаи меъёрии фаъолият меравад. Принсипҳои ҳуқуқ фаъолияти доираи номаҳдуди мақомоти давлатӣ, шахсони ҳуқуқӣ ва воқеиро танзим мекунад. Принсипҳои ҳуқуқ дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ифода карда шуда, ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқ баромад мекунад. Айни замон принсипҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар таносуб бо принсипҳои ҳуқуқ дар шакли пурра дар қонунгузорӣ ифода карда намешаванд. Онҳо дар консепсияи илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ,

асарҳои илмӣ, маводи таълимӣ ва дигар шаклҳои иттилоотони аҳоли истифода мешаванд. Принсипҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, ки дар ҳуҷҷатҳои давлатӣ ифода карда мешаванд, мазмуни расмӣ пайдо мекунанд. Ба ин нигоҳ накарда, принсипҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ унсурҳои меъёриро ба фаъолияти субъектони ин сиёсат ворид мекунанд. Дар заминаи ин принсипҳо фаъолияти доираи васеи субъектон ва иштироҷиёни сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ танзим карда мешавад.

Дар зербоби чоруми боби дуюм: **“Субъектҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ”** таносуби мафҳумҳои «субъектҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ» ва «субъектҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ» муайян карда шуда, таснифи намудҳои субъектҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ пешниҳод мешавад. Намудҳои субъектҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти имкониятҳо, захираҳо, шаклҳо, роҳҳои иштирок дар сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ аз ҳамдигар ҷудо карда мешаванд. Нишонаи салоҳияти ҳокимиятӣ дар ин ҳолат ба инobat гирифта намешавад, чунки доираи васеи субъектҳои ғайридавлатӣ дар ин сиёсат ширкат меварзанд. Айни замон ҳамаи субъектҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ имконияти иштирок ё таъсиррасониро ба тарҳрезӣ ва амалишавии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ доранд. Вазъи ҳуқуқии субъектони сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ аз ҳамдигар фарқ дорад. Субъектони гуногуни сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар сиёсати мазкур бо роҳҳо, шаклҳо ва тарзҳои гуногун иштирок мекунанд. Субъектони сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ҳам дар раванди тарҳрезии он ва ҳам дар ҷараёни амалишавии сиёсати мазкур иштирок мекунанд. Субъектони сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти се сатҳи ташаккул ва роҳандозии сиёсати мазкур аз ҳамдигар ҷудо карда мешаванд: 1) сатҳи илмӣ; 2) сатҳи меъёрӣ-ҳуқуқӣ; 3) сатҳи амалӣ. Омилҳои самаранокии амалишавии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар робита бо субъектони он муайян карда мешаванд.

Мақомоти давлатӣ дар тарҳрезӣ ва амалишавии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ нақши ҳалкунанда доранд, чунки захираи кофии ҳуқуқӣ, ташкилӣ, моддӣ, молиявӣ, иқтисодӣ, иттилоотӣ, кадрӣ доранд. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун сиёсати ҳуқуқэҷодкунии президентӣ намуди мустиқли сиёсати мазкур буда, хусусиятҳои он бо дарназардошти вазъи ҳуқуқии махсуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчун Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, сарвари давлат ва ҳокимияти иҷроия (Ҳукумат), салоҳияти истисноии ҳуқуқэҷодкунии ӯ муайян карда мешаванд. Назорати президентӣ дар соҳаи ҳуқуқэҷодкунӣ яке аз намудҳои назорати

президентӣ мебошад. Салоҳияти назоратии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба амалӣ гардидани сиёсати ҳуқуқэҷодкунии сарвари давлат мусоидат мекунад.

Дар Тоҷикистон шаклҳои зерини иштироки шахрвандон дар амалишавии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ташаккул ёфтаанд: қабули Конститутсия ва муҳимтарин қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз он ҷумла тағйири Конститутсия дар раёйпурсӣ дар заминаи ҳуқуқи соҳибхитёронаи коллективӣ ба бевосита амалӣ намудани ҳокимияти халқ ва дар раванди ҳуқуқэҷодкунии коллективии халқ; иштироки шахрвандон дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ тавассути сохторҳои демократияи бавосита (Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти намояндагии маҳаллӣ); иштирок дар муҳокимаи умумихалқии лоиҳаи қонун. Раёйпурсӣ ва ҳуқуқэҷодкунии бавосита шаклҳои асосии ҳуқуқэҷодкунии халқи Тоҷикистон мебошанд.

Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо иштироки доираи муайяни субъектҳо амалӣ карда мешавад. Айни замон таносуби мафҳумҳои «субъектҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ» ва «субъектҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ»-ро муайян намудан зарур аст, чунки онҳо аз ҳамдигар фарқ доранд. Доираи субъектҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ одатан дар қонун муайян карда мешавад, чунки ҳуқуқэҷодкунӣ фаъолияти расмии ҳуқуқӣ буда, дар натиҷаи он санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул, тағйир ва қатъ мегарданд. Доираи субъектҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ аз доираи субъектҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ васеътар аст. Дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ доираи бо қонун муайяншудаи субъектҳо иштирок мекунанд. Ин субъектҳо тибқи қонун салоҳияти қабул, тағйир ва қатъи санадҳои меъёрии ҳуқуқиро доранд. Аммо доираи субъектҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ номаҳдуд аст, чунки дар амалӣ намудани сиёсати мазкур мақомоти давлатӣ, доираи васеи шахрвандон, ниҳодҳои ҷомеаи шахрвандӣ, корхонаҳо, ташкилотҳо, муассисаҳо, сарфи назар аз шакли моликият, муассисаҳои илмӣ, муассисаҳои таҳсилотӣ, олимони алоҳида, экспертҳо, мутахассисон, воситаҳои ахбори омма иштирок мекунанд. Ҳангоми муайян намудани субъектҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ нуктаҳои назари илмиро оид ба субъектҳои сиёсати ҳуқуқӣ ба инобат гирифтани лозим аст, чунки ин падидаҳо бо ҳамдигар алоқаманданд. Субъектҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти се сатҳи ташаккул ва роҳандозии сиёсати мазкур аз ҳамдигар ҷудо карда мешаванд: 1) сатҳи илмӣ; 2) сатҳи меъёрӣ-ҳуқуқӣ; 3) сатҳи амалӣ. Таҳқиқоти илмӣ ва натиҷаҳои он барои таъмини асосҳои илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ нақши ҳалқунанда доранд. Бо иштироки субъектҳои мазкур консепсияи

сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ тарҳрезӣ карда мешавад. Сатҳи меъёрии ҳуқуқӣ қабули қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқиро пешбинӣ мекунад. Сатҳи мазкур бо фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ робитаи бевосита дорад. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки дар раванди ҳуқуқэҷодкунӣ қабул мешаванд, заминаи ҳуқуқии сиёсати ҳуқуқэҷодкуниро ташкил медиҳанд. Айни замон сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ нисбат ба фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ пештар ташаккул ёфта, амалӣ карда мешавад. Дар доираи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ талаботи танзими ҳуқуқӣ, зарурати қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ муайян карда мешаванд. Вазифаи мазкур дар доираи ҳуҷҷатҳои барномавӣ ва стратегӣ, аз ҷумла дар соҳаи пешгӯии рушди қонунгузорӣ, ҳалли ҳудро меёбад. Дар натиҷа дар байни сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ва фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ робитаи дутарафа ташаккул меёбад. Аз як тараф, дар доираи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ зарурати қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдор муайян карда мешавад. Аз тарафи дигар, дар раванди ҳуқуқэҷодкунӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул шуда, тавассути онҳо асосҳои ҳуқуқии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ва фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ташаккул меёбанд. Сатҳи амалии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ иштироки доираи васеи субъектҳоро дар тарҳрезӣ ва амалишавии сиёсати мазкур пешбинӣ мекунад. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти ҳам асосҳои илмӣ (концепсияи илмӣ) ва ҳам асосҳои ҳуқуқӣ (санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ) амалӣ карда мешавад. Дар натиҷа, мутобиқати байни се сатҳи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ (илмӣ, меъёрии ҳуқуқӣ ва амалӣ) таъмин карда мешавад.

Барои ҳамин, амалӣ гардидани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ иштироки доираи васеи субъектҳоро дар самти муайян намудани асосҳои илмӣ (концептуалии) сиёсати мазкур, қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ (фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ), иштироки фаъоли субъектҳоро дар амалишавии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар назар дорад.

Дар боби сеюм: **“Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ва техникаи ҳуқуқӣ”** техникаи ҳуқуқӣ ҳамчун омили самаранокии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун замина ва унсури таркибии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, роҳҳои таъмини сифати техникӣ-ҳуқуқии қонун таҳқиқ карда мешаванд. Дар зербоби якуми боби сеюм: **“Техникаи ҳуқуқӣ ҳамчун омили таъминкуандаи самаранокии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ”** раванди таърихии ташаккулу инкишофи назарияи техникаи ҳуқуқӣ дар робита бо инкишофи таърихии қонунгузорӣ ва болоравии нуфузи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, мафҳум ва намудҳои техникаи ҳуқуқӣ, робитаи техникаи ҳуқуқӣ ва техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ, нақши дониши назариявии техникӣ-ҳуқуқӣ (назарияи техникаи ҳуқуқӣ) барои ташаккулу инкишофи

техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ таҳлил мегардад. Мафҳуми васеи техникаи ҳуқуқӣ барои таҳқиқи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ аҳаммияти методологӣ дорад. Дар натиҷаи таҳқиқи васеи техникаи ҳуқуқӣ намудҳои ҷудоғонаи он, ба мисли техникаи қонунгузорӣ, техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ, техникаи мураттабсозии қонунгузорӣ, техникаи тафсири ҳуқуқӣ, техникаи татбиқи ҳуқуқ аз ҳамдигар ҷудо карда мешаванд. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ робита дорад. Мафҳуми васеи техникаи ҳуқуқӣ барои таҳқиқи алоҳидаи намудҳои он аҳаммияти илмӣ ва амалӣ дорад. Техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ, техникаи мураттабсозии қонунгузорӣ, техникаи татбиқи ҳуқуқ аз ҳамдигар фарқ доранд. Чунончи, техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ бо таҳия, қабул, интишори қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, техникаи татбиқи ҳуқуқ бо таҳия ва татбиқи санадҳои ҳуқуқтатбиқкунӣ (санадҳои судӣ, прокурорӣ, тафтишотӣ) робита доранд. Қоидаҳои таҳия, қабул ва интишори қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз қоидаҳои таҳия, қабул ва татбиқи санадҳои ҳуқуқтатбиқкунӣ фарқи куллӣ доранд.

Тавсияҳои илмие, ки дар доираи назарияи техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ пешниҳод мешаванд, барои ташаккул ва амалисозии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ аҳаммияти илмӣ доранд. Ин тавсияҳо дар ҷараёни таҳқиқи илмӣ ҳам техникаи ҳуқуқӣ ва ҳам техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ пешниҳод карда мешаванд, чунки принципҳои умумии таҳия, қабул ва интишори санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар назарияи техникаи ҳуқуқӣ муайян карда мешаванд. Қоидаҳои махсуси таҳия, қабул ва интишори қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар заминаи ҳамин принципҳои умумӣ муайян карда мешаванд. Техникаи ҳуқуқӣ илми ҳуқуқшиносии умуминазариявӣ буда, ҳамчун самти таҳқиқоти назариявӣ баромад мекунад. Айни замон техникаи ҳуқуқӣ бо илмҳои соҳавӣ, байнисоҳавӣ, махсуси ҳуқуқӣ робита дорад, чунки ин илмҳо бо таҳлили матни санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ машғуланд. Бо дарназардошти нуктаи дар боло зикршуда, ҳангоми ташаккулу амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ҳуқуқҳои илмҳои соҳавӣ, байнисоҳавӣ, махсуси ҳуқуқӣ бояд ба инобат гирифта шаванд. Дурнамои инкишофи техникаи ҳуқуқӣ бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, рақамӣ ва зехни сунъӣ алоқаманд буда, ҳангоми муайян намудани стратегияи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бояд ба инобат гирифта шавад.

Мафҳуми васеи техникаи ҳуқуқӣ барои таҳқиқи алоҳидаи намудҳои он аҳаммияти илмӣ ва амалӣ дорад. Техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ, техникаи мураттабсозии қонунгузорӣ, техникаи татбиқи ҳуқуқ аз ҳамдигар фарқ доранд. Чунончи, техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ бо таҳия, қабул, интишори

қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, техникаи татбиқи ҳуқуқ бо таҳия ва татбиқи санадҳои ҳуқуқтатбиқкунӣ (санадҳои судӣ, прокурорӣ, тафтишотӣ) робита доранд. Қоидаҳои таҳия, қабул ва интишори қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз қоидаҳои таҳия, қабул ва татбиқи санадҳои ҳуқуқтатбиқкунӣ фарқи кулӣ доранд. Барои ҳамин, таҳқиқи техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ барои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ аҳаммияти назариявӣ амалӣ дорад. Эътирофи мафҳуми васеи техникаи ҳуқуқӣ барои таҳқиқи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ аҳаммияти методологӣ дорад. Дар натиҷаи таҳқиқи васеи техникаи ҳуқуқӣ намудҳои ҷудоғонаи он, ба мисли техникаи қонунгузорӣ, техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ, техникаи мураттабсозии қонунгузорӣ, техникаи тафсири ҳуқуқӣ, техникаи татбиқи ҳуқуқ аз ҳамдигар ҷудо карда мешаванд. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ робита дорад. Натиҷаҳои илмие, ки дар ҷараёни таҳқиқи мафҳум ва қоидаҳои техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ҳосил мешаванд, дар раванди ташаккул ва амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ба инобат гирифта мешаванд. Дар натиҷаи истифодаи мафҳуми васеи техникаи ҳуқуқӣ сатҳи назариявӣ ва амалии он аз ҳамдигар ҷудо карда мешаванд. Нуқтаи назари маҷмӯӣ ба техникаи ҳуқуқӣ васеъ истифода мешавад. Техникаи ҳуқуқӣ ҳамчун падидаи маҷмӯӣ, ки аз дониши назариявӣ ва маҳорати касбии таҳия, қабул, интишор, мураттабсозӣ, татбиқи қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ таҳқиқ карда мешавад. Техникаи ҳуқуқӣ бо ду соҳаи фаъолияти инсон алоқаманд карда мешавад: а) соҳаи дониши махсуси илмӣ; б) соҳаи истифодаи дониши илмӣ оид ба қоидаҳои техникаи ҳуқуқӣ. Фаъолияти касбии субъектони ҳуқуқэҷодкунӣ ба дониши илмӣ тобеъ карда мешавад. Дар натиҷа сатҳи илмӣ ва амалии (касбии) техникаи ҳуқуқӣ таъмин карда мешавад.

Дар зербоби дуюми боби сеюм: **“Техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун воситаи ташаккул ва амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ”** мафҳум ва хусусиятҳои техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти намудҳои ҷудоғонаи он – техникаи қонунэҷодкунӣ, техникаи ҳуқуқэҷодкунии зерқонунӣ, техникаи таҳия, қабул, интишори Конститутсия ва қонунҳо дар раёйпурсӣ, техникаи тағйиру иловаҳои Конститутсия дар раёйпурсӣ, техникаи тағйиру иловаҳои қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, техникаи мураттабсозии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, агар мураттабсозӣ дар ҷараёни ҳуқуқэҷодкунӣ гузаронида шавад (масалан, техникаи таҳия ва қабули кодекс), техникаи интишори санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ таҳқиқ карда мешаванд. Омилҳое, ки аҳаммияти техникаи ҳуқуқэҷодкуниро барои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ собит менамоянд, муайян карда мешаванд.

Робитаи байни сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ва техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ҳангоми пешниҳоди мафҳуми «сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ» бояд ба инобат гирифта шавад. Техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ кафолати татбиқи самараноки санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебошад.

Ҷузъи таркибии маҳорати касбии кормандони мақомоти ҳуқуқэҷодкуниро техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ташкил медиҳад. Яке аз роҳҳои таъмини фаъолияти муташаккилона, мақсаднок ва бонизоми ҳуқуқэҷодкунӣ ин риояи қоидаҳои техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ва принципҳои технологияи ҳуқуқӣ мебошад. Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» (моддаҳои 2, 8), аз ҷумла дар боби 5-и Қонуни мазкур бо номи «Техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ» риояи техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ҳангоми таҳия ва қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳамчун талаботи умумӣ ба ин санадҳо мустақкам карда мешавад. Дар як қатор қонунҳо дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки дар давлатҳои аъзои ИДМ қабул шудаанд, қоидаҳои умумии техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ифодаи худро ёфтаанд.

Техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти доираи васеи субъектон ва иштирокдорони сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ хусусиятҳои худро дорад. Аз ҷумла, дар ҷомеаи демократӣ техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ бояд дастраси доираи васеи субъектон ва иштирокчиёни фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ бошад. Вазифаи мазкур тавассути шаклҳои гуногуни дастрасии техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ дар раванди муҳокимаи умумихалқии лоиҳаҳои тағйироту иловаҳо ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, расмигардонии натиҷаҳои раёйпурсӣ, муҳокимаҳои умумихалқии лоиҳаҳои қонунҳои муҳимтарин, фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар ташкилоту муассисаҳо, сарфи назар аз шакли моликият, ҷалби ниҳодҳои ҷомеаи шахрвандӣ ба фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ҳалли худро ёфта метавонад. Дастрасии қоидаҳои техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ тавассути паҳн намудани иттилооти ҳуқуқӣ, нашри маводи илмию методӣ, технологияҳои иттилоотӣ ва рақамӣ, паҳн намудани таҷрибаи ватанӣ ва хориҷӣ таъмин мегардад. Айни замон хусусиятҳои қоидаҳои техникаи ҳуқуқэҷодкуниро дар соҳаи муҳокимаҳои умумихалқии лоиҳаҳои тағйироту иловаҳои Конститутсияи Тоҷикистон, муҳокимаҳои ҷамъиятии лоиҳаҳои қонунҳо, расмигардонии тағйироту иловаҳо ба Конститутсия, қабули қонунҳо дар раёйпурсӣ мебошад ба инобат гирифт.

Дар зербоби сеюми боби сеюм: **“Таъмини сифати қонун ҳамчун мақсади сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ”** таъмини сифати қонун ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳамчун афзалияти сиёсати ҳуқуқэҷодкунии

Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқ карда мешавад. Таъмини сифати қонун амалӣ намудани маҷмуи тадбирҳои илмӣ, методӣ, таҳлилӣ, молиявӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ, ташкилиро (оморӣ, иттилоотӣ ва дигар) дар назар дорад. Сифати қонун бо дарназардошти маҷмуи хусусиятҳои қонун ҳамчун санади меъёрии ҳуқуқӣ, ҳуҷҷати ҳуқуқӣ, сарчашмаи ҳуқуқ, воситаи танзими ҳуқуқӣ муайян карда мешавад. Хусусиятҳои сифати қонун, аз як тараф, бо аломатҳои қонун ҳамчун санади меъёрии ҳуқуқӣ алоқаманд буда, аз тарафи дигар, ҳамчун ченаки баҳогузори сифати қонун хизмат мекунад.

Сифати техникӣ-ҳуқуқии қонун яқоя бо хусусиятҳои умумиичтимоии сифати қонун (мутобиқат ба талабот ва равандҳои ҳаёти ҷамъиятӣ) таъмин мегардад. Таъмини сифати техникӣ-ҳуқуқии қонун бо доираи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ маҳдуд мешавад ва риояи қоидаҳои техникаи ҳуқуқиро ҳангоми таҳия, қабул, интишори қонун талаб мекунад. Айни замон талаботи танзими ҳуқуқӣ берун аз доираи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва дар ҷараёни ҳуқуқэҷодкунӣ тавассути таҳлилҳои илмӣ, оморӣ, ҷомеашиносӣ, фалсафӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ба инобат гирифта мешаванд. Ҳуқуқи инсон ченаки аввалиндараҷаи сифати қонун ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ буда, ҳангоми таҳия ва қабули онҳо ҳатман ба инобат гирифта мешавад. Тадбирҳои таъмини сифати қонун танҳо бо такмили қонунгузорӣ маҳдуд нагардида, мутобиқати қонунро ба талаботи ҳаёти ҷомеа, мутобиқати шакл ва мазмуни қонун, ба инобат гирифтани тафовути намудҳои техникаи ҳуқуқӣ, хусусиятҳо ва вазифаҳои махсуси техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ, таъмини сифати гуманитарии қонун, ба инобат гирифтани афзалияти ченаки фарҳангӣ-тамаддунии сифати қонунро бо мақсади ҳимояи манфиатҳои миллии Тоҷикистон талаб мекунад.

Таъмини сифати қонун ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ яке аз афзалиятҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҷузъи таркибии стратегияи ҳуқуқэҷодкунӣ буда, амалӣ намудани маҷмуи тадбирҳои илмӣ, методӣ, таҳлилӣ, молиявӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ, ташкилиро (оморӣ, иттилоотӣ ва дигар) дар назар дорад. Ҳамаи унсурҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ (стратегия ва тактикаи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, банақшагирии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, пешгӯии дурнамои наздик ва ояндаи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, асоси илмии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, ҳуҷҷатҳои стратегӣ, концептуалӣ, барномавии соҳаи ҳуқуқэҷодкунӣ, воситаҳои танзими ҳуқуқӣ) барои таъмини сифати қонун ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мусоидат мекунад. Сифати қонун маҷмуи хусусиятҳои қонун ҳамчун санади

меъёрии ҳуқуқӣ, ҳуҷҷати ҳуқуқӣ, сарчашмаи ҳуқуқ, воситаи танзими ҳуқуқӣ мебошад, ки имконияти қонунро дар соҳаи қонунгардонидани талаботи ҷамъиятӣ, таъмини ҳуқуқҳои инсон ва танзими самараноки муносибатҳои ҷамъиятӣ таъмин мекунад. Хусусиятҳои зикршуда ду вазифаро иҷро мекунад: а) аломатҳои мебошанд, ки ба қонун ҳамчун санади меъёрии ҳуқуқӣ пешниҳод карда мешаванд; б) ҳамчун ченаки баҳогузори сифати қонун хизмат мекунад. Сифати техникӣ-ҳуқуқии қонун якҷоя бо хусусиятҳои умумиҷамъиятии сифати қонун (мутобиқат ба талабот ва равандҳои ҳаёти ҷамъиятӣ) сифати қонунро таъмин мекунад. Таъмини сифати техникӣ-ҳуқуқии қонун бо доираи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ маҳдуд мешавад ва риояи қоидаҳои техникаи ҳуқуқиро ҳангоми таҳия, қабул, интишори қонун талаб мекунад. Ҳуқуқи инсон маҳаки аввалиндараҷаи сифати қонун ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебошад, ки ҳангоми таҳия ва қабули онҳо ҳатман ба инобат гирифта мешавад. Риояи ченаки мазкур сифати гуманитарии қонун ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқиро таъмин мекунад. Дар Консепсияи пешгӯии инкишофи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон тадбирҳои таъмини сифати қонун асосан бо тақмили қонунгузорӣ маҳдуд карда мешаванд. Аз ин хотир, тақлиф пешниҳод мешавад, ки Консепсияи мазкур бо маҷмуи чораҳои иловагии таъмини сифати қонун илова карда шавад.

Дар боби чорум **“Самтҳои мубрами инкишофи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”** нақши сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар ташаккули фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ, амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар ҷомеаи иттилоотӣ ва рақамӣ, нақши калидии паёмҳои сарвари давлати Тоҷикистон дар ташаккули амалишавии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ таҳқиқ карда мешаванд. Дар зербоби якуми боби чорум **“Нақши сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар боло бурдани фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ”** шаклҳои асосии робитаи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо соҳаи фарҳанг, ҳаёти фарҳангӣ-маънавӣ муайян ва таҳлил карда мешаванд. Нуқтаи илмӣ оид ба ташаккули фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун самти мубрами сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо далелҳо исбот карда мешавад. Мақсадҳо ва афзалиятҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бояд бо дарназардошти арзишҳои фарҳангии ҷомеаи Тоҷикистон муайян карда шаванд, чунки имрӯз арзишҳо ва анъанаҳои фарҳанги миллӣ барои рушди устувори ҷомеа нақши ҳалкунанда доранд. Фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун ҷузъи фарҳанги ҳуқуқӣ ва дар робита бо фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ таҳқиқ карда мешавад. Шаклҳои таъсири сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ба раванди ташаккули болоравии фарҳанги

ҳуқуқэҷодкунӣ муайян карда мешаванд. Ҳангоми таҳқиқи мафҳуми «фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ» мафҳуми «фарҳанг» ва таъсири он ба соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа, равандҳо ва падидаҳои ҷамъиятӣ бояд ба инобат гирифта шавад. Шаклҳои гуногуни таносуби сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ва фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ ошкор ва таҳлил карда мешаванд.

Фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ танҳо бо ташаккул ва болоравии фарҳанги ҳуқуқэҷодкунии кормандони мақомоти ҳуқуқэҷодкунӣ маҳдуд нашуда, ташаккули фарҳанги ҳуқуқэҷодкунии ҳамаи субъектон ва иштирокчиёни фаъолияти ҳуқуқэҷодкуниро дар назар дорад. Дар робита бо масъалаи мазкур қонуниятҳои ташаккули фарҳанги ташкили ҷараёни ҳуқуқэҷодкунӣ, ҷанбаҳои таърихӣ-ҳуқуқии фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ, қонуниятҳои умумӣ ва самтҳои ташаккули инкишофи фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ дар Тоҷикистон, бо дарназардошти анъанаҳои ҳуқуқэҷодкунӣ, ки тавассути фарҳанги умумӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ аз насл ба насл гузаштаанд, муайян ва таҳлил карда мешаванд. Анъанаҳои мазкур шакли ифодаи арзишҳои фарҳангӣ-тамаддунӣ (арзишҳои ахлоқӣ, маънавӣ, сиёсӣ, оилавӣ ва дигар) мебошанд ва ба тақмили фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар Тоҷикистон мусоидат мекунанд. Ҳамчунин, нақши ҳалқунандаи фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ дар тарбияи ҳуқуқӣ ва болоравии маърифати ҳуқуқӣ дар Тоҷикистон муайян карда мешавад.

Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳамчун натиҷаи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ намуди дастоварди фарҳангии инсоният буда, таърихан дар танзими ҳаёти ҷомеа нақши ҳалқунанда доранд ва имрӯз заминаи таъмини қонуният, тартиботи ҳуқуқӣ, сулҳу суботи ҷомеа мебошанд. Фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ бо фарҳанги ҳуқуқӣ ҳамчун ҷузъи фарҳанги ҷомеа алоқамандии бевосита дошта, дар ташаккули ҳамаи унсурҳои фарҳанги ҳуқуқӣ нақши муҳим дорад. Фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ мафҳуми нисбатан васеъ буда, боло бурдани шуури ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқии субъектон ва иштирокчиёни фаъолияти ҳуқуқэҷодкуниро дар назар дорад. Мақсадҳо, афзалиятҳо, вазифаҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бояд бо дарназардошти арзишҳои фарҳангии ҷомеаи Тоҷикистон муайян карда шаванд, чунки имрӯз арзишҳо ва анъанаҳои фарҳанги миллӣ барои рушди устувори ҷомеа нақши ҳалқунанда доранд. Таҷрибаи як қатор давлатҳои ҷаҳон собит менамояд, ки маҳз бухрони арзишҳои фарҳангӣ боиси ҳалалдор гардидани инкишофи ҳамаи муносибатҳои ҷамъиятӣ (иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва дигар) мегардад. Барои ҳамин, фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар Тоҷикистон дар алоқамандӣ бо ҳаёти фарҳангӣ бояд ба роҳ монда шавад. Мафҳуми «фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ» дар робита бо фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ташаккул ёфта, таҳқиқ карда мешавад. Роҳҳои

гуногуни таҳқиқи мафҳуми зикршуда дар асарҳои илмӣ истифода мешаванд. Одатан, фарҳанги ҳуқуқэҷодкуниро дар алоқамандӣ бо фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ таҳқиқ мекунанд. Айни замон фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ бо сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ низ робитаи устувор дорад, чунки фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ натиҷаи амалӣ гардидани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ мебошад. Таҳқиқи фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ дар робита бо ҳуқуқэҷодкунӣ яке аз ҷанбаҳои нави таҳқиқоти илмӣ мебошад. Фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ аз доираи муайян ва дар айни ҳол зарури талаботи иҷтимоӣ (ба инобат гирифтани талаботи объективи танзими ҳуқуқӣ, зарурати қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, зарурати тағйири санадҳои меъёрии амалкунанда, ҳимояи манфиатҳои миллӣ дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар шароити афзоиши таҳдидҳо ва хатарҳои ҷаҳонӣ ва ғайра) ва махсуси ҳуқуқӣ (риояи қоидаҳои техникаи ҳуқуқӣ, таъмини сифати қонун, риояи давраҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, тартиби муҳокимаи лоиҳаҳои қонунҳо, тартиби интишори қонунҳо ва ғайра) иборат аст, ки ба фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ пешниҳод мешавад ва аз ин хотир, ба сатҳи амалишавии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ тавассути риояи талаботи мазкур таъсири ҳалкунанда мерасонад. Ҳангоми таҳқиқи мафҳуми «фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ» мафҳуми «фарҳанг» ва таъсири он ба соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа, равандҳо ва падидаҳои ҷамъиятӣ бояд ба инобат гирифта шавад. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ба мисли падидаҳои дигари ҳаёти ҷомеа объекти таъсиррасонии фарҳанг мебошад. Фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ ҷузъи фарҳанг буда, бо дарназардошти арзишҳо ва меъёрҳои фарҳанги ҷомеа ва фарҳанги ҳуқуқӣ ташаккул меёбад. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ барои ташаккули фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ мусоидат мекунад ва аз ин хотир, бо дарназардошти арзишҳои фарҳангӣ амалӣ карда мешавад.

Таносуби сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ва фарҳанги ҳуқуқэҷодкуниро дар доираи нуқтаҳои назари гуногун шарҳ додан мумкин аст. Аз ин хотир, сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ва фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ таносуби гуногун дошта метавонанд. Чунончи, таносуби сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ва фарҳанги ҳуқуқэҷодкуниро бо дарназардошти таносуби мақсад ва мазмуни фаъолият муайян кардан мумкин аст. Аз як тараф, ташаккули фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ мақсади сиёсати ҳуқуқэҷодкуниро ташкил медиҳад. Аз тарафи дигар, ба фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар баробари талаботи меъёрӣ ва ташкилӣ-ҳуқуқӣ, ки дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ пешбинӣ мешаванд, талаботи фарҳангӣ-иҷтимоӣ пешниҳод карда мешаванд. Дар натиҷа, мазмуни фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ тағйир меёбад. Мақсаду вазифаҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ аз доираи таҳия

ва қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ берун баромада, ба вазифаҳои фарҳангӣ-иҷтимоӣ дар самти ташаккули фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ тобӣ карда мешаванд. Фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ мазмуни ҳуқуқӣ ва фарҳангӣ-иҷтимоӣ пайдо мекунад. Дар доираи самти мазкур фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ба ташаккули фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ мусоидат мекунад.

Дар зербоби дуюми боби чорум: “**Дурнамои рушди сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар робита бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, рақамӣ ва зеҳни сунӣ**” ҳадафҳо, афзалиятҳо, самтҳои нави сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар доираи Консепсияи пешгӯии инкишофи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Стратегияи рушди зеҳни сунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2040 муайян карда мешаванд. Танзими ҳуқуқии муносибатҳои нави ҷамъиятӣ, ки дар робита бо иттилоотӣ ва рақамгардонии ҷомеа, истифодаи технологияҳои зеҳни сунӣ пайдо мешаванд, самти нави сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ мебошад. Дар ҷомеаи иттилоотӣ ва дар давраи истифодаи васеи технологияҳои рақамӣ ва зеҳни сунӣ ҳадафҳо, афзалиятҳо ва вазифаҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ тағйир меёбанд. Ҳоло ташаккул ва амалӣ гардидани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва рақамӣ алоқаманд аст. Технологияҳои иттилоотӣ дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа, аз ҷумла дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, мураттабсозии қонунгузорӣ, бақайдгирӣ ва нашри санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, фаъолияти ҳуқуқтатбиқсозӣ истифода мешаванд. Айни замон истифодаи технологияҳои рақамӣ ва зеҳни сунӣ дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа нав оғоз шудааст. Истифодаи онҳо ба фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ таъсир мерасонад, аз ҷумла боиси такмилёбӣ ва беҳтар гардидани ҳолати фаъолияти мазкур мегардад, чунки ба ҳамаи давраҳои ҷараёни ҳуқуқэҷодкунӣ таъсир мерасонад.

Рақамгардии муносибатҳои ҷамъиятӣ яке аз омилҳои асосие мебошад, ки ба рақамгардонии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ мусоидат мекунад, чунки танзими ин муносибатҳои нав такмили қоидаҳои техникаи ҳуқуқэҷодкуниро талаб мекунад. Технологияҳои рақамӣ ба фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти рақамгардии муносибатҳои ҷамъиятӣ таъсир мерасонанд. Истифодаи технологияҳои рақамӣ ҳам ба такмили фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва ҳам танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ мусоидат мекунад, чунки санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мутобиқи ин технологияҳо қабул мешаванд. Татбиқи

технологияҳои рақамӣ фаъолияти ҳуқуқэҷодкуниро комилан тағйир медиҳад. Мутобиқ намудани фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ба раванди объективи рақамгардии ҳаёти ҷомеа яке аз ҳадафҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ мебошад. Ҷорӣ намудани системаҳои автоматии рақамӣ дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ба сарфакориҳои вақт, сарфаи хароҷоти моддӣ ва молиявӣ мусоидат мекунад. Системаҳои автоматии рақамӣ ҷустуҷӯи автоматии маводи дахлдорро, ки бо фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар ҳамаи давраҳои он ҷамъоварӣ карда мешавад, таъмин мекунад. Дар раванди ҳуқуқэҷодкунӣ системаҳои автоматии таҳлилӣ якҷоя бо технологияҳои рақамӣ ҷорӣ карда мешаванд. Дар системаҳои автоматии рақамӣ ҳаҷми васеи иттилооти ташкилӣ-ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, демографӣ ва дигар оид ба ҳуқуқэҷодкунӣ, маълумоти оморӣ, натиҷаҳои мониторинги ҳуқуқӣ ва ғайра, аз он ҷумла оид ба низоми санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, нигоҳ дошта мешавад. Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва рақамӣ имконият медиҳад, ки муҳокимаи электронии лоиҳаи қонун ва дигар санади меъёрии ҳуқуқӣ гузаронида шавад. Истифодаи зеҳни сунъӣ имконият медиҳад, ки раванди муҳокимаи электронӣ ба сатҳи нав барояд. Дар заминаи истифодаи технологияҳои рақамӣ имконияти таҳияи матни электронии қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ тавассути зеҳни сунъӣ пайдо мешавад. Бо истифодаи зеҳни сунъӣ имкониятҳои таҳлили системаҳои автоматии иттилоотӣ васеътар мешавад. Айни замон истифодаи технологияҳои рақамӣ, аз ҷумла зеҳни сунъӣ, дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ танзими ҳуқуқиро талаб мекунад.

Дар зербоби сеюми боби чорум **“Паёмҳои Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун заминаи бунёди ва омили рушди сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ”** нақши калидии паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ташаккулу амалишавии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ таҳқиқ карда мешавад. Дар паёмҳои сарвари давлати Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон самтҳои асосии такмил ва инкишофи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, ҳадафҳо, афзалиятҳо, вазифаҳои мубрами сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, зарурати қабули санадҳои нави меъёрии ҳуқуқӣ ва такмили қонунгузори амалкунанда муайян карда мешаванд. Паёмҳои сарвари давлати Тоҷикистон шакли амалӣ намудани ҳуқуқи ташаббуси қонунгузори Президент ва амалӣ намудани салоҳияти сарвари давлат дар соҳаи ҳуқуқэҷодкунӣ мебошанд. Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон шакли самараноки амалӣ намудани таклифҳои қонунгузорӣ мебошанд. Онҳо бо дарназардошти шароити тағйирёбандаи ҳаёти ҷомеа пешниҳод карда

мешаванд, барои муайян намудани афзалиятҳо ва ҳадафҳои нави сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар шароити инкишофи иқтисоди бозорӣ, рушди фаъолияти соҳибкорӣ, низоми нави бонкӣ, низоми андоз ва гумрук, аниқ намудани вазифаҳои субъектҳои ҳуқуқэҷодкунӣ аҳаммияти аввалиндарача доранд.

Дар паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳимояи манфиатҳои миллӣ ҳамчун афзалияти сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ эълон карда мешавад, зарурати риояи қоидаҳои техникаи ҳуқуқӣ, таъмини сифати қонун, ҳадафи нави сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар соҳаи ислоҳоти ҳуқуқӣ, зарурати амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар заминаи принципҳои нави ҳуқуқи муосир мунтазам таъкид мегардад. Дар паёмҳои сарвари давлат самти мубрами сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар соҳаи таълим, тарбия ва маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон, вазифаҳои парламенти касбии Тоҷикистон, вазифаҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ оид ба таҳияи консепсияи лоиҳаи қонун дар робита бо асоснокии илмии он, роҳҳои таъмини волоияти қонун, таъмини сифат ва муттасилии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, такмили фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти пайдоиши муносибатҳои нави ҷамъиятӣ ва талаботи танзими ҳуқуқӣ, тадбирҳо оид ба такмили сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун стратегияи танзими ҳуқуқӣ муайян карда мешаванд. Дар паёмҳои сарвари давлат вазифаҳо ва самтҳои мубрами сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқи инсон, бартараф намудани ихтилофоти байни санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, нуқсонҳои қонунгузорӣ, ба талаботи замони мутобиқ гардонидани санадҳои меъёрӣ, аз ҷиҳати илмӣ асоснок намудани қонунҳо, такмили қонунгузорию андоз, ташаккули фарҳанги андозсупорӣ, тафсири қонунҳо муайян карда мешаванд. Дар онҳо ҳадафҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар соҳаи ҷалби шаҳрвандон ба фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, ба инобат гирифтани афкори ҷомеа, муҳокимаи умумихалқии лоиҳаҳои қонунҳо, такмили қонунгузорию соҳаи бахши хусусӣ, дурнамои рушди қонунгузорӣ дар шароити иттилоотонӣ ва рақамигардонии ҷомеа муайян карда мешаванд. Паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар инкишофи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ нақши ҳалкунанда доранд.

Нақш ва аҳаммияти паёмҳои сарвари давлати Тоҷикистон барои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо нуқтаҳои зерин собит мегардад:

1. Дар паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон самтҳои асосии такмил ва инкишофи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ муайян карда мешаванд.

2. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар паёмҳои худ ҳадафҳо, афзалиятҳо, вазифаҳои мубрами сиёсати ҳуқуқэҷодкуниро муайян мекунад.

3. Паёмҳои сарвари давлат заминаи қабули санадҳои нави меъёрии ҳуқуқӣ ва такмили қонунгузори амалкунанда мебошанд.

4. Паёмҳои сарвари давлати Тоҷикистон шакли амалӣ намудани ҳуқуқи ташаббуси қонунгузори Президент ва амалӣ намудани салоҳияти сарвари давлат дар соҳаи ҳуқуқэҷодкунӣ мебошанд.

Тавре маълум аст, дар давлати Шуравӣ фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти афзалияти санадҳои меъёрии ҳуқуқии идоравӣ ба роҳ монда мешуд. Низоми идоракунии маъмурии фармондихӣ ҳаминро талаб менамуд. Доираи санадҳои меъёрии идоравӣ аз қонунҳои шуравӣ зиёд буд. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар давраи шуравӣ дар робита бо ҳамин таҷрибаи қонунгузорӣ ба роҳ монда шуда буд. Аммо дар давлати ҳуқуқбунёди демократӣ афзалиятҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ тағйир меёбанд. Аҳаммият ва нақши қонун дар ҳаёти ҷомеа бо дарназардошти волоияти қонун дар давлати ҳуқуқбунёд боло меравад. Таъмини волоияти қонун яке аз афзалиятҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар давлати ҳуқуқбунёди Тоҷикистон мебошад. Роҳандозии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти афзалияти мазкур ба тағйироти ҷиддӣ дар низоми ҳуқуқӣ ва низоми қонунгузорӣ оварда мерасонад, аз ҷумла боиси афзоиши нуфузи қонун мегардад. Афзалияти мазкури сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ қабули қонунҳоро бо дарназардошти манфиатҳои умумидавлатӣ талаб мекунад. Дар натиҷа, манфиатҳои умумидавлатӣ нисбат ба манфиатҳои идоравӣ нуфузи бештар пайдо намуда, хангоми таҳияи лоиҳаи қонун маҳз манфиатҳои умумидавлатӣ ба инобат гирифта мешаванд. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳамин ҳолатро ба инобат гирифта, дар паёмҳои худ ба инобат гирифтани манфиатҳои умумидавлатиро хангоми таҳияи лоиҳаи қонунҳо ҳамчун афзалияти сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ эълон мекунад. Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба амалӣ гардидани принципҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, аз ҷумла принципҳои ошкорбаёнӣ, шаффофият, ба инобат гирифтани афкори ҷамъиятӣ мусоидат мекунад. Паёмҳои сарвари давлат тавассути расонаҳои хабарӣ ба иттилои аҳли ҷомеа расонида мешаванд, дар мақомоти давлатӣ, муассисаҳои илмӣ, таҳсилотӣ, фарҳангӣ ва дигар, корхонаҳо, ташкилотҳо, ниҳодҳои ҷомеаи

шаҳрвандӣ, дар байни шаҳрвандон муҳокима карда мешаванд. Паёмҳои сарвари давлат яке аз роҳҳои самараноки ҷалби ҷомеа ба сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ мебошанд. Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон омили такмили қонунгузорӣ мебошанд. Сарвари давлат дар паёмҳо бо мақсади такмили қонунгузорӣ, аз ҷумла тағйири санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар таҳрири нав вазифаҳо, таклифҳо, супоришҳои мушаххас мегузорад. Бо ин паёмҳо ба зиммаи мақомоти давлатӣ, аз он ҷумла мақомоти ҳуқуқэҷодкунӣ вазифаҳои мушаххас оид ба такмили қонунгузорӣ гузошта мешаванд. Дар заминаи паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳуҷҷатҳои стратегӣ, консепсияҳо ва барномаҳои давлатӣ дар соҳаи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ қабул карда мешаванд.

ХУЛОСА

Дар натиҷаи таҳқиқи диссертатсионӣ **хулосаҳои** зерин пешниҳод мешаванд:

1. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ қисми таркибӣ ва намуди сиёсати ҳуқуқӣ мебошад. Мафҳум, принципҳо, мақсадҳо, афзалиятҳо, вазифаҳо, шакли усулҳои амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти мафҳум, принципҳо, мақсадҳо, вазифаҳои сиёсати ҳуқуқӣ муайян карда мешаванд. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ самти асосии сиёсати ҳуқуқӣ мебошад, чунки сиёсати ҳуқуқӣ маҳз дар ҳолати ифода гардиданаш дар қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аҳаммияти амалӣ пайдо мекунад, ҳамчун воситаи танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ баромад мекунад. Айни замон сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ шакли асосии ифода, таъмин ва кафолати манфиатҳои умумидавлатӣ ва хусусии ҷомеа, гурӯҳҳои иҷтимоии аҳоли ва шахс буда, дар шароити рушди бахши хусусӣ, муносибатҳои бозорӣ, вусъат ёфтани фаъолияти соҳибкорӣ имконият медиҳад, ки манфиатҳои умумидавлатӣ ва хусусӣ дар қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ифода карда шаванд ва самаранокии танзими ҳуқуқии муносибатҳои ҷамъиятӣ бо дарназардошти ин манфиатҳо таъмин карда мешавад [1-М], [2-М], [13-М].

2. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ самти мустақили сиёсати ҳуқуқӣ буда, асосҳои ташкилӣ-ҳуқуқӣ, идеологӣ, илмӣ фаъолияти ҳуқуқэҷодкуниро, ки самти мустақил ва афзалиятноки сиёсати давлат мебошад, таъмин мекунад, бо дарназардошти ҳадафҳо ва афзалиятҳои сиёсати давлат дар соҳаи қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ташаккулу рушди низоми қонунгузорӣ, мураттабсозии қонунгузорӣ, дастрасии иттилооти ҳуқуқӣ (оид ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ), ифодаи расмӣ ғояҳои ҳуқуқӣ,

стратегияи танзими ҳуқуқӣ, пешгӯии рушди низоми қонунгузорӣ амалӣ карда мешавад [11-М], [13-М].

3. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ самти афзалиятноки сиёсати ҳуқуқӣ мебошад, чунки ба таҳкими асосҳои ҳуқуқии ҳаёти давлат ва ҷомеа мусоидат мекунад, самаранокии ҳамаи намудҳои дигари фаъолияти ҳуқуқиро таъмин мекунад, ба ҳадафҳо ва вазифаҳои намудҳои гуногуни фаъолияти ҳуқуқӣ таъсир мерасонад. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ воситаи идоракунии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ буда, ба такмили фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, танзими самаранокии ҳуқуқӣ бо дарназардошти инкишофи фазои ягонаи ҳуқуқӣ дар доираи иттиҳодияҳои байнидавлатӣ (ИДМ, СҶШ) мусоидат мекунад [11-М], [21-М].

4. Ҳангоми таҳқиқи таносуби сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо мафҳуми «ҳуқуқэҷодкунӣ» дар доираи мафҳуми васеи ҳуқуқэҷодкунӣ нақши ташаккули ҳуқуқро ҳамчун давраи ибтидоии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ба инобат гирифтани зарур аст, чунки сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ташаккули заминаҳои ҳуқуқро дар ҳаёти ҷомеа дар робита бо талаботи объективӣ дар назар дорад. Мафҳуми васеи ҳуқуқ ба таҳқиқи таносуби субъектони босалоҳият ва иштирокчиёни сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ мусоидат мекунад. [9-М]. [15-М]

5. Робитаи байни сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ва фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар он зоҳир мешавад, ки сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, аз як тараф, бо фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ алоқаманд буда, ба такмил ва рушди фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ мусоидат мекунад ва аз тарафи дигар, сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ танҳо бо доираи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ маҳдуд намешавад, чунки самтҳо ва дурнамои рушди фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар доираи таҳлили илмии омилҳои таъсиргузор ба ҳуқуқэҷодкунӣ, равандҳои нави ҳаёти ҷомеа, стратегияи танзими ҳуқуқии муносибатҳои бо суръати баланд тағйирёбанда ва ташаккулёбанда муайян мекунад. [15-М]

6. Мубрами сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти суръати баланди фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, қабул, тағйир ва қатъи миқдори зиёди санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ихтилофоти байни санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, сахви ҳуқуқэҷодкунӣ, тағйироти куллии иҷтимоию иҷтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ, қафомонии ҳуқуқэҷодкунӣ аз суръати баланди пешрафт ва тағйироти ҳаёти ҷомеа, зарурати танзими саривақтӣ ва самаранокии муносибатҳои тағйирёбанда ва нави ҷамъиятӣ, аҳаммияти вазифаҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар соҳаи танзими муносибатҳои бахши

хусусӣ, вусъати фаъолияти ҳуқуқэҷодкунии корпоративӣ собит мегардад. [8-М], [20-М]

7. Мақсадҳо ва вазифаҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ аз мақсаду вазифаҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ фарқ мекунамд, чунки, аз як тараф, ба такмили фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ мусоидат намуда, аз тарафи дигар, бо доираи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ маҳдуд намешаванд. Мақсадҳо, афзалиятҳо ва вазифаҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар доираи ҳадафҳои стратегии давлати Тоҷикистон, ҳуҷҷатҳои стратегии давлатӣ, мақсадҳо ва вазифаҳои сиёсати ҳуқуқӣ муайян карда шуда, бо истифодаи шакли усулҳои ба ин сиёсат хосбуда амалӣ карда мешаванд. [21-М]

8. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар Тоҷикистон намудҳои зерин дорад: сиёсати ҳуқуқэҷодкунии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, парламенти Тоҷикистон, мақомоти марказии ҳокимияти иҷроия, мақомоти маҳаллии намояндагӣ, мақомоти маҳаллии ҳокимияти иҷроия, мақомоти худидоракунии маҳаллӣ (дар робита бо субъектони сиёсати мазкур); сиёсати қонунэҷодкунӣ, сиёсати ҳуқуқэҷодкунии зерқонунӣ, сиёсати ҳуқуқэҷодкунии ҳалқ (дар раёйпурсӣ), сиёсати ҳуқуқэҷодкунии локалӣ, сиёсати ҳуқуқэҷодкунии корпоративӣ (дар робита бо намудҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ); сиёсати ҳуқуқэҷодкунии соҳаи қонунгузори конститутсионӣ, маданӣ, оилавӣ, меҳнатӣ ва дигар (бо дарназардошти соҳаҳои гуногуни қонунгузорӣ). [15-М]

9. Доираи субъектон ва иштирокчиёни сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ аз доираи субъектони фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ васеътар аст. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ иштироки доираи номаҳдуди субъектонро на танҳо дар фаъолияти танзимшудаи ҳуқуқэҷодкунӣ, балки дар соҳаҳои дигари ҳаёти ҷомеа, ки бо ҳуқуқэҷодкунӣ робита доранд, дар назар дорад. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо сиёсат ва падидаҳои сиёсӣ, ҳуқуқ ва падидаҳои ҳуқуқӣ, фаъолияти илмӣ (муассисаҳои илмӣ, муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, дониши ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, сиёсатшиносӣ, ҷомеашиносӣ ва дигар) робита дорад. [31-М]

10. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ воситаи идоракунии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ мебошад. Айни замон имкониятҳои иштироки субъектон ва иштирокчиёни ҷудоғонаи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар идоракунии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ гуногун аст. Мақомоти давлатӣ дар идоракунии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ мутобиқи салоҳияти ҳокимиятӣ иштирок мекунамд. Ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва бевосита шаҳрвандон чунин салоҳияти ҳокимиятӣ надоранд, вале зимни иштирокашон дар амалишавии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо изҳори иродаи

худ ба раванди идоракунии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ таъсир мерасонанд. [31-М]

11. Иштироки шахрвандон дар амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ шакли амалӣ гардидани ҳуқуқҳои сиёсии онҳо мебошад. Иштироки шахрвандон (ҳалқ) дар раъйпурсӣ оид ба қабул, тағйиру иловаҳои Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қабули қонунҳо шакли демократии амалӣ гардидани ҳокимияти ҳалқ буда, ба раванди ҳуқуқэҷодкунӣ таъсири ҳалқунанда мерасонад ва дар таносуб бо иштироки мақомоти давлатӣ дар сиёсати мазкур афзалияти бештар дорад, чунки ягон мақомоти давлатӣ дар Тоҷикистон салоҳияти қабули Конститутсия, ворид намудани тағйиру иловаҳоро ба он надорад. [31-М]

12. Асосҳои илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар робита бо сатҳи инкишофи илми ҳуқуқшиносӣ ва ислоҳоти низоми таҳсилоти касбии ҳуқуқшиносӣ, муҳокимаи лоиҳаи қонун бо иштироки доираи васеи аҳли ҷомеа, экспертизаи лоиҳаи қонун, мониторинги фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва татбиқи қонунҳо, сатҳи риояи техникаи ҳуқуқӣ, истифодаи воситаҳои нави танзими ҳуқуқӣ, ҷалби муассисаҳои илмӣ ва таҳсилотӣ ба фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, дар доираи концепсияи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ташаккул меёбад. [22-М], [34-М]

13. Принципҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо принципҳои фаъолияти қонунгузорӣ, меъёрҳои ҳуқуқ, принципҳои танзими ҳуқуқӣ, принципҳои ташкили сохти дохилии низоми қонунгузорӣ, принципҳои намудҳои гуногуни фаъолияти ҳуқуқӣ, ба мисли мураттабсозии қонунгузорӣ, принципҳои фаъолияти кодификатсионӣ, инчунин, принципҳои техникаи ҳуқуқӣ алоқамандӣ доранд. Принципҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар робита бо афзалиятҳои сиёсати мазкур, самтҳои мубрами танзими ҳуқуқии муносибатҳои инкишофёбандаи ҷамъиятӣ, ислоҳоти васеи иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ, ҳуқуқӣ, инкишофи низоми ҳуқуқ, низоми қонунгузорӣ ва низоми ҳуқуқӣ, тақмили қонунгузори Тоҷикистон муайян карда мешаванд. [12-М], [14-М]

14. Иштироки шахрвандон дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва ба инобат гирифтани афкори ҷамъиятӣ яке аз принципҳои муҳимми сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар Тоҷикистон мебошад. Афзалияти принципи мазкур дар байни принципҳои дигари сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар он аст, ки сиёсати мазкур бо иштироки доираи васеи иштирокдорон ба роҳ монда мешавад. Ба инобат гирифтани афкори ҷамъиятӣ дар шаклҳои зерин истифода мешавад: ба муҳокимаи шахрвандон пешниҳод намудани лоиҳаи қонунҳо; иштироки доираи васеи шахрвандон, ташкилотҳои

сиёсӣ ва ҷамъиятӣ дар муҳокимаи лоиҳаи қонун; пешниҳоди таклифҳо оид ба мукамал намудани лоиҳаи қонун; ворид намудани тағйиру иловаҳо ба лоиҳаи қонун мутобиқи таклифҳо. Раъйпурсӣ яке аз шаклҳои асосии ҳуқуқэҷодкунии бевоситаи шаҳрвандон, ба инобат гирифтани иродаи халқ, амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ мебошад. [14-М]

15. Вазъи ҳуқуқии субъектони сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ аз ҳамдигар фарқ дорад. Мақомоти давлатӣ салоҳияти ҳокимиятӣ дошта, дар ташаққулу амалишавии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо истифода аз имкониятҳои таъсиррасонии давлатӣ, роҳандозии тадбирҳои давлатӣ, истифодаи чораҳои таъсиррасонии ҳуқуқӣ иштирок мекунад. Ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, шаҳрвандон, муассисаҳои илмӣ, олимони алоҳида, муассисаҳои олии таҳсилотӣ, экспертҳо, воситаҳои ахбори омма ба амалишавии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ таъсир мерасонанд. [31-М]

16. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон намуди мустақили сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ мебошад. Вазъи махсуси ҳуқуқӣ ва сиёсии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ба ӯ имконият медиҳад, ки дар муайян намудани ҳадафҳо, афзалиятҳо, вазифаҳои аввалиндараҷаи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ нақши халқунанда бозад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳалли масъалаҳое, ки бо сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ робита доранд, салоҳияти номаҳдуд дорад. Салоҳияти назоратии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба амалӣ гардидани сиёсати ҳуқуқэҷодкунии сарвари давлат мусоидат мекунад. [31-М]

17. Муҳокимаи умумихалқии лоиҳаи қонун дар Тоҷикистон шакли иштироқи бевоситаи шаҳрвандон дар сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ мебошад, иштироқи категорияҳои гуногуни шаҳрвандонро дар муҳокимаи лоиҳаи қонун, сарфи назар аз миллат, наҷод, вазъи иҷтимоӣ, мансубияти динӣ таъмин мекунад, яке аз шаклҳои таъмини демократияи бевосита, кафолати таъмини принсипи ошкорбаёнӣ дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ буда, ба шаҳрвандон барои изҳори ирода, пешниҳоди эродҳо оид ба камбудии лоиҳаи қонун ё таклифҳо оид ба тақмили лоиҳаи қонун шароити мусоид фароҳам меорад, шакли экспертизаи ҷамъиятии лоиҳаи қонун аз тарафи шаҳрвандон мебошад. [31-М]

18. Дар давраи вусъати фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ нуфузи техникаи ҳуқуқӣ боло меравад, чунки миқдори зиёди қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки дар робита бо талаботи нави танзими ҳуқуқӣ қабул мешаванд, зарурати таъмини сифати онҳоро бо мақсади пешгирии ихтилофоти байни санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, камбудии дар соҳаи ҳуқуқэҷодкунӣ, норасоӣҳо дар матни санадҳо талаб мекунад. Вазифаи

таъмини низоми мураттаби санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, аз байн бурдани ихтилофоти байни онҳо, таъмини сифати санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳамчун омили танзими самараноки муносибатҳои ҷамъиятӣ бо роҳи риояи техникаи ҳуқуқӣ ҳалли худро ёфта метавонад. [17-М]

19. Дар байни ҳамаи намудҳои техникаи ҳуқуқӣ маҳз техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ бо сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ робитаи бевосита дорад. Аҳаммияти техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ барои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, аз он ҷумла барои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, бо дарназардошти омилҳои зерин собит мегардад: Нақши техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун воситаи амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, масъалаи нави илмӣ буда, солҳои охир дар хошияи мубрамии сиёсати мазкур таҳқиқ карда мешавад. Робитаи байни сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ва фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ҳангоми пешниҳоди мафҳуми «сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ» аз тарафи як қатор олимони ба инобат гирифта мешавад. [23-М]

20. Фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ хусусияти касбӣ дошта, кормандони мақомоти ҳуқуқэҷодкунӣ бояд маҳорати баланди касбӣ дошта бошанд. Маҳорати касбии кормандони мақомоти ҳуқуқэҷодкунӣ сатҳи баланди дониши ҳуқуқӣ, шуури ҳуқуқӣ, фарҳанги ҳуқуқӣ, истеъдод ва маҳорати фаъолияти касбии онҳоро дар назар дорад. Ҷузъи таркибии маҳорати касбии кормандони мақомоти ҳуқуқэҷодкуниро техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ташкил медиҳад. Ҳуқуқэҷодкунӣ яке аз намудҳои фаъолияти касбии ҳуқуқӣ буда, дар доираи назария ва қоидаҳои амалии техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ба роҳ монда мешавад. [32-М]

21. Фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ фаъолияти дақиқ ва ҳаматарафа танзимшуда мебошад. Фаъолияти мазкур бо санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва қоидаҳои техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ танзим карда мешавад. Ҳолати мазкур, аз ҷумла масъулияти баланди кормандони мақомоти ҳуқуқэҷодкунӣ, танзими дақиқи ин фаъолият ва зарурати риояи қоидаҳои техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ба ташаккул ва амалишавии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ мусоидат мекунад. Сиёсати мазкур ба такмили асосҳои меъёрии ҳуқуқии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ равона карда мешавад. [32-М]

22. Ақидаи олимони оид ба робитаи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ бо сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, фаъолияти тафсирий, ҳуқуқтатбиқкунӣ қобили қабул аст. Айни замон мафҳуми «техникаи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ» маънои аслии мафҳуми «сиёсати ҳуқуқӣ»-ро бо масъалаҳои техникӣ маҳдуд мекунад. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ намуд ва самти мустақили сиёсати ҳуқуқӣ буда, дар соҳаи ҳуқуқэҷодкунӣ, дар доираи таҳия ва амалӣ намудани стратегияҳо, концепсияҳо, барномаҳои гуногуни

давлатӣ, ба мақсади муайян намудани стратегия ва тактикаи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ амалӣ карда мешавад. [9-М], [13-М]

23. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо дарназардошти арзишҳо ва анъанаҳои фарҳанги миллии умумӣ, сатҳи фарҳанги ҳуқуқии кормандони мақомоти давлатӣ, ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, гурӯҳҳои гуногуни аҳоли ташаккул меёбад ва амалӣ карда мешавад. Фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ боло бурдани фарҳанги ҳамаи субъектҳо ва иштирокчиёни фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва сиёсати ҳуқуқэҷодкуниро дар назар дорад. Ҷалби шаҳрвандон ва ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ба фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ яке аз роҳҳои самараноки боло бурдани фарҳанги ҳуқуқэҷодкунии онҳо мебошад. Фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ аз маҷмуи арзишҳои иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ, аз он ҷумла арзишҳои ахлоқӣ-маънавӣ иборат буда, ба тарбияи ҳуқуқӣ ва боло бурдани маърифати ҳуқуқи шаҳрвандон мусоидат менамояд [35-М].

24. Дар ҷомеаи иттилоотӣ, дар робита бо истифодаи васеи технологияҳои рақамӣ ва зеҳни сунъӣ, ҳадафҳо, афзалиятҳо ва вазифаҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ тағйир меёбанд. Рақамигардии муносибатҳои ҷамъиятӣ яке аз омилҳои асосие мебошад, ки ба рақамигардони фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ мусоидат мекунад, чунки танзими ин муносибатҳои нав такмили қоидаҳои техникаи ҳуқуқэҷодкуниро талаб мекунад. Дар раванди ҳуқуқэҷодкунӣ системаҳои автоматии таҳлилӣ якҷоя бо технологияҳои рақамӣ қорӣ карда мешаванд. Муҳокимаи электронии лоиҳаҳои қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ самти нав ва мубрами сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ мебошад. Айни замон истифодаи технологияҳои рақамӣ, аз ҷумла зеҳни сунъӣ, дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ танзими ҳуқуқи талаб мекунад [24-М].

25. Паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар инкишофи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ нақши ҳалкунанда доранд, чунки дар онҳо ҳадафҳо, афзалиятҳо, вазифаҳои мубрам ва самтҳои асосии такмил ва инкишофи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ муайян карда мешаванд. Паёмҳои сарвари давлат заминаи қабули санадҳои нави меъёрии ҳуқуқӣ ва такмили қонунгузори амалкунанда, шакли амалӣ намудани ҳуқуқи ташаббуси қонунгузори Президент ва амалӣ намудани салоҳияти сарвари давлат дар соҳаи ҳуқуқэҷодкунӣ мебошанд [18-М], [19-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

1. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ самти мустақили сиёсати ҳуқуқӣ буда, аз намудҳои дигари сиёсати ҳуқуқӣ фарқ дорад. Мақсадҳо, афзалиятҳо, вазифаҳо, принципҳо, субъектони сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, шаклу усулҳои амалӣ намудани сиёсати мазкур дар ҳуччати алоҳида бояд муайян карда шаванд. Аз ин хотир, таклиф пешниҳод карда мешавад, ки Консепсияи сиёсати ҳуқуқэҷодкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия ва қабул карда шавад. [13-М]

2. Мақсаду вазифаҳои, ки дар суҳанрониҳо, баромадҳо, паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, ҳуччатҳои давлатии стратегӣ, концептуалӣ ва барномавӣ муайян карда мешаванд, ҳангоми муайян намудани стратегияи рушди қонунгузорӣ бояд ба инобат гирифта шаванд. Аз ин хотир, таклиф пешниҳод карда мешавад, ки ба Консепсияи пешгӯии инкишофи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйироту иловаҳо дар баҳши самтҳои стратегияи такмили қонунгузорӣ бо дарназардошти дурнамои рушди ҷомеа ворид карда шаванд. [18-М], [19-М]

3. Мақсадҳо ва афзалиятҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, ки дар доираи таҳқиқоти мазкур муайян карда шуданд, ҳангоми таҳияи нақшаҳои лоиҳаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бояд ба инобат гирифта шаванд. Аз ин хотир, таклиф пешниҳод мешавад, ки ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» тағйироту иловаҳо ворид карда шаванд. [21-М]

4. Дар Тоҷикистон, сарфи назар аз ташаккули таҷрибаи муҳокимаи умумихалқии лоиҳаҳои қонунҳо, тартиби гузаронидаи ин маъракаи муҳимми ҳуқуқэҷодкунӣ дар санадҳои меъёрии ҳуқуқии махсус танзим карда нашудааст. Аз ин хотир, таклиф пешниҳод мешавад, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муҳокимаи умумихалқии лоиҳаҳои қонунҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул карда шавад. Дар он мақсадҳои муҳокимаи умумихалқии лоиҳаҳои қонунҳо, кафолатҳои шаҳрвандон ба иштироки бевосита дар ин маъракаи, тартиби пешниҳоди лоиҳаи қонунҳо ба муҳокимаи умумихалқӣ, тартиби баргузори муҳокимаи умумихалқии лоиҳаҳои қонунҳо, ба расмият даровардани натиҷаҳои муҳокимаи умумихалқӣ, ба инобат гирифтани таклифҳо ва эродҳои шаҳрвандон оид ба лоиҳаи қонун, тартиби интишори расмӣ натиҷаи ниҳонии муҳокимаи умумихалқӣ, иштироки воситаҳои ахбори омма дар муҳокимаи умумихалқӣ, иттилоотони ҷараёни муҳокимаи умумихалқӣ бояд муайян ва танзим карда шаванд. [31-М]

5. Таклиф пешниҳод мешавад, ки ба Низомномаи Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон иловаҳои зерин ворид карда шаванд:

- дар банди 1- и Низомнома ҷумлаи зерин илова карда шавад: «Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ иштирок намуда, асосҳои илмию методологии онро таъмин мекунад»;

- дар банди 2 (6)- и Низомнома, ки дар он вазифаҳои ММҚ ифода ёфтаанд, сархати зерин илова карда шавад: «- ҳадафҳо, афзалиятҳо ва вазифаҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкуниро муайян мекунад»;

- дар банди 7- и Низомнома сархати зерин илова карда шавад: «- барои таҳияи лоиҳаи стратегияҳо, концепсияҳо, барномаҳои давлатӣ, ки бо сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ робита доранд, гурӯҳҳои корӣ ташкил медиҳад ва дар мувофиқа бо мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳои дахлдор кормандони онҳоро ба ин гурӯҳҳои корӣ дохил мекунад».

6. Дар ҷомеаи демократӣ техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ бояд дастраси доираи васеи субъектон ва иштирокчиёни сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бошад. Ин ба демократигардонии техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ мусоидат мекунад. Аз ин хотир, таклиф пешниҳод мешавад, ки маводи илмӣ ва методӣ бо мақсади паҳн намудани қоидаҳои техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ва дастрасии онҳо ба доираи васеи субъектон ва иштирокчиёни фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ нашр карда шавад [23-М].

7. Ҳуқуқи халқи Тоҷикистон ба қабул ва эълон намудани Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар дебочаи Конститутсия мустаҳкам карда шудааст. Дар дигар моддаҳои Конститутсияи ҷумҳурӣ меъёрҳои алоҳида оид ба қабул, тағйир ва иловаҳои Конститутсия пешбинӣ намешаванд. Аз ин хотир, таклиф пешниҳод мешавад, ки дар қисми 1, м. 6- и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки халқро баёнгари соҳибхитиёрӣ ва сарчашмаи ягонаи ҳокимияти давлатӣ эълон мекунад, ҳуқуқи истисноии халқи Тоҷикистон ба қабул, тағйир ва иловаҳои Конститутсия дар раъйпурсии умумихалқӣ илова карда шавад. [31-М].

8. Тартиби муҳокимаҳои умумихалқии лоиҳаҳои тағйироту иловаҳо ба Конститутсияи Тоҷикистон, муҳокимаҳои ҷамъиятии лоиҳаҳои қонунҳо, қабул, тағйиру иловаҳои Конститутсия, қабули қонунҳо дар раъйпурсӣ дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» танзим карда намешавад. Қонуни мазкур тартиби қабул, ворид намудани тағйиру иловаҳо ва қатъ намудани амали Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистонро танзим намекунад. Аз ин хотир,

таклиф пешниҳод мешавад, ки Қонуни конституционӣ «Дар бораи тартиби қабул, ворид намудани тағйиру иловаҳо ва қатъ намудани амали Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳия ва қабул карда шавад. [32-М].

9. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ бо ҳамаи намудҳо ва шаклҳои имконпазири фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, аз он ҷумла ҳуқуқэҷодкунии локалӣ ва корпоративӣ алоқаманд аст. Айни замон ҳуқуқэҷодкунии локалӣ ва корпоративӣ, бо санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерқонунии дахлдор танзим карда мешавад. Бо дарназардошти волоияти қонун дар давлати ҳуқуқбунёд таклиф пешниҳод мешавад, ки тартиби таҳия, қабул, интишор, мураттабсозии санадҳои меъёрии ҳуқуқии локалӣ ва корпоративӣ дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» ё дар қонуни алоҳида танзим карда шавад [8-М].

10. Дар Консепсияи пешгӯии инкишофи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон тадбирҳо дар баҳши таъмини сифати қонун асосан бо такмили қонунгузорӣ маҳдуд карда мешаванд. Аз ин хотир, таклиф пешниҳод карда мешавад, ки Консепсияи мазкур бо маҷмуи чораҳои иловагӣ оид ба таъмини сифати қонун (мутобиқати шакл ва мазмуни қонун, афзалияти ченаки фарҳангӣ-тамаддунии сифати қонун ва дигар), ки дар диссертатсия пешниҳод шудаанд, илова карда шавад. Сифати қонун тавассути тадбирҳои муайян, ки бо хусусиятҳои сифатнокии қонун робита доранд, таъмин карда мешавад [17-М].

11. Таклиф пешниҳод мешавад, ки ба Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 бандҳои махсус оид ба таъмини сифати қонун ҳамчун мақсади сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ илова карда шаванд [16-М], [33-М].

12. Таклиф пешниҳод карда мешавад, ки системаҳои иттилоотии автоматӣ, ки ҳоло дар Тоҷикистон истифода мешаванд, такмил дода шуда, ба онҳо маълумоти кофӣ илмӣ, методӣ, тафсирий (тафсириҳо ба қонунҳо ва кодексҳо, тавсияҳои методӣ оид ба такмили фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва фаъолияти татбиқи ҳуқуқ, тавсияҳои илмӣ, натиҷаҳои мониторинги татбиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ) дохил карда шавад. Дар ин ҳолат системаҳои автоматии иттилоотӣ хусусияти системаҳои таҳлиро пайдо мекунанд.

13. Бо истифодаи зехни сунъӣ имкониятҳои таҳлилии системаҳои автоматии иттилоотӣ васеътар мешаванд. Зехни сунъӣ таҳлили ҳаматарафаи иттилооти ҳуқуқӣ ва дигар иттилооро, ки дар системаҳои иттилоотӣ ҷойгир карда шудааст, мегузаронад. Аз ин хотир, таклиф пешниҳод карда мешавад, ки системаҳои автоматии иттилооти ҳуқуқии

Тоҷикистон бо истифодаи васеи технологияҳои рақамӣ, аз ҷумла зехни сунъӣ, такмил дода шаванд [24-М].

14. Истифодаи технологияҳои рақамӣ ва зехни сунъӣ дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ танзими ҳуқуқи талаб мекунад. Татбиқи технологияҳои иттилоотӣ дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» пешбинӣ мешавад. Аммо тартиби татбиқи технологияҳои рақамӣ ва зехни сунъӣ дар сатҳи Қонуни мазкур ҳоло танзим нашудааст. Аз ин хотир, таклиф пешниҳод карда мешавад, ки ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» меъёрҳои нав бо мақсади танзими татбиқи технологияҳои рақамӣ ва зехни сунъӣ илова карда шаванд [24-М].

ИНТИШОРОТ АЗ РҶҲИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Монографияҳо:

[1-М]. Тағойбеков, Х.С. Правовая политика в Республике Таджикистан [Текст]: монография / Х.С. Тағойбеков. – ООО «Эр-граф» Душанбе 2017.– 199 с. (12,5 п.л.).

II. Мақолаҳо, ки дар маҷаллаҳои тақризшаванда ва тавсиякардаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидаанд:

[2-М]. Тағойбеков, Х.С. Понятие правовой политики. [Текст] / Х.С. Тағойбеков // Вестник Таджикского национального университета. – 2011. –№2/66. – С. 180 – 184 (0,4 п.л.). – ISSN 2074-1847.

[3-М]. Тағойбеков, Х.С. Понятие правовой политики в контексте соотношения политики и права. [Текст] / Х.С. Тағойбеков // Вестник Таджикского национального университета. – 2012. –№3/6 (96). – С. 94 – 99 (0,5 п.л.). – ISSN 2074-1847.

[4-М]. Тағойбеков, Х.С. Формирование правовой политики в Таджикистане в перестроечный и постсоветский периоды. [Текст] / Х.С. Тағойбеков // Вестник Таджикского национального университета. – 2013. –№3/1 (104). – С. 103 – 110 (0,5 п.л.). – ISSN 2074-1847.

[5-М]. Тағойбеков, Х.С. Сиёсати ҳуқуқӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон. [Матн] / Х.С. Тағойбеков // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2013. –№3/6 (121). – С. 82 – 85 (0,4 ҷ.ҷ.). – ISSN 2074-1847

[6-М]. Тағойбеков, Ҳ.С. Сиёсати ҳуқуқӣ дар соҳаи мубориза бо коррупсия. [Матн] / Ҳ.С. Тағойбеков // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2014. – №3/1 (128). – С. 82 – 85 (0,4 ҷ.ч.). – ISSN 2074-1847

[7-М]. Тағойбеков, Ҳ.С. Аҳамияти сиёсати ҳуқуқӣ дар шароити ташаккули давлати ҳуқуқбунёди Тоҷикистон. [Матн] / Ҳ.С. Тағойбеков // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2016. – №2. – С. 104 – 109 (0,4 ҷ.ч.). – ISSN 0235-005X.

[8-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Мафҳуми сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2020. – №3(35) / 20 – С. 75 – 79 (0,5 ҷ.ч.). – ISSN 2305-0535.

[9-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Влияние многообразия теории права на понятие правовой политики. [Текст] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Академический юридический журнал. – 2022. №3(43) – С.76-79 (0,5 п.л.). – ISSN 2305-0535.

[10-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Нуқтаҳои назарӣ – методологӣ оид ба мафҳуми “Сиёсати ҳуқуқӣ”. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2022. – №4 (44). – С. 69-72 (0,4 ҷ.ч.). – ISSN –2305-0535.

[11-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Принципҳои сиёсати ҳуқуқӣ. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2022. – №4 (44). – С. 60-64 (0,4 ҷ.ч.). – ISSN –2305-0535.

[12-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Намудҳо ва самтҳои сиёсати ҳуқуқӣ. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Ҳаёти ҳуқуқӣ. – 2022. – №4(40). – С. 57 – 70 (0,4 ҷ.ч.). –ISSN 2307-5198

[13-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Принципҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода, А.У. Амирзода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2023.– №1(45)/2023 – С.94-97(0,4 ҷ.ч.). – ISSN –2305-0535

[14-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Мафҳуми сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар робита бо сиёсати ҳуқуқӣ. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2024.– №3(51) / 2024 – С.75-78 (0,4 ҷ.ч.). ISSN 2305–0535

[15-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Роҷеъ ба таърихи таълимоти сиёсӣ – ҳуқуқӣ дар замони Абурайҳон Берунӣ. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. – 2024. – №2/1(120). – С.95-98 (0,4 ҷ.ч.). – ISSN 2663-6417

[16-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Таъмини сифати қонун ҳамчун мақсади сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Қонунгузорӣ – 2024.– №4 (56). 2024 – С.13-21 (0,6 ҷ.ч.). ISSN 2410–2903

[17-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Нақши паёмҳои Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар муайян намудани самтҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ – 2024.– №4 (52) / 2024 – С.8-13 (0,5 ҷ.ҷ.). ISSN 2305–0535

[18-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Паёмҳои Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун заминаи рушди сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Паёми филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М.В. Ломоносов дар шаҳри Душанбе – 2024. – Ҷилди 2, №4 (44) 2024 – С.176-185 (0,8 ҷ.ҷ.). ISSN 2709-6246

[19-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Аҳамияти сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Ҳаёти ҳуқуқӣ – 2024. № 3 (47) / 2024 – С. 5 — 12 (0,4 ҷ.ҷ.). –ISSN 2307-5198

[20-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ шакли афзалиятноки амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқӣ [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Маҷаллаи байналмилалӣ «Фурӯғи илм». – 2024.– №2 (2), 2024 – С.91-97 (0,5 ҷ.ҷ.). ISSN 3078-395X

[21-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Нақши илм дар ташаккули сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Идоракунии давлатӣ – 2024.– № 4-1(69). 2024 – С.336-342 (0,5 ҷ.ҷ.). ISSN 2664-0651

[22-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Асосҳои илмӣ сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон – 2024. – №4 (36). 2024 – С.56-64 (0,8 ҷ.ҷ.). ISSN 2414-9217

[23-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Техникаи ҳуқуқӣ ҳамчун омил таъминкунандаи самаранокии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Ҳаёти ҳуқуқӣ. – 2024.– №4 (48), / 2024 – С.5-15 (0,7 ҷ.ҷ.). ISSN 2307-5198

[24-М]. Шарофзода, Р.Ш., Сафарбекзода, Ҳ.С. Дурнамои рушди сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар робита бо рақамигардонии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Маҷаллаи байналмилалӣ «Фурӯғи илм». – 2024.– №3 (3), 2024 – С.95-103 (0,6 ҷ.ҷ.). ISSN 3078-395X

III. Мақолаҳои илмӣ, ки дар маҷмуаҳо ва дигар нашрияҳои илмӣ-амалӣ ҷоп шудаанд:

[25-М]. Тағойбеков, Ҳ.С. Асосҳои илмӣ ва мафҳуми сиёсати ҳуқуқӣ. [Матн] / Ҳ.С. Тағойбеков // Сарфаи энергия ва ресурс хангоми истифодаи ресурсҳои табиӣ дар энергетика ва саноат: маводи конфронси

илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ бахшида ба сессияи 16- уми Шурои Олӣ, 15-солагии Ваҳдати миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва соли 2012 соли рушди энергетика – Қўрғонтеппа, 2012. – С. 304-309 (0,5 ҷ. ч.).

[26-М]. Тағойбеков, Ҳ.С. Сиёсати ҳукукии экологӣ. [Матн] / Ҳ.С. Тағойбеков // Қонунгузорӣ. Душанбе – 2014. – №3(15). – С.55-59 (0,4 п. л.). – ISSN 2410-2903

[27-М]. Тағойбеков, Ҳ.С. Хусусиятҳои ҷомеаи шахрвандӣ дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ҳ.С. Тағойбеков // Проблемаҳои муосири илмҳои дақиқ ва таълими онҳо: маводи конфронси илмӣ-амалии байналмилалӣ бахшида ба 20-солагии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 75-солагии профессор Ҷумъа Шарифов – Бохтар, 2014. – С. 5-8 (0,4 ҷ. ч.).

[28-М]. Тағойбеков, Ҳ.С., Роль Конституции Республики Таджикистана в условиях глобализации [Текст] / Ҳ.С. Тағойбеков, Д.Х. Алимов // Конституционные аспекты современного состояния законодательства Республики Таджикистан: материалы международной научно-теоретической конференции (Душанбе, 11 октября 2014 г.) – С. 210-213 (0,4 ҷ. ч.).

[29-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Фаҳмиши сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода, Асомиддинов Б.Т. // Ҷаҳонишавӣ ва гуфтугӯи тамаддунҳо дар замони муосир: маводи конфронси илмӣ-назариявӣ байналмилалӣ бахшида ба 28-солагии Истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 25-солагии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 22- солагии Ваҳдати миллӣ – Бохтар, 2019. – С. 292-295 (0,4 ҷ. ч.).

[30-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Субъектҳо, намудҳо ва сатҳҳои сиёсати ҳуқуқӣ. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Данғара. – 2022. – 3(21). – С.125 – 130 (0,5 ҷ. ч.). – ISSN 2410-4221.

[31-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Мафҳуми сиёсати ҳуқуқӣ дар доираи алоқаи он бо сиёсат. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Данғара. – 2022. – №4(22). – С.117 – 121 (0,5 ҷ. ч.). – ISSN 2410-4221.

[32-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Сиёсати ҳуқуқи ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони муосир. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Бохтар – 2024. – №3/1(121). – С.40-43 (0,4 ҷ. ч.). – ISSN 2663-6506

[33-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Мафҳуми сиёсати ҳуқуқи ҷиноятӣ . [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба

номи Носири Хусрав. Бохтар – 2024. – №3/1(109). – С.56-58 (0,3 ҷ. ч.). – ISSN 2663-6506

[34-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Субъектони сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ тибқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон – санади олии ҳуқуқии кишвар: маводи конфронси илмӣ-назариявии байналмилалӣ бахшида ба 30-солагии қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва “Соли маърифати ҳуқуқӣ” эълон гардидани соли 2024 – Бохтар, 2024. – С. 31-35 (0,4 ҷ. ч.).

[35-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Конститутсия ҳамчун заминаи муҳими сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Конститутсия как фактор стабилности государства: маводи конфронси илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ – Душанбе, 2024. – С. 162-169 (0,5 ҷ. ч.).

[36-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Виды и формы реализации правовой политики. [Текст] / Ҳ.С. Сафарбекзода //Международный научный журнал «Endless Light in Science» Казахстан – 2024. – №2 some-ISSN(Online) С. 94-101 (0,6 п. л.).

[37-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Таносуби сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ва фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ // Маърифати ҳуқуқӣ омили инкишофи давлати ҳуқуқбунёд: маводи конфронси ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии бахшида ба 30 солагии қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва эълон гардидани соли 2024 “Соли маърифати ҳуқуқӣ” (н.Данғара, 21 ноябри соли 2024). - Душанбе, 2024. – С. 7-16 (0,7 ҷ. ч.).

[38-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Нақши сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар боло бурдани фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ // Мақоми Мавлонои Балхӣ дар фарҳангу адаби милливу умумибашарӣ: маводи конфронси илмӣ-назариявии байналмилалӣ. – Бохтар, 2024. – С. 394-400 (0,6 ҷ. ч.).

IV. Китобҳои дарсӣ ва васоити таълимӣ:

[39-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Сиёсати ҳуқуқӣ [Матн]: Дастури таълимӣ барои магистрантони ихтисосҳои ҳуқуқшиносӣ / Ҳ.С. Сафарбекзода. – Душанбе: КВД «Матбаа», 2024. – 160 с. (10 ҷ. ч.).

[40-М]. Буризода, Э.Б., Сафарбекзода, Ҳ.С. Назарияи ҳуқуқ ва давлат [Матн] (Китоби дарсӣ) / Ҳ.С. Сафарбекзода. – Душанбе: КВД «Матбаа», 2024. – 208 с.(13 ҷ. ч.).

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

УДК: 34(575.3)

ББК: 67.99 (2Т)

С– 35

САФАРБЕКЗОДА ХУКМИДДИН САФАРБЕК

**ПРАВотворческая политика как основа устойчивого
развития Республики Таджикистан: проблемы теории
и практики**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук по
специальности 12.00.01 – Теория и история права и государства, история
учений о праве и государстве**

ДУШАНБЕ – 2025

Диссертация выполнена на кафедре теории и истории государства и права юридического факультета Таджикского национального университета, прошла экспертизу и рекомендована к защите на данной кафедре.

Научный консультант: **Шарофзода Рустам Шароф** – доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры теории и истории государства и права юридического факультета Таджикского национального университета

Официальные оппоненты: **Сафарзода Бахтовар Амиралли** – доктор юридических наук, чрезвычайный и полномочный Посол Республики Таджикистан в Республике Беларусь
Одиназода Рамазон Сафар – доктор юридических наук, доцент, директор Государственного учреждения «Центр международных программ»
Диноршох Азиз Мусо – доктор юридических наук, профессор, первый заместитель, заместитель исполнительного директора по науке, инновациям и международным отношениям филиала МГУ им. М.В. Ломоносов в городе Душанбе.

Ведущая организация: **Академия Министерства внутренних дел Республики Таджикистан (АМВД РТ)**

Защита диссертации состоится 27 мая 2025 года в 10:00 на заседании диссертационного совета 6D.KOA-018 при Таджикском национальном университете (734025, Республика Таджикистан, город Душанбе, ул. Буни Хисорак, корпус 11, зал Ученого совета юридического факультета).

С диссертацией можно ознакомиться на официальном сайте www.tnu.tj и в Центральной научной библиотеке Таджикского национального университета по адресу: 734025, Республика Таджикистан, город Душанбе, проспект Рудаки 17.

Автореферат разослан «_____» _____ 2025 г

Ученый секретарь диссертационного совета,
кандидат юридических наук, доцент

Кодиров Н.А.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Правотворческая политика, будучи приоритетным направлением правовой политики Республики Таджикистан, реализуется с целью организованного управления правотворческим процессом, определения стратегии развития правотворческой политики, обеспечения организованности и последовательности правотворческого процесса, обеспечения качества законов с учетом изменяющихся новых потребностей правового регулирования. В то же время правотворчество реализуется с участием широкого круга уполномоченных субъектов, с целью принятия большого количества разновидностей нормативных правовых актов и требует постоянного управления, организованности и упорядоченности. С данной целью выстраивается и реализуется правотворческая политика.

Правотворческая политика реализуется с учетом стратегических целей государства Таджикистан, в рамках посланий, речей и выступлений Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона, государственных стратегий, концепций и программ, в контексте целей и приоритетов Концепции правовой политики Республики Таджикистан на 2018-2028 гг., во взаимосвязи с иными направлениями правовой политики. Система действующего законодательства, результаты научных исследований и правового мониторинга, методический материал, научно-обоснованные предложения и рекомендации по совершенствованию правотворчества составляют правовую, организационно-методическую и научную основу правотворческой политики в Республике Таджикистан.

Правотворческая политика является приоритетным направлением политики государства, поскольку содействует правовому регулированию общественных отношений, обеспечению законности и правопорядка, предотвращению юридических коллизий, совершенствованию законодательства и развитию правовой системы. Законодательные предложения, содержащиеся в посланиях, речах и выступлениях Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона в Маджлиси Оли Республики Таджикистан, способствуют выстраиванию и реализации правотворческой политики. В посланиях, речах и выступлениях Лидера нации Эмомали Рахмона определяются цели и приоритеты правотворческой политики, задачи правотворческих органов (парламента и местных представительных органов), новые направления правотворческой политики.

Правотворческая политика определяет стратегию правового регулирования на основе прогнозирования тенденций развития правовой жизни, планирования правотворческой деятельности, учета первостепенных направлений правотворческой деятельности. Определение стратегии правового регулирования имеет первостепенное значение в условиях высокой степени изменения общественных отношений, формирования новых общественных отношений на фоне развития рыночных отношений, повышения вклада частного сектора в социально-экономическом развитии страны, активизации предпринимательской деятельности, расширения круга субъектов частного хозяйствования.

Правотворческая политика способствует совершенствованию правотворческой техники, обеспечению качества законов, устранению противоречий между нормативными правовыми актами, формированию бесконфликтного правового пространства. В то же время при реализации правотворческой политики акцентируется внимание на совершенствование научных и прикладных основ правотворческой техники на фоне применения информационных, цифровых технологий и искусственного интеллекта. Правотворческая политика способствует повышению профессиональных навыков работников правотворческих органов.

Формирование и повышение уровня правотворческой культуры является одной из приоритетных целей правотворческой политики Республики Таджикистан. В рамках правотворческой политики реализуются необходимые научные, методические, организационные, культурные, информационные меры с целью формирования и повышения правотворческой культуры как уполномоченных субъектов правотворческой политики (государственные органы), так и участников данной политики (институты гражданского общества, общественные объединения, общественность, граждане). Правотворческая культура представляет собой совокупность правовых, нравственно-духовных, культурных ценностей, которые формируются в рамках таджикской цивилизации на разных этапах исторического развития, практики национальной государственности и переходят по наследству, применяются ныне с целью защиты национальных интересов, морально-духовных ценностей, национальных традиций в процессе разработки и принятия законов и иных нормативных правовых актов Республики Таджикистан.

Правотворческая политика определяет перспективу развития законодательной системы Таджикистана в контексте применения информационно-коммуникационных, цифровых технологий и

искусственного интеллекта. Определение стратегии правового регулирования на фоне перехода в цифровое общество, от электронного к цифровому правительству, применения технологий искусственного интеллекта во всех сферах жизни общества, становления цифровой экономики, “зеленой” экономики, цифровизации защиты природы с целью производства “зеленой энергии”.

Обеспечение эффективности правового регулирования на фоне развития общества является одной из целей правотворческой политики. Как подчеркнул Основатель мира и национального единства, Лидер нации, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмона в своем Послании Маджлиси Оли 28 декабря 2023 года: «Обеспечение устойчивого и стремительного развития страны требует своевременного и всестороннего правового регулирования» [1]. Совершенная и лишенная противоречий система законодательства играет ключевую роль в регулировании изменяющихся общественных отношений. Как было отмечено в данном Послании Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона: «Законодательство должно постоянно совершенствоваться и развиваться в ногу с политической, экономической, социальной и культурной реформами» [1]. Кроме того, в данном послании определены направления развития правотворческой политики с учетом применения информационных и цифровых технологий в разных сферах жизни общества, в частности, в сфере государственных инвестиций, цифровизации защиты окружающей среды, развития «зеленой экономики», цифрового контроля движения тяжелого транспорта, строительства трансграничных терминалов, образования «зеленых коридоров», оснащенных цифровыми технологиями.

В Послании Президента Республики Таджикистана уважаемого Эмомали Рахмона в Маджлиси Оли “Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики” 28 декабря 2024 г. “Срочная модернизация правовых основ и принятие документов, касающихся перехода к цифровой экономике, повышение культуры применения цифровых технологий” [2] в связи с объявлением 2025-2030 гг. “Годами развития цифровой экономики и инноваций” объявить новые направления правотворческой политики. В связи с этим, ставится задача во всех образовательных системах всех ступеней профессионального образования подготовить программистов и других необходимых специальностей в развитии цифровой экономики и программирования. Решение этих задач

способствует совершенствованию правотворческой политики на фоне разработки новых нормативно-правовых актов.

В выступлении Президента Республики Таджикистан, Лидера нации Эмомали Рахмона на встрече с представителями научной общественности и просвещения страны 30 мая 2024 года были определены новые направления совершенствования законодательства в контексте применения технологий искусственного интеллекта, эффективной реализации законов, связанных с использованием информационных, цифровых, инновационных технологий. Помимо этого, как подчеркнул Лидер нации, уважаемый Эмомали Рахмон, применение указанных законов, в частности, Закона Республики Таджикистан «О коммерциализации результатов научной и научно-технической деятельности», Закона Республики Таджикистан «О технологических парках» не отвечает требованиям. Поэтому было дано поручение соответствующим органам выработать меры по разработке подзаконных нормативных правовых актов и эффективному применению указанных законов. Кроме того, было подчеркнуто, что реализации целей Стратегии Республики Таджикистан в сферах науки, технологий и инноваций на период до 2030 года не поставлено на должном уровне и в данной сфере существуют много проблем и недостатков [3].

Эти и другие цели и задачи, определяемые в речах, выступлениях, посланиях Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона, необходимо учитывать при определении стратегии развития законодательства, являющейся одной из целей правотворческой политики.

Вышеизложенное подтверждает актуальность темы диссертационного исследования.

Степень изученности научной темы. Правотворческая политика является актуальным направлением правовой политики и соответственно в научных трудах понятие правотворческой политики раскрывается в рамках анализа правовой политики. О понятии и видах правовой политики, ее роли в выстраивании правотворческой политики опубликованы научные труды многих ученых, в частности, В.Н. Кудрявцева [18], С.В. Кодана [17], А.В. Малько [56, с. 19], В.Н. Нерсисянца [61, с. 74], В.А. Рудковского [69, с. 7], О.Ю. Рыбакова [70, с. 78], Р.Ш. Сативалдыева (Р.Ш. Шарофзода) [76, 25], В.В. Трофимова [83, 141 и др.

Правотворческая политика, будучи разновидностью правовой политики, в то же время отличается от других разновидностей правовой политики своими целями, приоритетами, средствами и формами

реализации. Поэтому в научных публикациях исследуется соотношение правотворческой политики и правовой политики. Различные стороны соотношения правовой и правотворческой политики, самостоятельность правотворческой политики как самостоятельного направления правовой политики находятся в поле зрения Т.А. Золотухиной [44, с. 13], А.Ю. Калинина [45, с. 30], А.П. Мазуренко [53, с. 23], А.Р. Нематова [26], С.В. Полениной [65, с. 184], Е.С. Селивановой [78, с. 140] и др. О соотношении правотворческой политики и правотворчества опубликовали свои работы Д.А. Керимов [15], Е.Г. Лукьянова [52, с. 159], А.П. Мазуренко [20], А.В. Митцевич [23], А.С. Пиголкин [62], Р.Ш. Сативалдыев (Р.Ш. Шарофзода) [75, с. 68], О.И. Цибулевская [88, с. 12-13] и др.

Правотворческая политика является одной из актуальных научных проблем и соответственно в последние годы находится в поле зрения ученых на фоне активизации правотворческой деятельности, юридических коллизий в результате принятия большого количества нормативных правовых актов. О понятии, целях, принципах, субъектах правотворческой политики опубликовали научные труды О.А. Гаврилов [7, с. 26-27], Т.А. Золотухина [44, с. 13], Н.В. Исаков и А.П. Мазуренко [11], В.Р. Калайчева [12], А.Ю. Калинин [45, с. 30], А.П. Мазуренко и А.Ю. Лаврик [21], А.В. Малько [55, с. 26], С.В. Поленина [65, с. 180], Е.С. Селиванова [78, с. 140] и др.

Правотворческая политика определяет стратегию правового регулирования с учетом тенденций и направлений развития системы права и системы законодательства. Поэтому во всех научных публикациях уделяется особое внимание научным основам правотворческой политики. Научные основы правотворческой политики исследуются в работах В.М. Баранова [36, с. 149], Н.В. Исакова [10, с. 32], С.В. Корсаковой [47, с. 302], В.В. Лазарева [51, с. 181], Р.Ш. Сативалдыев (Р.Ш. Шарофзода) [30], Т.Я. Хабриевой [31, с. 28] и др.

Одной из первостепенных целей правотворческой политики является обеспечение качества законов посредством соблюдения правил юридической техники. Поэтому ученые уделяют серьезное внимание технико-юридическим аспектам правотворческой политики. Юридическая техника исследуется как условие совершенствования правотворческой политики в трудах С.С. Алексеева [4, с. 270], В.М. Баранова [37, с. 365], Т.В. Кашаниной [14], М.Л. Давыдовой [9], Г.И. Муромцева [58, с. 13], В.М. Сырых [81, с. 9] и др. Правотворческая техника как условие выстраивания и развития

правотворческой политики находится в поле зрения М.Л. Давыдовой [40, с. 118], И.А. Каревой [46, с. 62], В.А. Кюрджиева [50, с. 9], А.П. Мазуренко [54, с. 39], А. Нашица [25], Р.Ш. Шарофзода [32], Е.Н. Шведа [92, с. 85] и др. Об обеспечении качества закона в рамках правотворческой политики свои работы опубликовали В. Анифицера [35, с. 43], А.Р. Нематов [27, с. 152], О.А. Плотская [63, с. 223], С.В. Поленина [64, с. 12], М.З. Рахимов [67, с. 16], Р.Ш. Сативалдыев (Р.Ш. Шарофзода) [74, с. 227], З. Ализода [93] и др.

Правотворческая политика способствует формированию и повышению правотворческой культуры. Понятие правотворческой культуры в последние годы исследуется в научных публикациях как условие реализации правотворческой политики. В то же время о понятии данного явления высказаны различные суждения. Несмотря на это, правотворческая культура активно исследуется в научных публикациях как условие совершенствования правотворческой политики. Различные аспекты правотворческой культуры в контексте ее соотношения с общей культурой и правовой культурой исследуются в работах Е.С. Зайцевой [42, с. 46], М.А. Костаревой [48, с. 14], Э.С. Насриддинзода [24], Р.М. Раджабзода [29], В.Ю. Самородова [73, с. 128], Г.А. Тосуняна [82, с. 28], В.В. Трофимова [84, с. 43], Т.Я. Хабриевой [86, с. 8] и др.

В информационном обществе перспективы развития правотворческой политики связаны с применением информационно-коммуникационных, цифровых технологий и искусственного интеллекта. Поэтому в научных публикациях тенденции развития правотворческой политики исследуются в контексте информационного общества, перехода к цифровому обществу и применения технологий искусственного интеллекта. Формирование информационного общества, использование информационно-коммуникационных технологий, защита информационной безопасности находятся в поле зрения В.В. Алиева [33, с. 158], Е.В. Алферовой [34, с. 53], В. Маркоменко [57, с. 12], Р.Ш. Шарофзода [90, с. 175] и др.

Тенденции развития правотворческой политики связаны с правовым регулированием информационных отношений в рамках информационного права. О формировании информационного права свои работы опубликовали В.М. Боер [6], О.А. Гаврилов [38, с. 322], Ш.К. Гаюров [8], Ю.Н. Кисляков, А.В. Студнев, Е.А. Пчёнкина [16] и др. В научных работах, опубликованных в последние годы, обращается особое внимание на применение цифровых технологий в правотворческой деятельности. По данной проблеме научные труды опубликовали Г.М. Лановая [19], В.М. Баранов [5], М.В. Залоило [43,

с. 141], М.В. Костенников [49, с. 53], П.В. Ремизов [68, с. 508], М.С. Самойлова [72, с. 8], Р.Ш. Шарофзода, Ё.А. Шокиров [91, с. 110], Т.Я. Хабриева [85, с. 8] и др.

Послания Основателя мира и национального единства Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона играют ключевую роль в развитии правотворческой политики. Научные суждения о понятии и свойствах посланий Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона изложены в работах А.М. Диноршоева [41, с. 58], Б.С. Гадоева [39, с. 74], И.И. Камолова [13, с. 168-169], Э.С. Насриддинзода [59, с. 6], Э.С. Насриддинзода, Ф.С. Сайнозимзода [60, с. 5], Б.Х. Раззокова [28, с. 99], Д.С. Рахмона, Б.С. Шерзода [66, с. 25], Ф.С. Сайнозимзода [71, с. 82], М.С. Сулаймонова [80, с. 140], Ф.С. Сулаймонзода [79, с. 17], Дж. Саъдизода, М.С. Сулаймонова [77, с. 166], А.Г. Холикзода, И.Дж. Бободжонзода, Ш.Ш. Шосайдзода [87, с. 26], Шарифзода Фирдавса [89, с. 100] и др. Роль посланий Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона как формы законодательных инициатив главы государства в развитии суверенного государства Таджикистан подробно исследована в труде М. Махмудзода ва Р. Шарофзода [22].

Таким образом, опубликовано много научных трудов по различным аспектам правотворческой политики. Несмотря на это, правотворческая политика в Республике Таджикистан как первостепенное направление правовой политики не исследована в юридической науке Таджикистана. С целью всестороннего теоретико-методологического исследования правотворческой политики в Таджикистане выбрана тема диссертационного исследования.

Связь исследования с программами либо научной тематикой. Диссертационное исследование выполнено в рамках темы научно-исследовательской работы кафедры теории и истории государства и права юридического факультета Таджикского национального университета «Историко-правовые и научно-методологические основы развития государства и права Таджикистана в условиях реализации новой модели устойчивого развития на 2021-2025 годы».

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Целью диссертационного исследования является теоретико-методологическое исследование правотворческой политики Республики Таджикистан как приоритетного направления правовой политики с

учетом стратегических целей государства Таджикистан, информатизации и цифровизации общества и повышения правотворческой культуры.

Задачи исследования. Для достижения указанной цели определены следующие задачи диссертационного исследования:

- раскрытие актуальности, степени разработанности темы, цели, задач, объекта, предмета, этапов, места, периода, теоретико-методологических основ, эмпирической базы, научной новизны, теоретического и практического значения диссертационного исследования;

- научный анализ правовой политики как фундаментальной основы правотворческой политики;

- раскрытие самостоятельности и актуальности правотворческой политики;

- анализ соотношения правотворческой деятельности и правотворческой политики;

- исследование понятия правотворческой политики;

- раскрытие научных основ правотворческой политики;

- анализ принципов правотворческой политики;

- определение круга субъектов правотворческой политики;

- анализ юридической техники как условия обеспечения эффективности правотворческой политики;

- анализ правотворческой техники как средства выстраивания и реализации правотворческой политики;

- раскрытие путей обеспечения качества закона как цели правотворческой политики;

- раскрытие роли правотворческой политики в повышении правотворческой культуры;

- раскрытие перспектив развития правотворческой политики на фоне применения информационных, цифровых технологий и искусственного интеллекта;

- исследование посланий Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона как основы и условия развития правотворческой политики;

- изложение общих выводов по результатам исследования;

- предложение практических рекомендаций.

Объект исследования. Объект диссертационного исследования составляют общественные отношения, которые формируются и подвержены постоянному изменению в сфере выстраивания и реализации правотворческой политики.

Предмет исследования. Предметом диссертационного исследования являются идеи, понятия, научно-методологические подходы, основы методического обеспечения и научные концепции о правотворческой политике, а также методология прогнозирования развития правотворческой политики в Таджикистане.

Этапы, место и период исследования. В диссертации исследуется правотворческая политика Республики Таджикистан в период государственной независимости. Диссертационное исследование выполнено на кафедре теории и истории государства и права юридического факультета Таджикского национального университета. Периоды исследования охватывают 2018-2024 годы. В указанный период автор провел диссертационное исследование в качестве соискателя данной кафедры.

Теоретические основы исследования. Теоретическую основу исследования составляют труды отечественных и зарубежных ученых, в частности, В.М. Баранова, Ш.К. Гаюрова, В.Н. Кудрявцева, Т.В. Кашаниной, И.И. Камолова, В.В. Лазарева, А.В. Малько, А.П. Мазуренко, М.А. Махмудзода, Э.С. Насриддинзода, А.Р. Нематова, С.В. Полениной, А.С. Пиголкина, Д.С. Рахмона, М.З. Рахимов, Р.М. Раджабзода, Е.С. Селивановой, В.В. Трофимова, А.Г. Холикзода, Г.А. Шокирова, Р.Ш. Шарофзода. Общеизвестные в науке понятия, категории, научные идеи использованы в диссертационном исследовании с целью определения научной новизны диссертации, в частности, научного обоснования взглядов, понятий и выводов. В диссертационном исследовании наряду с используемыми в течение долгих лет традиционными идеями и понятиями учитываются новые научные идеи, взгляды и понятия, которые предлагаются в последние годы в научных публикациях на фоне коренных преобразований жизни общества, в частности, применения информационных, цифровых технологий и искусственного интеллекта. В диссертации предлагается научная концепция правотворческой политики с учетом новых научных идей и понятий. Помимо того, определены актуальные направления развития правотворческой политики в Республике Таджикистан в контексте приоритетов и перспектив правотворческой политики, на которые акцентируют свое внимание ученые в последние годы.

Методологические основы исследования. Методологическую основу диссертационного исследования составляют общенаучные методы познания мира и частно-научные методы государственно-правовой действительности. На основе общеметодологических философских методов, в частности, диалектического, материалистического, системно-структурного, функционального анализа, а также категорий диалектики и фундаментальных

принципов познания мира (всестороннее, объективное познание, взаимосвязь науки и практики) раскрыты общие закономерности формирования и развития правотворческой политики как явления социальной жизни, связь данной политики с другими социальными явлениями (политика, общая культура, общественное сознание). На основе указанных методов, имеющих методологическое значение, раскрыты исторические условия выстраивания и реализации правотворческой политики, воздействие социальных, экономических, культурных условий на реализацию правотворческой политики, пути формирования правотворческой культуры во взаимосвязи с общей культурой, перспективы правотворческой политики в рамках методологии прогнозирования развития общества.

Формально-юридический метод использован в процессе анализа нормативно-правовых актов как нормативной основы правотворческой политики, сравнительного анализа нормативно-правовой основы правотворческой политики в государствах СНГ, анализа нормативных основ правотворческой деятельности в рамках общего правового пространства СНГ. Активизация правотворческой деятельности в Таджикистане и в рамках единого правового пространства СНГ, высокие темпы процесса правотворчества (принятие нормативно-правовых актов, особенно их постоянное изменение и дополнение) подтверждает актуальность данного метода.

Метод историко-правового анализа применен в ходе раскрытия исторических условий формирования и развития правотворческой политики с учетом ее динамики в годы независимости Таджикистана. Указанный метод имеет первостепенное значение для исследования культурно-цивилизационных основ правотворческой политики в Республике Таджикистан, учета национальных интересов в процессе правотворчества.

Сравнительно-правовой метод способствует целям сравнительного анализа правотворческой политики в государствах-участниках СНГ, направлений формирования и совершенствования нормативно-правовых, организационных, методических, научных, методологических, информационных основ данной политики. Общее правовое пространство СНГ влияет на развитие правотворческой политики в Таджикистане. Поэтому данный метод имеет научное значение для исследования правотворческой политики.

В диссертации с учетом особенностей правотворческой политики использованы другие методы научного познания, в частности, методы логического юридического анализа, юридической социологии, правовой

статистики, кибернетический метод и др. Так, логико-юридический и формально-юридические методы использованы в ходе исследования правотворческой техники как основы правотворческой политики. Философские категории «качество», «форма и содержание» применены в ходе исследования качества закона как цели правотворческой политики.

Эмпирическая база исследования. Эмпирическую базу диссертационного исследования составили Конституция, законы, кодексы и другие нормативно-правовые акты Республики Таджикистан, нормативные правовые акты государств-участников СНГ. Эмпирические основы диссертационного исследования непосредственно связаны с историческими условиями жизни общества, социальными, экономическими, культурными, политическими условиями, основными тенденциями развития общества, влияющими на выстраивание и реализацию правотворческой политики. Правотворческая политика в Республике Таджикистан исследуется с учетом сформировавшейся практики в сфере правовой политики, правотворческой деятельности широкого круга субъектов и участников правотворческой деятельности и политики. Эмпирическую основу работы составили сформировавшаяся в Таджикистане практика принятия и изменения Конституции Республики Таджикистан, всенародные обсуждения важных законопроектов, участие населения на референдуме и обсуждение проектов изменений и дополнений Конституции, а также законопроектов. Послания Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона, выступающие фундаментальной основой выстраивания и реализации правотворческой политики в Таджикистане, являются важным компонентом эмпирической базы диссертации.

Научная новизна исследования. Данная диссертация является одной из первых теоретико-методологических диссертационных исследований правотворческой политики Республики Таджикистан. Научная новизна диссертации подтверждается следующими общими научными результатами:

- обобщен и проанализирован национальный опыт выработки и осуществления правотворческой политики;
- раскрыто понятие правотворческой политики в рамках многообразия научных подходов и политико-правовой практики Республики Таджикистан;
- раскрыты и всесторонне проанализированы исторические условия Таджикистана, комплекс социальных, экономических, политических, культурно-духовных условий, влияющих на правотворческую политику;
- определено влияние традиций национальной культуры на правотворческую политику Республики Таджикистан;

– раскрыты свойства правотворческой политики в Таджикистане, связанные с отечественной законодательной практикой, в частности, различием круга уполномоченных субъектов и участников правотворческой политики;

- раскрыты свойства правотворческой культуры в Таджикистане, связанные с решающей ролью национальной культуры, национальными традициями, отечественным опытом правотворчества;

– перспективы развития правотворческой политики в Таджикистане выявлены в рамках целей и приоритетов политики государства в сфере применения информационных, цифровых технологий и искусственного интеллекта, изложенных в посланиях, выступлениях, речах Лидера нации Эмомали Рахмона, в стратегических и программных государственных документах Таджикистана;

– подтверждена основополагающая роль посланий Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона в выстраивании и эффективной реализации правотворческой политики в Таджикистане.

Положения, выносимые на защиту. Научная новизна диссертационного исследования подтверждается **научными положениями**, выносимыми на защиту.

1. Правотворческая политика с одной стороны выступает видом правовой политики и в с этой точки зрения ее понятие и значение может быть выявлено с учетом правовой политики, ее целей, приоритетов, задач, механизма осуществления. С другой стороны правотворческая политика в соотношении с иными разновидностями правовой политики является приоритетным направлением правовой политики. Данное научное положение доказано с учетом особых целей, приоритетов, задач правотворческой политики, потенциала правотворческой политики по целенаправленному и организованному управлению правотворческой деятельности широкого круга ее уполномоченных субъектов и участников, обеспечению последовательности всех этапов правотворческого процесса, своевременной разработке и принятию нормативных правовых актов в связи с новыми потребностями жизни общества, приспособлению правотворческой деятельности новым требованиям и тенденциям общественной жизни (технократическое государственное управление, развитие частного сектора, правотворческая деятельность субъектов частного хозяйствования, информатизация и цифровизация общества, применение технологий искусственного интеллекта), прогнозированию развития системы права и системы законодательства.

2. Самостоятельность правотворческой политики определяется в трехмерном значении: с точки зрения места правотворческой политики в системе видов правовой политики; в рамках анализа данной политики в качестве сложного структурированно организованного явления правовой жизни; в контексте ее соотношении с правотворческой деятельностью. С целью раскрытия самостоятельности правотворческой политики определяется ее соотношение с другими разновидностями правовой политики в рамках целей, задач, приоритетов правотворческой политики. Правотворческая политика оценивается как самостоятельное явление правовой жизни с точки зрения особых условий формирования, способов и форм реализации правотворческой политики, ее взаимосвязи с другими явлениями государственно-правовой жизни, ключевой роли правотворческой политики в развитии государственно-правовой системы, структурных компонентов правотворческой политики и их самостоятельного статуса. Правотворческая политика выходит за пределы правотворческой деятельности, поскольку реализуется в рамках стратегических целей государства Таджикистан, целей и приоритетов правовой политики Республики Таджикистан, стратегических, концептуальных и программных государственных документов, законодательной практики Таджикистана, на основе проведения всестороннего научного анализа требований правового регулирования, тенденций развития правовой системы Таджикистана.

3. Взаимодействие и соотношение правотворческой политики и правотворческой деятельности определяется с точки зрения многообразия научных суждений о понятии правотворчества, соотношения понятий «образование права» и «правотворчество», широкого и узкого понимания правотворчества, влияния разных теорий права на понятие правотворчества, динамики понятия правотворчества. Признание различия между понятиями «образование права» и «правотворчество» способствует пониманию правотворческой политики. Широкое и узкое понимание правотворчества способствует широкому и узкому пониманию правотворческой политики. Правотворческая политика в Таджикистане оценивается в контексте законодательной практики Республики Таджикистан, в частности, различения понятий «субъекты правотворчества» и «участники правотворческого процесса».

4. Понятие правотворческой политики раскрывается с учетом различения круга субъектов правотворческой политики и субъектов правотворческой деятельности, пределов реализации правотворческой политики и правотворческой деятельности, целей правотворческой политики

и целей правотворческой деятельности, а также механизма научно-аналитического анализа и прогнозирования правотворческой политики. При обосновании понятия правотворческой политики учитываются направления совершенствования механизма реализации правотворческой политики в рамках гарантирования свободного участия институтов гражданского общества, различных социальных групп населения, непосредственно граждан, трудовых коллективов, научно-исследовательских, образовательных, культурных и иных учреждений в процессе правотворчества посредством использования традиционных и новых форм и средств свободного волеизъявления. Перспективы развития правотворческой политики определяются в контексте развития корпоративного правотворчества, роли корпоративных нормативных правовых актов в регулировании частных отношений, формирования информационных и цифровых основ управления правотворческой деятельностью.

5. Формирование и укрепление научных основ правотворческой политики зависит от следующих условий и процессов: обоснованность научных идей; уровень правосознания и правовой культуры; экспертное и научно-методическое обеспечение правотворческого процесса; уровень развития юридической науки; качество, новые направления и перспективы развития системы профессионального юридического образования; изменение структурных и содержательных компонентов профессионального правосознания юристов в условиях реформы профессионального юридического образования; новые направления профессиональной юридической деятельности; уровень сформированности мировоззрения юристов; изменение методологии юридической науки; изменение методологии познания правовой действительности; уровень и качество использования новых средств, способов, форм, технологии профессионального юридического образования в рамках развития информационного общества, цифровизации общества, применения искусственного интеллекта; мониторинг правотворческой деятельности и применения нормативных правовых актов; привлечение научных и образовательных учреждений к правотворческой деятельности; всенародное обсуждение важнейших законопроектов; эффективное применение юридической техники; выявление тенденций правового регулирования.

6. Принципы правотворческой политики определяются в контексте принципов права, принципов правовой политики, принципов правотворческой деятельности, приоритетов правового регулирования, предусмотренных в Стратегии национального развития Республики

Таджикистан на период до 2030 г., Стратегии Республики Таджикистан в сферах науки, технологии и инновации на период до 2030 г., Концепции прогнозного развития законодательства Республики Таджикистан, Концепции правовой политики Республики Таджикистан на 2018-2028 годы, Долгосрочной концепции укрепления отечественного научного потенциала на период до 2030 г., а также сформировавшейся практики всенародного обсуждения законопроектов и учета общественного мнения в Таджикистане. При раскрытии принципов правотворческой политики необходимо учитывать фундаментальные положения Конституции Республики Таджикистан, актуальные и первоочередные направления правового регулирования изменяющихся общественных отношений на фоне экономической, социальной, политической, культурной, правовой реформы общества, упрочения потенциала государственных институтов в сфере взаимодействия с частным сектором и гражданским обществом, формирования «зеленой энергии», «зеленой экономики», «цифровой экономики», применения инновационных технологий и искусственного интеллекта, развития человеческого капитала, цифровизации защиты окружающей среды с целью производства «зеленой энергии».

7. Понятие субъектов правотворческой политики раскрывается в контексте соотношения понятий «субъекты правотворческой деятельности» и «субъекты правотворческой политики», политического и правового опыта Таджикистана, правового статуса субъектов правотворческой деятельности и потенциала участников правотворческой политики. Классификация субъектов правотворческой политики предлагается не по критерию властных полномочий, а возможностей, ресурсов, форм, путей участия в правотворческой политике, поскольку все субъекты и участники правотворческой политики обладают возможностью участия в правотворческой политике. Реализация правотворческой политики предполагает участия широкого круга субъектов в сфере определения научных (концептуальных) основ данной политики, принятия нормативных правовых актов (правотворческая деятельность).

8. Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон выступает активным субъектом правотворческой политики благодаря своему особому правовому и политическому положению Основателя мира и национального единства – Лидера нации, реализует самостоятельную разновидность правотворческой политики (президентская правотворческая политика), обладает исключительными правотворческими полномочиями, посредством посланий, выступлений, речей, обращений и поручений, являющихся

формами правотворческой политики главы государства, определяет первоочередные цели, приоритеты, задачи правотворческой политики.

9. Правотворческой политика вырабатывается и осуществляется в рамках всестороннего использования знаний о юридической технике. Юридическая техника служит основой организации стадий правотворчества, придает научную направленность правотворческой политики, способствует совершенствованию высоких профессиональных качеств работников правотворческих органов. Цели и приоритеты правотворческой политики должны определяться с учетом развития теории и практики юридической техники, совершенствования юридической техники на фоне применения информационных, цифровых технологий и искусственного интеллекта.

10. Правотворческая политика реализуется с учетом значения правотворческой техники как условия обеспечения эффективности и качества правового регулирования, формирования бесконфликтной системы законодательства, совершенствования профессионализма субъектов правотворчества. Доступность правотворческой техники широкому кругу субъектов и участников правотворческой политики, будучи приоритетным направлением правотворческой политики в Республике Таджикистан, реализуется с учетом свойств правил правотворческой техники в сфере всенародного обсуждения проектов изменений и дополнений Конституции Республики Таджикистан, общественного обсуждения законопроектов, утверждения результатов вносимых изменений и дополнений в Конституцию, принятия законов на референдуме. Целью доступности правотворческой техники является обеспечение доступности правил правотворческой техники широкому кругу субъектов и участников правотворческой политики, распространение отечественного опыта референдума и общественного обсуждения законопроектов посредством научно-методического, информационного-цифрового обеспечения данной политики.

11. Обеспечение качества закона, будучи одним из приоритетов правотворческой политики в Республике Таджикистан, неотъемлемой частью стратегии правотворчества, предусматривает реализацию комплекса научных, методических, финансовых, экономических, политических, культурных, организационных (статистических, информационных и др.) мер. Качество закона представляет собой совокупность его свойств, которые обеспечивают возможность закона удовлетворять потребности общества, обеспечивать права человека и эффективное правовое регулирование общественных отношений. Данные свойства решают две задачи: а) являются

признаками закона как нормативного правового акта; б) выступают как критерии оценки качества закона. Качество закона обеспечивается в рамках соблюдения правил правотворческой техники и соответствия закона потребностям общества посредством научного, статистического, социологического, философского, экономического, социального, культурного анализа. Соответствие закона требованиям культурно-духовной жизни является одним из свойств качества закона, условием защиты национальных интересов и учета национальных традиций в правотворческой деятельности. Качество закона определяется его соответствием национальным интересам Таджикистана и способствует реализации национальной концепции правотворческой политики.

12. Правотворческая культура представляет собой совокупность культурно-цивилизационных ценностей, которые формируются в рамках определенных типов цивилизации и культуры, в культурной среде того или иного народа, в рамках сложившейся в определенном государстве правотворческой практики и способствует совершенствованию правотворческой деятельности в условиях изменчивости исторических и культурных условий посредством защиты социально-культурных и правовых ценностей. Правотворческая культура, будучи основой выстраивания и реализации правотворческой политики во взаимосвязи с историческими и современными социально-правовыми ценностями национальной культуры, включает правотворческую культуру всех субъектов и участников правотворческой деятельности. Правотворческая культура в Таджикистане, являясь частью цивилизации таджиков, сформировалась в различные периоды исторического развития, под воздействием историко-социальных условий, в рамках сложившейся и развивающейся правотворческой практики в истории таджикской государственности и национальных культурно-цивилизационных ценностей, сохраняет преемственность поколений, приспосабливается к новым условиям жизни общества. Самоорганизация и самоуправление, являясь центральными элементами правотворческой культуры в Таджикистане, способствуют активизации правотворческой деятельности гражданского общества и частного сектора.

13. Прогнозирование новых тенденций правового регулирования формирующихся на фоне применения информационных и цифровых технологий общественных отношений, является новым направлением правотворческой политики в Республике Таджикистан. В рамках указанного направления цели и приоритеты правотворческой политики определяются с учетом разработки нормативных правовых актов в сфере электронных

коммуникаций как правовой основы развития телекоммуникационной сферы, разработки нормативных правовых актов по персональной цифровой идентификации посредством биометрических сведений, развития цифрового предпринимательства, цифрового образования, цифровой культуры, цифрового транспорта и др., формирования законодательной базы для перехода в цифровое общество, от электронного правительства к цифровому правительству, организации рынка коммерческих центров хранения и анализа информации, пересмотра нормативных требований хранения информации в пределах Таджикистана.

14. Перспективы развития правотворческой политики Республики Таджикистан связаны с использованием технологий искусственного интеллекта и способствуют достижению следующих целей: развитие государственных цифровых услуг, цифровой экономики и «зеленой экономики»; упрощение процесса принятия и исполнения решений; совершенствование правовой системы республики в рамках организации новой инфраструктуры данной сферы, в частности, технопарков и инновационных центров; формирование правовой базы в сфере искусственного интеллекта; разработка нормативных правовых актов и изложение в них точной дефиниции понятий, связанных с применением новых технологий, совершенствование законодательства с целью реализации мер по борьбе с правонарушениями в сфере искусственного интеллекта.

15. Послания Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона являются формой реализации права законодательной инициативы и правотворческих полномочий главы государства. Послания Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона, являясь основой выработки и осуществления правотворческой политики Республики Таджикистан, выступают эффективной формой реализации правотворческой политики главы государства. С принятием Конституционного закона Республики Таджикистан «Об Основателе мира и национального единства – Лидере нации» послания Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона как выдающейся исторической личности нации приобрели высокое положение и авторитет.

Теоретическая и практическая значимость исследования. Научные идеи и понятия, сформулированные в диссертации, могут послужить основой последующих научных исследований в сфере правотворческой деятельности, правовой политики, правотворческой политики, субъектов правотворческой деятельности, участников правотворческой политики. Научные идеи и понятия диссертации, сформулированные в контексте познания понятия права в

различных теориях права, взаимосвязи правотворческой политики с нормативными правовыми актами, законодательной системы, правового мониторинга, привлечения общественности к правотворческой деятельности, могут применяться в процессе научного исследования различных явлений государственно-правовой жизни. Научные положения и выводы об актуальных направлениях правотворческой политики могут учитываться при анализе перспектив развития правовой системы Таджикистана. Идеи и выводы диссертации о развитии правотворческой политики на фоне развития информационного общества, цифровизации общества и применения технологий искусственного интеллекта способствуют анализу информационного общества, защиты информационной безопасности, цифровизации правотворческой деятельности. Положения и выводы диссертации могут использоваться в диссертационных исследованиях и способствовать совершенствованию научных исследований в контексте новых методологических основ научного познания.

Результаты диссертационного исследования имеют практическое значение для реализации Концепции правовой политики Республики Таджикистан на 2018-2028 годы, Концепции прогнозного развития законодательства Республики Таджикистан, Закона Республики Таджикистан «О нормативных правовых актах», других государственных стратегических и программных документов, иных нормативных правовых актов. Рекомендации и выводы диссертации могут использоваться в процессе постоянного совершенствования правотворческой деятельности. Результаты диссертационного исследования о привлечении общественности, институтов гражданского общества, организаций и учреждений к правотворческой деятельности способствуют совершенствованию научно-методических основ правотворческой политики. Идеи, выводы и рекомендации диссертационного исследования могут использоваться при разработке Концепции правотворческой политики в Республике Таджикистан.

Степень достоверности результатов доказывается в сравнении с общепризнанными в науке идеями и понятиями, авторскими научными положениями и практическими рекомендациями, методами научного исследования, в частности, сравнительно-правовым и культурно-цивилизационными методами, результатами обобщения и анализа международного, регионального и национального опыта правотворческой политики, историческими и современными источниками права.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Тема и содержание исследования соответствует паспорту научной специальности

12.00.01 – Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве.

Личный вклад соискателя ученой степени в исследовании. Личный вклад автора диссертации подтверждается научной новизной исследования, выносимыми на защиту научными положениями, выводами и практическими рекомендациями автора, его монографиями, научными статьями, опубликованными в рецензируемых научных журналах Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан и иных изданиях, а также докладами автора на международных и республиканских научно-практических конференциях, и семинарах.

Апробация и применение результатов диссертации. Диссертация подготовлена на кафедре теории и истории государства и права юридического факультета Таджикского национального университета, неоднократно обсуждалась на заседаниях данной кафедры. Основные положения диссертации изложены в виде докладов на следующих республиканских и международных конференциях:

а) международные:

– Международная научно-практическая конференция, посвященная 20-летию Конституции Республики Таджикистан – доклад на тему «Особенности гражданского общества в Конституции Республики Таджикистан». – Курган-Тюбе, 2014.

– Международная научно-теоритическая конференция, на тему: «Конституционные аспекты современного состояния законодательства Республики Таджикистан» посвященная 20-летию Конституции Республики Таджикистан – доклад на тему «Роль Конституции Республики Таджикистан в условиях глобализации». – Душанбе, 2014.

– Международная научно-практическая конференция на тему: «Глобализация и диалог цивилизаций в современную эпоху», посвященная 28-летию Государственной независимости Республики Таджикистан, 25-летию Конституции Республики Таджикистан и 22-летию Национального единства – доклад на тему «Понятие правотворческой политики». – Бохтар, 2019.

– Международная научно-практическая конференция на тему: «Конституция Республики Таджикистан – высший правовой акт страны», посвященная 30-летию принятия Конституции Республики Таджикистан и провозглашенного 2024 год «Годом правового просвещения» – доклад на тему «Субъекты правотворческой политики по Конституции Республики Таджикистан» – Бохтар, 2024.

– Международная научно-практическая конференция на тему: «Место Мавлоно Балхй в международной и национальной культуре и литературе» – доклад на тему «Роль правотворческой политики в повышении правотворческой культуры». – Бохтар, 2024.

б) республиканские:

- Республиканская научно-практическая конференция, посвященная 16-й сессии Верховного Совета, 15-летию Национального единства Республики Таджикистан и 2012 году развития энергетики - доклад на тему «Научные основы и понятие правовой политики». – Курган-Тюбе, 2012.

- Республиканская научно-практическая конференция на тему «Конституция как фактор стабильности государства» - доклад на тему «Конституция как важная основа правотворческой политики в Республике Таджикистан». - Душанбе, 2024.

- Республиканская научно-теоретическая конференция на тему «Правовое просвещение как фактор развития правового государства», посвященная 30-летию принятия Конституции Республики Таджикистан и провозглашения 2024 года «Годом правового просвещения» — доклад на тему «Взаимосвязь правотворческой политики и правотворческой культуры» — Дангара, 2024 год.

Публикации по теме диссертации. По содержанию диссертации опубликованы 1 монография, 1 учебник, 1 учебное пособие, 37 научных статей, в том числе 23 статьи в рецензируемых научных журналах Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан, 14 статей в иных изданиях.

Структура и объем диссертации. Диссертация включает список сокращений, введение, четыре главы, тринадцать параграфов, заключение и список использованной литературы. Общий объем диссертации составляет 387 страниц.

ОСНОВНЫЕ ЧАСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во **введении** диссертации обосновывается актуальность исследования, указывается степень изученности научной темы, связь исследования с научными программами и достижениями. Также определены цель и задачи, объект и предмет, этапы и периоды исследования, теоретические и методологические основы исследования, эмпирические предпосылки, в зависимости от научных исследований определялась научная новизна исследования, теоретическая и практическая значимость исследования, степень достоверности результатов исследования, соответствие диссертации научному паспорту специальности, личный вклад соискателя ученой

степени, апрабация и реализации результатов исследования, публикации соискателя по теме исследования, структура и объем диссертации.

В первой главе диссертации **“Правотворческая политика как фундаментальная основа правовой политики”** проведено исследование правотворческой политики как фундаментальной основы правовой политики, самостоятельность правотворческой политики среди других разновидностей правовой политики, соотношение правотворческой политики и правотворческой деятельности. В первом параграфе первой главы: **“Правовая политика как фундаментальная основа правотворческой политики”** раскрывается понятие правотворческой политики в соотношении с понятием “правовая политика”. Анализируются правовые идеи, программы, научные результаты, цели и приоритеты политики государства, средства организованного воздействия на общественные отношения, организационно-правовые меры и стратегия правового развития как основы правовой политики. Правотворческая политика исследуется как приоритетная форма реализации правовой политики, средство обеспечения упорядоченности общественных отношений, гарантия устойчивости правовой жизни, самостоятельный вид и приоритетное направление правовой политики.

Если правовая политика неустойчива, не опирается на научные основы, то не могут быть реализованы ее задачи. В том числе, если не будут реализованы необходимые меры в сфере правовой политики то это приведет к тому, что правовые решения в данной сфере (законы, иные нормативные и правовые акты) будут приниматься вопреки объективным требованиям, независимо от социальной действительности, возникнут противоречия между нормативными актами. Ныне международные правовые акты включаются в правовую систему республики. В результате этого возникает новое направление правовой политики-соответствие национального законодательства международным правовым актам, соотношения внутригосударственного и международного права, обеспечения единого правового пространства внутри государств. Наблюдается, что правовая политика непосредственно взаимосвязана с правотворческой политикой. Ученые при исследовании правовой политики изучают ее различные стороны, в частности, правотворческую деятельность. Это служит доказательством того, что правотворческая политика является направлением и формой правовой политики. Правовая политика приобретает практическое значение лишь при условии ее официального выражения в законах и иных нормативных правовых актах, поскольку служит средством правового регулирования общественных отношений. Значение правовой, в том числе

правотворческой политики выражается в том, что правовые решения, правовые идеи, законы и иные нормативные правовые акты, являясь формой выражения социальных интересов общества, различных социальных групп населения и личности, способствует удовлетворению данных интересов. В решении указанной задачи решающую роль играет именно правотворческая политика, поскольку располагает большими возможностями для удовлетворения социальных интересов. Выстраивание правовой политики требует, чтобы были интегрированы все юридические ресурсы в сфере правотворчества, правоприменения, толкования права, юридического научного исследования. Это важный фактор эффективного разрешения правовых проблем, возникающих в процессе развития общества. Иными словами, правовая политика выстраивается в процессе активном научном юридическом исследовании, совершенствовании правотворческой деятельности, правоприменения, юридического толкования. Конечные результаты выстраивания правовой политики способствуют решению тактических и стратегических правовых проблем. Правовая политика представляет собой деятельность государственных органов, институтов гражданского общества, непосредственно граждан, которая осуществляется на основе правовых идей, программ, научных достижений, целей и приоритетов политики государства, с использованием средств организованного воздействия на общественные отношения, в рамках организационно-правовых мер и стратегии правового развития. Правотворческая политика является приоритетной формой реализации правовой политики, поскольку законы и иные нормативные правовые акты как результаты правотворческой деятельности являются средством правового регулирования общественных отношений, обеспечения законности и правопорядка в обществе.

Определяется роль правотворческой политики в решении задач Концепции правовой политики на 2018-2028 годы. Данные задачи могут быть решены в контексте свойств и направлений развития системы законодательства Республики Таджикистан, в частности, в сфере предотвращения юридических коллизий, пересмотра словаря таджикских юридических терминов, учета особенностей языкового выражения юридических терминов, точного изложения юридических терминов, соблюдения технико-юридических правил изложения юридических терминов на государственном языке, обеспечения эффективности правового регулирования с учетом особенностей системы нормативных правовых актов Таджикистана. Исследуются управленческие аспекты правотворческой

политики, роль идеологических и информационных мер в процессе реализации данной политики, а также соответствия стратегических целей правотворческой политики целям стратегии правотворчества, роли правотворческой политики в реализации стратегических целей государства Таджикистан. Обоснован вывод о том, что перспективы правотворческой политики в Таджикистане должны определяться с учетом развития информационного общества, перехода к этапу цифровизации и применения технологий искусственного интеллекта.

Во втором параграфе первой главы: **“Самостоятельность и значение правотворческой политики”** самостоятельность правотворческой политики определяется на трех уровнях: в контексте разновидностей правовой политики как сложного и структурированного явления правовой жизни; с точки зрения места правотворческой политики в системе явлений правовой жизни; с позиции соотношения с правотворческой деятельностью. Свойства правотворческой политики как самостоятельного направления правовой политики выражаются в том, что в выстраивании и реализации данной политики ключевую роль играют государство и его соответствующие органы, главным образом, государственные правотворческие органы, поскольку разработка и принятие законов и иных нормативных правовых актов осуществляется с учетом интересов государства. В то же время правотворческая политика в демократическом обществе реализуется с целью привлечения общественности, институтов гражданского общества к правотворческой деятельности к правотворческой деятельности, всенародного обсуждения важнейших законопроектов. Широкий круг граждан, политических партий, общественных объединений, организаций и учреждений вправе предлагать свои замечания и предложения в ходе всенародного обсуждения законопроектов. Такое полномочие предоставлено различным организациям и учреждениям, партиям и общественным объединениям. Заключение и рекомендации отдельных ученых, научных и образовательных учреждений, экспертов учитываются при разработке законопроектов. Поэтому участники правотворческой деятельности посредством реализации указанных выше полномочий оказывают существенное воздействие на процесс выстраивания правотворческой политики. Самостоятельность правотворческой политики заключается в том, что она решает собственные задачи, основывается на собственные принципы, реализуется посредством особых средств и методов. В то же время самостоятельность правотворческой политики по отношению к правовой политике является относительной, поскольку правотворческая политика

является разновидностью правовой политики. Правотворческая политика представляет собой сложное правовое явление, поскольку реализуется со стороны широкого круга субъектов и участников правотворческой деятельности и в этом контексте имеет различные виды.

Правотворческая политика, будучи самостоятельной разновидностью правовой политики, определяет тактику и стратегию правотворческой деятельности посредством средств правовой политики. В процессе выстраивания и реализации правотворческой политики активно используются возможности правовой политики. В то же время правотворческая политика является самостоятельным явлением правовой жизни и осуществляется посредством специальных средств правотворческой политики.

Правотворческая политика отличается от правоприменительной, интерпретационной, правоохранительной, эколого-правовой и иных видов правовой политики тем, что реализуется в сфере правотворчества. Правотворческая политика связана не с реализацией права, его применением и толкованием, а с правотворческой деятельностью. Правотворческая деятельность осуществляется в рамках именно правотворческой политики. Поэтому правотворческая политика, с одной стороны, является самостоятельным видом правовой политики, с другой – отдельным явлением правовой жизни.

Помимо того, самостоятельность правотворческой политики определяется тем, что она является отдельным и в то же время сложным правовым явлением и соответственно включает определенные составные элементы. Правотворческая политика состоит из следующих структурных элементов:

- стратегия и тактика правотворческой политики, которая определяется в рамках стратегии и тактики правовой политики;
- планирование правотворческой деятельности;
- прогнозирование перспектив развития правотворческой деятельности;
- правовой мониторинг;
- юридическая техника;
- научное обоснование;
- учет общественного мнения;
- экспертное и методическое обеспечение правотворчества.

Правотворческая политика реализуется в рамках целей и приоритетов политики государства в сфере принятия нормативных правовых актов,

формирования и развития системы законодательства, систематизации законодательства, доступности правовой информации (о нормативных правовых актах), официального выражения правовых идей, стратегии правового регулирования, прогнозирования развития системы законодательства. Правотворческая политика является самостоятельным явлением правовой жизни, поскольку связана с правотворческой деятельностью, формированием и развитием системы права, системы законодательства и правовой системы, выстраивается и реализуется во взаимосвязи с особенностями и самостоятельностью правотворческой деятельности как приоритетного вида государственной и социальной деятельности, самостоятельного явления государственной и правовой жизни. Правотворческая политика выходит за пределы правотворческой деятельности, поскольку определяет научные основы, перспективы развития правотворческой деятельности в рамках стратегических, концептуальных, программных государственных документов, нормативных правовых актов, потребностей правового регулирования. Правотворческая политика обеспечивает правовые основы государственной и общественной жизни, способствует систематизации, реализации, применению, толкованию права. Результаты правотворческой деятельности влияют на совершенствование нормативной основы юридической деятельности в целом. Поэтому от эффективности правотворческой политики зависит качество юридической деятельности в сфере применения права, толкования права и т.д. Цели и приоритеты правотворческой политики влияют на цели и задачи различных видов юридической деятельности.

В результате проведенного исследования обосновываются следующие выводы и положения:

1. Самостоятельный статус правотворческой политики выражается на трех уровнях: в контексте разновидностей правовой политики как сложное структурное явление правовой жизни; в связи с положением и местом правотворческой политики в системе явлений правовой жизни; в соотношении с правотворческой деятельностью.

2. Правотворческая политика, являясь самостоятельным направлением правовой политики, в то же время самостоятельный статус данной политики имеет свои особенности. в сравнение с иными видами правовой политики Правотворческая политика обеспечивает организационно-правовые, идеологические, научные основы правотворческой деятельности, которая выступает самостоятельным и приоритетным направлением политики государства. Данная политика реализуется с учетом задач и приоритетов

политики государства в сфере принятия нормативных правовых актов, формирования развития системы законодательства, систематизации законодательства, доступности правовой информации (о нормативных правовых актах), официального выражения правовых идей, определения стратегии правового регулирования, прогнозирования развития законодательства.

3. Правотворческая политика является самостоятельным явлением правовой жизни, поскольку взаимосвязана с правотворческой деятельностью, формированием и развитием системы права, системы законодательства и правовой системы, выстраивается и осуществляется с учетом свойств и самостоятельного статуса правотворческой деятельности как приоритетного вида государственной и социальной деятельности, самостоятельного явления государственной и общественной жизни.

В третьем параграфе первой главы: **“Правотворчество и правотворческая политика”** исследуется соотношение правотворческой политики и правотворческой деятельности с точки зрения близких целей и задач указанных самостоятельных и в то же время взаимосвязанных явлений правовой жизни. Раскрываются и анализируются условия, обуславливающие взаимодействие правотворческой политики и правотворческой деятельности. Данная проблема может быть решена в контексте соотношения правотворческой политики и правотворческой деятельности как самостоятельных явлений правовой жизни и одновременно самостоятельных научных категорий. Поэтому взаимодействие указанных явлений раскрывается в контексте понятий “правотворческая политика” и “правотворческая деятельность”, в частности, несоответствия широкого понятия “правотворческая политика” с понятием “правотворческая деятельность”. Правотворческая политика как самостоятельное правовое явление, выстраиваемое и реализуемое с целью обеспечения эффективности правотворческой деятельности, связана со сферой правотворчества. В то же время правотворческая политика является не только правовым, но и политическим явлением, имеет непосредственную связь с политикой государства в сфере правотворчества, реализуется в рамках связанных с правотворчеством целей и задач государства, а также посредством комплекса государственных мер. К таким государственным мерам относятся экономические, финансовые, организационные, культурные и иные государственные меры, связанные с привлечением финансовых, экономических, материально-технических, технологических, информационных, цифровых и иных государственных ресурсов, в контексте

вклада правотворческой деятельности в устойчивое развитие общества. Решение указанных задач выходит за пределы правотворческой деятельности.

Правотворческая политика в сравнение с иными видами правовой политики (правоприменительная, интерпретационная, правоохранительная политика и др.) связана со сферой правотворчества, реализуется в сфере разработки, принятия, опубликования, применения нормативных правовых актов. Поэтому раскрытие соотношения понятий «правотворчество» и «правотворческая политика» имеет методологическое значение для исследования понятия, целей, задач, функций правотворческой политики. Правотворчество не связано только с принятием новых норм права. Законодательный орган признает также правовые обычаи, действующие в обществе. В таком случае обычаи приобретают правовое содержание. Поэтому в ряде научных дефиниций учитывается данная функция правотворчества. В постсоветских странах, включая Таджикистан необходимо было представить понятие правотворчества с учетом различных форм правотворческой деятельности. В правотворческой деятельности участвуют государственные органы и институты гражданского общества, в частности, граждане. В связи с этим правотворчество представляет собой деятельность государственных органов, учреждений, организаций, граждан. В научной литературе предлагается широкое и узкое понимание правотворчества. Понятие «правотворческая политика» и понятие «правотворчество» отличаются, поскольку являются самостоятельными явлениями правовой жизни.

Во второй главе: **“Понятие, принципы, цели и субъекты правотворческой политики”** исследуются понятие, научные основы, принципы и субъекты правотворческой политики. В первом параграфе второй главы: **“Понятие правотворческой политики”** правотворческая политика анализируется как самостоятельное направление правовой политики, актуальная проблема науки и практики. В научных трудах наблюдается многообразие суждений по поводу понятия правотворческой политики, в частности, предлагаются различные подходы (идеологический, практический и др.), понятие правотворческой политики раскрывается как идеологическое или политико-правовое явление, в рамках ее признаков, в контексте правотворческой деятельности. Правотворческая политика оценивается как разновидность правовой политики, вид государственной деятельности (политики), вид государственной и негосударственной деятельности (деятельность государственных органов, организаций и

учреждений, институтов гражданского общества, граждан), как самостоятельное и особое явление правовой и политической жизни.

Понятие правотворческой политики раскрывается в контексте различия его целей и задач от целей и задач правотворческой деятельности, как структурная часть правовой политики и самостоятельная разновидность правовой политики. Правотворческая политика с одной стороны связана со сферой правотворчества, с другой – решает задачи, выходящие за пределы правотворческой деятельности. Целесообразно обосновать общее понятие правотворческой политики, включающее общие признаки и свойства всех возможных видов данной политики. Общее понятие правотворческой политики необходимо обосновать как общетеоретическое понятие, с точки зрения его взаимосвязи с понятиями и категориями теории государства и права. При обосновании понятия правотворческой политики необходимо раскрыть ее роль в жизни общества. Понятие правотворческой политики предлагается в контексте различения правотворческой деятельности и правотворческой политики, особых признаков правотворческой политики, в частности, порядка регулирования, круга субъектов, целей, сферы реализации, управленческого потенциала данной политики.

При раскрытии понятия правотворческой политики необходимо учитывать различие правотворческой деятельности и правотворческой политики.

1. Правотворческая деятельность регулируется законом. Все стадии правотворческого процесса соблюдаются нормативными установлениями. Порядок разработки, принятия, опубликования законов и иных нормативных правовых актов определяется законом и иными нормативными актами. Правотворческая политика является относительно автономной деятельностью государственных органов, институтов гражданского общества, граждан в рамках политических и правовых целей и задач. Все виды деятельности, которые осуществляются в рамках данной политики, не регулируются законом. Правотворческая политика предполагает участие неограниченного количества субъектов не только в регулируемой правотворческой деятельности, но и в тех сферах, которые связаны с правотворчеством. Например, использование средств массовой информации, различных средств выражения мнения по законопроекту (научные труды, учебники и др.), информационные технологии (социальные сети, мобильная связь, Интернет и др.), лекции, научные семинары, круглые столы и т.д. имеют непосредственную связь с правотворческой политикой. Правотворческая деятельность осуществляется с целью разработки, принятия, опубликования

законов и других нормативных правовых актов. А правотворческая политика содержит цели, не связанные с правотворчеством исключительно. Данные цели взаимосвязаны с целями государства, его политикой, тенденциями развития политической и правовой жизни, политическими, экономическими, социальными, культурными, организационными и правовыми мерами, с реализацией политических прав граждан. Сфера реализации правотворческой политики является намного шире, чем сфера правотворческой деятельности. Правотворческая деятельность является самостоятельным видом юридической деятельности и связана с правотворчеством, сферами его приложения. А правотворческая политика связана с политикой, политическими явлениями, правом и правовыми явлениями, научной сферой (научные учреждения, вузы, правовые знания и т.д.). С учетом высказанных суждений правотворческая деятельность предполагает организованную и целенаправленную деятельность государственных органов, институтов гражданского общества, предприятий, учреждений, организаций, субъектов частной хозяйственной деятельности, непосредственно граждан. Кроме того, необходимо учитывать также другие свойства правотворческой политики при раскрытии ее понятия. Например, правотворческая политика, как и любая разновидность политики, выступает средством управления отношений и процессов. Правотворческая политика тоже является средством управления правотворческого процесса. Правотворческая политика является составной частью и самостоятельным видом правовой политики, которая выстраивается на основе правовых идей и политико-правовых решений, осуществляется с участием государственных органов, институтов гражданского общества, предприятий, учреждений, организаций, субъектов частного хозяйствования, непосредственно граждан с целью совершенствования и развития правовой системы.

Во втором параграфе второй главы: **“Научные основы правотворческой политики”** анализируются условия, обуславливающие необходимость обеспечения научных основ правотворческой политики с целью обеспечения обоснованности принятия законов и других нормативных правовых актов, а также с учетом свойств правотворческой деятельности как интеллектуальной творческой деятельности, связанной с научными идеями, концепцией правотворческой политики. В Таджикистане созданы необходимые нормативно-правовые основы для обеспечения научных основ правотворческой политики путем закрепления научности как принципа правотворческой деятельности и требования к нормативным правовым актам в Законе Республики Таджикистан «О нормативных правовых актах».

Несмотря на это, существуют проблемы в сфере обеспечения научных основ правотворческой политики. Данные проблемы связаны с нынешним уровнем развития юридической науки, методологии юридической науки, уровня мировоззрения юристов, качества реформы высшего юридического образования, многообразием теорий права. По инициативе Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона 2024 год провозглашен «Годом правового просвещения». Повышение правового просвещения является неотъемлемой частью профессионального юридического образования. На развитие системы профессионального юридического образования влияют становление информационного общества, цифровизация общества, применение искусственного интеллекта.

Научные основы правотворческой политики предполагают обсуждение законопроектов с участием широкого круга населения, экспертизу законопроектов, мониторинг правотворческой деятельности и применения законов. В Таджикистане сформирована практика всенародного обсуждения важнейших законопроектов, отражающих национальные традиции. В соответствии с Законом Республики Таджикистан «О нормативных правовых актах» гласность и учет общественного мнения являются принципами правотворческой деятельности. Научные основы правотворческой политики обеспечиваются в контексте усложнения правового регулирования изменяющихся общественных отношений, востребованности правил юридической техники, необходимости применения эффективных средств правового регулирования. Научные основы правотворческой политики обеспечиваются путем разработки и принятия концепции правотворческой политики.

Правотворческая политика, как и иные виды правовой политики, должна иметь научные основы. Научные основы правотворческой политики требуют обоснования принятия законов и иных нормативных правовых актов. Ученые в своих трудах обосновывают пути совершенствования правотворческой деятельности, эффективность различных компонентов данной деятельности. С целью обеспечения научных основ правотворческой политики предлагаются рекомендации по использованию зарубежного законодательного опыта, упрочения взаимодействия юридической науки и законодательного органа, всестороннего обсуждения законопроекта. Научные основы правотворческой деятельности обеспечиваются посредством реализации комплекса требований, предъявляемых к законам и иным нормативным актам. В литературе существует мнение, что соблюдение

научных основ проекта нормативного правового акта необходимо признать обязательной стадией правотворчества. В Таджикистане соблюдение принципа научности при разработке проектов нормативных правовых актов является обязательным. В то же время соблюдение указанных выше мер служит условием обеспечения научных основ правотворческой политики.

Несмотря на это, существуют проблемы в сфере обеспечения научных основ правотворческой политики. Основную проблему обеспечения научных основ правотворческой политики современные ученые связывают с состоянием развития юридической науки. Всестороннее исследование проблем юридической науки, подготовки научных кадров и кадрового потенциала высших учебных заведений имеет научное и практическое значение, поскольку от их решения зависит обеспеченность научных основ правотворческой политики. Научные основы правотворческой политики предполагают обсуждение законопроектов с участием неограниченного количества лиц и организаций, экспертизу законопроекта, мониторинг правотворчества и применения законов. Научные основы правотворческой политики имеют значение на фоне усложнения правового регулирования изменяющихся общественных отношений, необходимости соблюдения юридической техники, применения новых средств правового регулирования. Научные основы правотворческой политики предполагают также участие научных учреждений и вузов в правотворческой деятельности.

В третьем параграфе второй главы **“Принципы правотворческой политики”** анализируются принципы правотворческой политики в контексте приоритетов данной политики, Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года, Концепции правовой политики Республики Таджикистан на 2018-2028 годы, Концепции прогнозного развития законодательства Республики Таджикистан. Правотворческая политика связана с правотворческой деятельностью, принятием нормативных правовых актов, совершенствованием законодательства и соответственно принципы правотворческой политики взаимосвязаны с принципами правотворческой деятельности, законодательной деятельности, принципами правового регулирования, принципами построения системы законодательства, принципами юридической техники, принципами различных видов юридической деятельности (систематизация, кодификация и др.). Принципы правотворческой политики имеют в большей мере практическую направленность, поскольку связаны с принципами законодательной деятельности.

Принципы правотворческой политики в отличие от принципов права не отражены в полном объеме в законодательстве. Они используются в научной концепции правотворческой политики, научных трудах, учебном материале и иных формах распространения правовой информации среди населения. Принципы правотворческой политики, отражающиеся в государственных документах, приобретают официальное значение. Несмотря на это, принципы правотворческой политики вводят нормативные начала в деятельности субъектов данной политики. На основе данных принципов упорядочивается деятельность широкого круга субъектов и участников правотворческой политики. При этом принципы правотворческой политики, так же как и принципы правовой политики, отличаются от принципов права. Общие принципы правовой политики составляют основу реализации всех видов правовой политики и учитываются при раскрытии принципов правотворческой политики.

Правотворческая политика является самостоятельным явлением и опирается на свои принципы. В то же время принципы правотворческой политики взаимосвязаны с принципами правотворческой деятельности. В научной литературе разграничиваются различные принципы правотворческой деятельности. Принципы правотворческой политики, хотя взаимосвязаны с принципами правотворческой деятельности, в то же время имеют отличительные свойства. Правотворческая политика как самостоятельное политико-правовое явление реализуется на основе собственных принципов. Несмотря на это, в правотворческой деятельности и при выстраивании правотворческой политики могут использоваться одинаковые по смыслу принципы. Так, принципы научности, демократических основ правотворчества, учет общественного мнения составляют основу правотворческой деятельности и правотворческой политики.

Поэтому трудно точно разграничить принципы правотворчества и принципы правотворческой политики. Принципы правотворческой деятельности учитываются при реализации правотворческой политики. Однако принципы правотворческой деятельности приобретают новое смысловое значение в процессе реализации правотворческой политики. Это служит доказательством того, что принципы правотворчества и принципы правотворческой политики взаимосвязаны.

Общие принципы права (научность, учет общественного мнения и др.), которые используются в правотворческой деятельности, приобретают иное

значение в правотворческой политике, поскольку подчиняются целям и приоритетам данной политики.

Принципы правотворческой политики необходимо определить с учетом свойств данной политики. Правотворческая политика связана с правотворчеством, принятием нормативных правовых актов, совершенствованием законодательства. Поэтому принципы правотворческой политики взаимосвязаны с принципами законодательной деятельности, норм права, принципами правового регулирования, принципами организации системы законодательства, принципами различных видов юридической деятельности, например, принципами систематизации законодательства, кодификационной деятельности, а также принципами юридической техники. Принципы того или иного вида деятельности выступают в качестве нормативной основы соответствующей деятельности. В данном случае имеется в виду не норма права, а нормативность деятельности. Принципы права регулируют деятельность неограниченного количества государственных органов, физических и юридических лиц. Принципы права отражаются в нормативных правовых актах и выступают источниками права. В то же время принципы правотворческой политики в сравнении с принципами права не отражаются в полном объеме в законодательстве. Они находят выражение в концепциях правотворческой политики, в научных трудах, учебном материале и иных формах информирования населения. Принципы правотворческой политики, которые отражаются в государственных документах приобретают официальное значение. Несмотря на это, принципы правотворческой политики обеспечивают нормативность в деятельности субъектов данной политики. На основе данных принципов регулируется деятельность широкого круга субъектов и участников правотворческой политики.

В четвертом параграфе второй главы: **“Субъекты правотворческой политики”** раскрывается соотношение понятий «субъекты правотворческой деятельности» и «субъекты правотворческой политики», предлагается классификация видов субъектов правотворческой политики. Виды субъектов правотворческой политики разграничиваются с точки зрения возможностей, ресурсов, форм, путей участия в правотворческой политике. В данном случае не учитывается критерий властных полномочий, поскольку в данной политике принимает участие широкий круг негосударственных субъектов. Субъекты правотворческой политики имеют возможность участвовать в выработке и осуществлении правотворческой политики, либо оказывают влияние на данный процесс. Субъекты правотворческой политики

различаются по своему правовому статусу. Те или иные субъекты правотворческой политики участвуют в данной политике посредством различных путей, форм и способов. Субъекты правотворческой политики участвуют как в процессе выстраивания, так и реализации данной политики. Субъекты правотворческой политики различаются с точки зрения трех уровней выстраивания и реализации данной политики: 1) научный уровень; 2) нормативно-правовой уровень; 3) практический уровень. Эффективность реализации правотворческой политики определяется в контексте роли субъектов данной политики.

Государственные органы играют решающую роль в выстраивании и реализации правотворческой политики, поскольку имеют необходимый для этого правовой, организационный, материальный, финансовый, экономический, информационный, кадровый ресурс. Правотворческая политика Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона является самостоятельным видом данной политики, выступает как президентская правотворческая политика. Её свойства раскрываются в контексте особого правового статуса Президента Республики Таджикистан как Основателя мира и национального единства – Лидера нации, главы государства и исполнительной власти (Правительства), его исключительных правотворческих полномочий. Президентский контроль в сфере правотворчества является одним из видов президентского контроля. Контрольные полномочия Президента Республики Таджикистан способствуют реализации правотворческой политики.

В Таджикистане апробированы следующие формы участия граждан в реализации правотворческой политики: принятие Конституции и важнейших законов Республики Таджикистан, в частности, изменения Конституции на референдуме в рамках коллективного суверенного права на непосредственное осуществление власти народа и в процессе коллективного правотворчества народа; участие граждан в правотворческом процессе посредством институтов опосредованной демократии (Маджлиси Оли Республики Таджикистан, местные представительные органы); участие во всенародном обсуждении законопроектов. Референдум и непосредственное правотворчество являются основными формами правотворчества народа Таджикистана.

Правотворческая политика осуществляется с участием широкого круга субъектов. В то же время необходимо определить соотношения понятий «субъекты правотворческой деятельности» и «субъекты правотворческой политики», поскольку они различаются. Круг субъектов правотворческой

деятельности, как правило, определяется в законе, ибо правотворчество является официальной деятельностью по принятию, изменению и отмене нормативных правовых актов. Круг субъектов правотворческой политики шире чем субъекты правотворческой деятельности. В правотворческой деятельности участвуют субъекты, которые определены в законе. Указанные субъекты по закону правомочны принимать, изменять, отменять нормативные правовые акты. Однако круг субъектов правотворческой политики не ограничен законом, поскольку в реализации данной политики участвуют государственные органы, институты гражданского общества, предприятия, учреждения, организации, независимо от форм собственности, граждане, научные учреждения, вузы, отдельные ученые, эксперты, средства массовой информации. При определении круга субъектов правотворческой политики необходимо учитывать научные суждения о субъектах правовой политики, поскольку данные явления взаимосвязаны. Субъекты правотворческой политики различаются в контексте трех уровней выстраивания и реализации данной политики: 1) научный уровень; 2) нормативно-правовой уровень; 3) практический уровень. Так, научные исследования и их результаты имеют решающее значение для правотворческой политики. С участием данных субъектов разрабатывается научная концепция правотворческой политики. Нормативно-правовой уровень предполагает принятие законов и других нормативных правовых актов. Данный уровень имеет непосредственное отношение к правотворческой деятельности. Нормативные правовые акты, которые принимаются в ходе правотворческой деятельности, составляют нормативную основу правотворческой политики. В то же время правотворческая политика формируется ранее правотворческой деятельности. В рамках правотворческой политики определяются требования правового регулирования, необходимость принятия нормативных правовых актов. Данная задача решается в рамках программных и стратегических документов, в частности, в сфере прогнозирования развития законодательства. В результате возникает устойчивое взаимодействие между правотворческой политикой и правотворческой деятельностью. С одной стороны, в рамках правотворческой политики определяется необходимость принятия нормативных правовых актов. С другой стороны, принимающиеся в ходе правотворчества нормативные правовые акты определяют правовую основу правотворческой политики и правотворческой деятельности. Практический уровень правотворческой политики предполагает участие широкого круга субъектов в реализации правотворческой политики. Правотворческая политика реализуется с учетом как научной основы

(научная концепция), так и правовой основы (нормативные правовые акты). В результате обеспечивается баланс между тремя уровнями (научный, нормативно-правовой и практический) правотворческой политики.

Поэтому реализация правотворческой политики предусматривает участие широкого круга субъектов в процессе выработки научных (концептуальных) основ данной политики, принятия нормативных правовых актов (правотворческая деятельность), активного участия субъектов в реализации данной политики.

В третьей главе: **“Правотворческая политика и юридическая техника”** осуществлено исследование юридической техники как условия эффективности правотворческой политики, правотворческой техники как основы и структурного элемента правотворческой политики, путей обеспечения технико-юридического качества закона. В первом параграфе третьей главы: **“Юридическая техника как условие обеспечения эффективности правотворческой политики”** анализируется исторический процесс становления и развития теории юридической техники в контексте исторического развития законодательства и повышения авторитета нормативных правовых актов, понятие и виды юридической техники, взаимодействие юридической и правотворческой техники, роль технико-юридического теоретического знания (теория юридической техники) в формировании и развитии правотворческой техники. Подчеркивается методологическое значение широкого понимания юридической техники для исследования правотворческой техники. В рамках широкого анализа юридической техники проведено различие законодательной техники, правотворческой техники, техники систематизации законодательства, техники юридического толкования, правоприменительной техники. Правотворческая политика непосредственно взаимосвязана с правотворческой техникой. Широкий подход к юридической технике позволяет провести разграничение ее видов, что немаловажно с точки зрения теории и практики. Например, правотворческая техника, техника систематизаций законодательства, правоприменительная техника отличаются друг от друга. Правотворческая техника связана с разработкой, принятием, опубликованием законов и иных нормативных правовых актов, а правоприменительная техника – с разработкой и применением правоприменительных актов (судебные, прокурорские, следственные акты и др.). Правила разработки, принятия и опубликования законов и других нормативных правовых актов существенно отличаются от правил разработки, принятия и применения правоприменительных актов.

Научные рекомендации, вырабатываемые в рамках теории правотворческой техники, имеют научное значение для выстраивания и реализации правотворческой политики. Данные рекомендации вырабатываются в процессе научного анализа как юридической, так и правотворческой техники, поскольку общие принципы разработки, принятия и опубликования нормативных правовых актов определяются в теории юридической техники. Специальные правила разработки, принятия и опубликования законов и иных нормативных правовых актов вырабатываются на основе указанных общих принципов. Юридическая техника, являясь общетеоретической юридической наукой, выступает как направление научного исследования. В то же время юридическая техника взаимосвязана с отраслевыми, межотраслевыми и специальными юридическими научными дисциплинами, поскольку они занимаются непосредственно анализом текстов нормативных правовых актов. С учетом вышеизложенного положения необходимо учитывать выводы и рекомендации отраслевых, межотраслевых и специальных юридических дисциплин в процессе выстраивания и реализации правотворческой политики. Перспективы развития правотворческой техники связаны с применением информационных, цифровых технологий и искусственным интеллектом и соответственно учитываться при определении стратегии правотворческой политики.

Широкое понимание юридической техники имеет научное и практическое значение для исследования ее разновидностей. Правотворческая техника, техника систематизации законодательства, правоприменительная техника отличаются друг от друга. Например, правотворческая техника связана с разработкой, принятием, опубликованием законов и иных нормативных правовых актов, правоприменительная техника взаимодействует с разработкой и принятием правоприменительных актов (судебные, прокурорские, следственные акты). Правила разработки, принятия и опубликования законов и иных нормативных правовых актов существенно различаются от правил разработки и принятия правоприменительных актов. Поэтому анализ правотворческой техники имеет научное значение для правотворческой политики. Широкое понимание юридической техники имеет методологическое значение для анализа правотворческой техники. Благодаря широкому пониманию юридической техники появляется возможность разграничить ее отдельные виды, связанные с разными сторонами юридической деятельности (правотворчество, законодательство, применение права и др.).

Правотворческая политика взаимосвязана с правотворческой техникой. Научные результаты, достигнутые в процессе анализа понятия и правил правотворческой техники, учитываются в процессе выстраивания и реализации правотворческой политики. В результате применения широкого подхода к юридической технике появляется возможность отделить ее научный и практический уровни. Такой подход активно применяется при анализе юридической техники. Юридическая техника воспринимается как совокупность теоретических знаний, профессиональных навыков разработки, принятия, опубликования, систематизации, применения нормативных правовых актов. Юридическая техника связана с двумя сферами жизнедеятельности человека: а) сфере специальных научных знаний; б) сфера применения знаний о правилах юридической техники. Профессиональная деятельность субъектов правотворчества связана с научными знаниями. Это обеспечивает баланс теоретического и практического (профессионального) уровня юридической техники.

Во втором параграфе третьей главы: **“Правотворческая техника как средство выстраивания и реализации правотворческой политики”** проведено исследование понятия и свойств правотворческой техники в контексте следующих ее подвидов: законотворческая техника; подзаконная правотворческая техника; техника разработки, принятия, опубликования Конституции и законов на референдуме; техника внесения изменений и дополнений в Конституцию на референдуме; техника внесения изменений и дополнений в законы и иные нормативные правовые акты; техника систематизации нормативных правовых актов, если систематизация проводится в процессе правотворчества (к примеру, техника разработки и принятия кодекса); техника опубликования нормативных правовых актов. Раскрываются условия, подтверждающие значимость правотворческой техники для нужд правотворческой политики. Взаимосвязь правотворческой политики и правотворческой техники положено в основу предлагаемого понятия «правотворческая политика». Правотворческая техника служит гарантией эффективного применения нормативных правовых актов.

Правотворческая техника является неотъемлемым компонентом профессионализма работников правотворческих органов. Соблюдение правил правотворческой техники и принципов юридической технологии является одним из путей обеспечения организованной, целенаправленной и упорядоченной правотворческой деятельности. В Законе Республики Таджикистан «О нормативных правовых актах» (ст.ст. 2 и 8), в частности, в Главе 5 данного Закона под названием «Правотворческая техника»

закреплено положение о необходимости соблюдения правотворческой техники в процессе разработки и принятия нормативных правовых актов в качестве общеобязательного требования, предъявляемого к данным актам. В ряде законов о нормативных правовых актах, принятых в государствах СНГ, закреплены общие правила правотворческой техники.

Правотворческая техника имеет свои особенности, связанные с многообразием субъектов и участников правотворческой политики. Так, в демократическом обществе необходимо обеспечивать доступность правотворческой техники широкому кругу субъектов и участников правотворческой деятельности. Данная задача может быть решена посредством различных форм доступности правотворческой техники в процессе всенародного обсуждения проектов изменений и дополнений в Конституцию Республики Таджикистан, официального подтверждения результатов референдума, всенародного обсуждения важнейших законопроектов, правотворческой деятельности в организациях и учреждениях, независимо от форм собственности, привлечения институтов гражданского общества к правотворческой деятельности. Доступность правил правотворческой техники обеспечивается посредством распространения правовой информации, публикации научно-методических материалов, применения информационных и цифровых технологий, распространения отечественного и зарубежного опыта. В то же время необходимо учитывать свойства правил правотворческой техники в сферах всенародного обсуждения проектов изменений и дополнений Конституции Таджикистана, общественного обсуждения законопроектов, официального подтверждения результатов внесенных изменений и дополнений в Конституцию, принятия законов на референдуме.

В третьем параграфе третьей главы: **“Обеспечение качества закона как цели правотворческой техники”** исследуются пути обеспечения качества закона и иных нормативных правовых актов как приоритета правотворческой политики Республики Таджикистан. Обеспечение качества закона предполагает реализацию комплекса научных, методических, аналитических, финансовых, экономических, политических, культурных, организационных (статистические, информационные и др.) мер. Качество закона определяется как совокупность свойств закона как нормативного правового акта, юридического документа, источника права, средства правового регулирования. Свойства качества закона с одной стороны связаны с признаками закона как нормативного правового акта, с другой служат как критерии оценки качества закона.

Технико-юридическое качество закона обеспечивается наряду с общесоциальными свойствами качества закона (соответствие требованиям и процессам социальной жизни). Обеспечение технико-юридического качества закона ограничивается пределами правотворческой деятельности и предполагает соблюдение правил юридической техники в процессе разработки, принятия, опубликования закона. В то же время потребности правового регулирования учитываются вне пределов правотворческой деятельности и в процессе правотворчества посредством научного, статистического, социологического, экономического, социального, политического, культурного анализа. Права человека служат первоочередным критерием качества закона, иных нормативных правовых актов и должны непременно учитываться при их разработке и принятии. Меры по обеспечению качества закона не ограничиваются только совершенствованием законодательства и соответственно предполагают соответствие закона требованиям жизни общества, соответствия формы и содержания закона, признания различия видов юридической техники, наличия свойств и особых задач правотворческой техники, необходимость обеспечения гуманитарного качества закона, приоритета критерия культурно-цивилизационного качества закона с целью защиты национальных интересов Таджикистана.

Обеспечение качества закона и иных нормативных правовых актов является одним из приоритетов правотворческой политики Республики Таджикистан, структурным элементом стратегии правотворчества и предусматривает реализацию комплекса научных, методических, аналитических, финансовых, экономических, политических, культурных, организационных (статистические, информационные и др.) мер. Все компоненты правотворческой политики (стратегия и тактика правотворческой деятельности, планирование правотворческой деятельности, прогнозирование правотворческой деятельности, научные основы правотворческой деятельности, стратегические, концептуальные и программные документы в сфере правотворчества, средства правового регулирования) способствуют обеспечению качества закона и иных нормативных правовых актов. Качество закона является совокупностью свойств закона как нормативного правового акта, юридического документа, источника права, средства правового регулирования, обеспечивающие возможности закона по удовлетворению потребностей общества, защите прав человека, эффективному правовому регулированию общественных отношений. Данные свойства выполняют две функции: а) являются

признаками закона как нормативного правового акта; б) выступают критерием оценки качества закона. Технико-юридическое качество закона вместе с общесоциальными критериями качества закона (соответствие закона общественным потребностям) обеспечивают качество закона. Обеспечение технико-юридического качества закона ограничивается сферой правотворчества и предполагает соблюдение правил юридической техники при разработке, принятии опубликовании закона. Права человека служат основополагающим критерием оценки качества закона и иных нормативных правовых актов и непременно учитывается при их разработке и принятии. Соблюдение данного критерия обеспечивает гуманитарное качество закона и иных нормативных правовых актов. В Концепции прогнозного развития законодательства Республики Таджикистан меры по обеспечению качества закона в основном ограничиваются мерами по развитию законодательства. Поэтому предлагается дополнить данную Концепцию дополнительными мерами по обеспечению качества закона.

В четвертой главе **“Актуальные направления развития правотворческой политики в Республике Таджикистан”** анализируется роль правотворческой политики в формировании правотворческой культуры, реализация правотворческой политики в информационном и цифровом обществе, ключевая роль посланий главы государства Таджикистан в выстраивании и реализации правотворческой политики. В первом параграфе четвертой главы: **“Роль правотворческой политики в повышении правотворческой культуры”** анализируются основные формы взаимодействия правотворческой политики с культурой, культурно-духовной жизнью. Подтверждается научное положение о формировании правотворческой культуры как приоритетного направления правотворческой политики. Цели и приоритеты правотворческой политики должны определяться в рамках культурных ценностей в Таджикистане, поскольку сегодня ценности и традиции национальной культуры имеют ключевое значение для устойчивого развития общества. Правотворческая культура исследуется как компонент правовой культуры и в контексте правотворческой деятельности. Раскрываются формы воздействия правотворческой политики на процесс формирования и повышения правотворческой культуры. В процессе исследования понятия «правотворческая культура» необходимо акцентировать внимание на понятии «культура», влияние культуры на различные сферы жизни общества, социальные явления и процессы. Раскрыты и проанализированы различные

формы взаимодействия правотворческой политики и правотворческой культуры.

Правотворческая культура не ограничивается лишь формированием и повышением правотворческой культуры работников правотворческих органов и предполагает формирование правотворческой культуры всех субъектов и участников правотворческой деятельности. В контексте данной проблемы раскрываются и анализируются закономерности формирования культуры организации правотворческого процесса, историко-правовые аспекты правотворческой культуры, общие закономерности и тенденции формирования и развития правотворческой культуры в Таджикистане с учетом правотворческих традиций, передаваемых по наследству из поколения в поколение посредством общей и правовой культуры. Данные традиции выступают формой выражения культурно-цивилизационных ценностей (моральные, духовные, политические, семейные и другие ценности) и способствуют совершенствованию правотворческой деятельности в Таджикистане. Кроме того, раскрыта ключевая роль правотворческой культуры в правовом воспитании и повышении правового просвещения в Таджикистане.

Нормативно правовые акты как результат правотворчества являются достоянием человеческой культуры, исторически сыграли и продолжают играть ключевую роль в упорядочении жизни людей, служат основой законности, правопорядка, социальной гармонии. Правотворческая деятельность непосредственно взаимосвязана с правовой культурой как элемента общей культуры, имеет значение в формировании всех компонентов правовой культуры. Правотворческая культура является относительно широким понятием и предусматривает повышение правосознания и правовой культуры субъектов и участников правотворческой деятельности. Цели, задачи, приоритеты правотворческой политики необходимо определять с учетом культурных ценностей Таджикистана, ибо на данном этапе ценности и традиции национальной культуры имеют первостепенное значение для устойчивого развития общества. Практика ряда государств подтверждает, что именно кризис моральных ценностей негативно сказывается на упорядоченности всех общественных (экономические, социальные, политические и др.) отношений. Правотворческая политика в Таджикистане реализуется в тесной взаимосвязи с культурой. Понятие «правотворческая культура» сформирована в контексте правотворческой деятельности и соответственно исследуется в данном контексте. В литературе используются различные подходы к данному феномену. Как

обычно, правотворческая культура анализируется в контексте правотворческой деятельности. В то же время правотворческая культура тесно связана с правотворческой политикой, ибо правотворческая культура формируется в связи с данной политикой. Анализ правотворческой культуры в контексте правотворческой политики является одним из аспектов данной проблемы, обладающей научной новизной. Правотворческая культура включает комплекс социальных (учет объективных требований правового регулирования, необходимость разработки нормативных правовых актов, их изменения, защита национальных интересов с учетом глобальных вызовов и угроз) и специально юридических (правила юридической техники, обеспечение качества закона, стадии правотворческого процесса, порядок обсуждения законопроекта, порядок опубликования закона и др.) требований. Указанные требования адресуются к правотворческой деятельности. Их соблюдение гарантирует необходимый уровень правотворческой культуры. При анализе понятия «правотворческая культура» необходимо раскрыть понятие «культура» и его влияние на различные сферы общества, социальные процессы и тенденции. Правотворческая политика, как и иные социальные явления, является объектом воздействия культуры. Правотворческая культура является частью общей культуры и формируется в контексте ценностей общей культуры, а также в рамках правовой культуры. Правотворческая политика способствует формированию правотворческой культуры и соответственно реализуется с учетом культурных ценностей.

Соотношение правотворческой политики и правотворческой культуры оценивается в рамках различных подходов. Исходя из этого, нет единой позиции по поводу соотношения правотворческой политики и правотворческой культуры. Например, соотношение правотворческой политики и правотворческой культуры можно определить в рамках соотношения целей и содержания деятельности. С одной стороны, формирование правотворческой культуры составляет цель правотворческой политики. С другой стороны, к правотворческой деятельности наряду с нормативными требованиями, содержащимися в нормативных правовых актах, предъявляются также социально-культурные требования. В результате меняется содержание правотворческой деятельности. Цели и задачи правотворческой деятельности выходят за пределы разработки и принятия нормативных правовых актов, ибо подчиняются социально-культурным интересам и приоритетам формирования правотворческой культуры. Правотворческая деятельность приобретает социально-культурное

содержание. В данном контексте правотворческая деятельность способствует формированию правотворческой культуры.

Во втором параграфе четвертой главы: **“Перспективы развития правотворческой политики на фоне применения информационных, цифровых технологий и искусственного интеллекта”** раскрыты новые цели, приоритеты, тенденции правотворческой политики в рамках Концепции прогнозного развития законодательства Республики Таджикистан, Концепции правовой политики Республики Таджикистан на 2018-2028 годы, Концепции цифровой экономики в Республике Таджикистан, Стратегии развития искусственного интеллекта в Республике Таджикистан на период до 2040 года. Правовое регулирование новых общественных отношений, формирующихся на фоне информатизации и цифровизации общества, применения технологий искусственного интеллекта, является новым направлением правотворческой политики. Цели, приоритеты и задачи правотворческой политики претерпевают изменения в информационном обществе и в период широкого применения цифровых технологий и искусственного интеллекта. На данном этапе выстраивание и реализация правотворческой политики связаны с применением информационных и цифровых технологий. Информационные технологии используются в различных сферах жизни общества, в частности, в процессе правотворческой деятельности, систематизации законодательства, учета и опубликования нормативных правовых актов, применения права. В то же время предпринимаются лишь первые шаги по применению цифровых технологий и искусственного интеллекта. Их применение окажет влияние на правотворческую деятельность, в частности, улучшит работу правотворческих органов, поскольку окажет воздействие на все этапы правотворческого процесса.

Цифровизация общественных отношений является одним из основных условий, которое способствует цифровизации правотворческой деятельности, поскольку регулирование данных отношений требует совершенствования правил юридической техники. Цифровые технологии окажут влияние на правотворческую деятельность на фоне цифровизации общественных отношений. Применение цифровых технологий способствует как совершенствованию правотворческой деятельности, так и упорядочению общественных отношений, ибо нормативные правовые акты будут приниматься в соответствии с данными технологиями. Применение цифровых технологий в корне изменит правотворческую деятельность. Адаптация правотворческой деятельности объективному процессу

цифровизации жизни общества является одной из целей правотворческой политики. Внедрение автоматизированных цифровых систем в правотворческой деятельности способствует экономии времени, материальных и финансовых затрат, а также снижает неограниченный объем расхода бумажных носителей. Автоматизированные цифровые системы обеспечивают автоматический поиск необходимого материала, который собирается на всех этапах правотворческого процесса. Внедрение автоматизированных аналитических систем в процесс правотворчества будет сопровождаться применением цифровых технологий. В автоматизированных цифровых системах будет храниться неограниченный объем организационно-правовой, экономической, социальной, демографической и иной необходимой информации о правотворчестве, а также статистические сведения, результаты правового мониторинга и др., включая сведения и систему нормативных правовых актов. Применение информационных и цифровых технологий позволит организовать электронное обсуждение законопроектов и проектов иных нормативных правовых актов. Применение искусственного интеллекта улучшит качество электронных обсуждений. В рамках применения цифровых технологий появятся возможности электронной разработки проектов законов и иных нормативных правовых актов посредством технологий искусственного интеллекта. Цифровые технологии будут способствовать расширению возможностей автоматизированных цифровых аналитических систем. В то же время ощущается потребность в правовом регулировании процесса применения искусственного интеллекта в правотворческой деятельности.

В третьем параграфе четвертой главы: **“Послания Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона как фундаментальная основа и условие развития правотворческой деятельности”** анализируется ключевая роль посланий Президента Республики Таджикистан в выстраивании и реализации правотворческой политики. В посланиях главы государства Таджикистана Эмомали Рахмона определяются основные направления совершенствования и развития правотворческой политики, актуальные цели, приоритеты, задачи правотворческой политики, необходимость принятия новых нормативных правовых актов и совершенствования законодательства. Послания главы государства Таджикистана выступают формой реализации права законодательной инициативы Президента и осуществления полномочий главы государства в сфере правотворчества. Послания Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона являются эффективной формой

реализации его законодательных предложений. Они предлагаются на фоне изменяющихся условий жизни общества, имеют ключевое значение для определения приоритетов и целей правотворческой политики в условиях развития рыночной экономики, предпринимательской деятельности, новой банковской системы, налоговой и таможенной системы, уточнения задач субъектов правотворчества.

В посланиях Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона защита национальных интересов неустанно провозглашается как приоритет правотворческой политики, неоднократно подчеркивается необходимость соблюдения правил юридической техники, обеспечения качества закона, определяются новые цели правотворческой политики в сфере правовой реформы, обосновывается необходимость реализации правотворческой политики на основе принципов современного права. В посланиях главы государства обосновывается актуальность правотворческой политики в сфере правового обучения, воспитания и просвещения граждан, определяются задачи профессионального парламента Таджикистана, задачи правотворческой политики по разработке концепции законопроекта в контексте его научной обоснованности, пути обеспечения верховенства закона, обеспечения качества и последовательности правотворческого процесса, пути совершенствования правотворческой деятельности на фоне формирования новых общественных отношений и требований правового регулирования, излагаются меры по совершенствованию правотворческой политики как стратегии правового регулирования. В посланиях главы государства определяются задачи и актуальные направления правотворческой политики в сферах защиты прав человека, устранения противоречий между нормативными правовыми актами, пробелов в законодательстве, приведения нормативных правовых актов в соответствие с требованиями современной жизни, научного обоснования законов, совершенствования налогового законодательства, формирования налоговой культуры, толкования законов. В посланиях определяются также цели правотворческой политики в сферах привлечения граждан к правотворческой деятельности, учета общественного мнения, всенародного обсуждения законопроектов, совершенствования законодательства в сфере частного сектора, перспектив развития законодательства в условиях информатизации и цифровизации.

Роль и значение посланий главы государства Таджикистан для правотворческой политики подтверждается следующими положениями:

1. В посланиях Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона определяются основные направления совершенствования и развития правотворческой политики.

2. Президент Республики Таджикистан в своих посланиях определяет актуальные цели, задачи, приоритеты правотворческой политики.

3. Послания главы государства являются основой принятия новых нормативных и правовых актов и совершенствования действующего законодательства.

4. Послания главы государства Таджикистан являются формой реализации права законодательной инициативы Президента, а также реализации полномочий главы государства в сфере правотворчества.

Как известно, в советском государстве правотворческая деятельность осуществлялась с учетом приоритета нормативных правовых актов. Она была подчинена целям командно-административной системы управления. Круг ведомственных актов намного превышал количество законов. Правотворческая политика в советский период осуществлялась в рамках такой системы управления, которая охватывала сферу законодательства. Однако в правовом демократическом государстве существенно меняются приоритеты правотворческой политики. Так, повышается значение и роль закона в контексте верховенства права в правовом государстве. Обеспечение верховенства закона является одним из приоритетов правотворческой политики в Таджикистане. Реализация правотворческой политики с учетом данного приоритета способствует коренным преобразованиям в системе права и законодательства, в частности, повышает авторитет закона. Данный приоритет требует принятия закона с учетом общегосударственных интересов. Общегосударственные интересы обладают авторитетом перед ведомственными интересами и это необходимо учитывать при разработке законопроекта. Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон, учитывая данное обстоятельство, в своих посланиях постоянно подчеркивает необходимость учета общегосударственных интересов в правотворчестве как ее приоритетной задачи. Послания Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона способствуют реализации принципов правотворческой политики, в частности, таких принципов, как гласность, учет общественного мнения и др. Послания главы государства распространяются через средств массовой информации, обсуждаются в научных, образовательных, культурных учреждениях, предприятиях, организациях с привлечением институтов гражданского общества, непосредственно граждан. Послания главы государства служат формой привлечения общественности к

правотворческой деятельности. Послания Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона являются условием совершенствования законодательства в рамках поручений главы государства о необходимости изменения или отмены нормативных актов. В Посланиях содержатся конкретные задачи государственных органов, прежде всего, органов правотворчества по совершенствованию законодательства. На основе Посланий Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона принимаются стратегические, концептуальные, программные государственные документы в сфере правотворческой политики.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В результате диссертационного исследования предлагаются следующие выводы:

1. Правотворческая политика является структурной частью и разновидностью правовой политики. Понятие, принципы, цели, приоритеты, задачи, формы и средства реализации правотворческой политики определяются в контексте понятия, принципов, целей, задач правовой политики. Правотворческая политика является основным направлением правовой политики, поскольку правовая политика приобретает практическое значение в случае выражения в законах и иных нормативных правовых актах, выступает как средство правового регулирования общественных отношений. В то время правотворческая политика, являясь основной формой выражения, обеспечения и гарантирования общегосударственных и частных интересов, а также интересов социальных категорий населения и личности, на фоне развития частного сектора, рыночных отношений, активизации предпринимательства позволяет закреплению общегосударственных и частных интересов в законах и иных нормативных правовых актах, обеспечивает эффективное правовое регулирование общественных отношений с учетом данных интересов [1-А], [2-А], [13-А].

2. Правотворческая политика, будучи самостоятельным направлением правовой политики, обеспечивает организационно-правовые, идеологические, научные основы правотворческой деятельности как самостоятельного и приоритетного направления политики государства, реализуется с учетом целей и приоритетов политики государства в сфере принятия нормативных правовых актов, формирования и развития системы законодательства, систематизации законодательства, доступности правовой информации (о нормативных правовых актах), официального закрепления

правовых идей, стратегии правового регулирования, прогнозирования развития законодательной системы [11-А], [13-А].

3. Правотворческая политика является приоритетным направлением правовой политики, поскольку способствует упрочению правовых основ государственной и общественной жизни, обеспечивает эффективность всех видов юридической деятельности, оказывает влияние на цели и задачи различных видов юридической деятельности. Правотворческая политика, являясь средством управления правотворческой деятельностью, способствует совершенствованию правотворческой деятельности, эффективному правовому регулированию на фоне развития единого правового пространства в рамках межгосударственных объединений (СНГ, ШОС) [11-А], [21-А]

4. При исследовании соотношения правотворческой политики с понятием «правотворчество» в рамках широкого понимания правотворчества необходимо учитывать роль правообразования как начального этапа правотворческой деятельности, поскольку правотворческая политика выстраивается на основе складывающихся в силу объективных требований в обществе условий формирования права. Широкое понимание права способствует исследованию соотношения уполномоченных субъектов и участников правотворческой политики [9-А], [15-А]

5. Соотношение правотворческой политики и правотворческой деятельности выражается в том, что правотворческая политика с одной стороны взаимосвязана с правотворческой деятельностью и способствует ее совершенствованию и развитию, с другой стороны не ограничивается исключительно сферой правотворчества, поскольку в рамках данной политики определяются тенденции и перспективы развития правотворческой деятельности в рамках научного анализа влияющих на правотворчество условий, формирующихся социальных процессов, стратегии правового регулирования динамично изменяющихся и формирующихся общественных отношений [15-А].

6. Актуальное значение правотворческой политики обусловлено динамикой правотворческой деятельности на фоне принятия, изменения и отмены большого количества нормативных правовых актов, а также сохраняющимися противоречиями между нормативными правовыми актами, правотворческими ошибками, коренными социально-экономическими, политическими, культурными преобразованиями, отставанием правотворчества от темпов развития и изменения общества, необходимостью оперативного и эффективного регулирования изменяющихся и формирующихся общественных отношений, востребованностью задач

правотворческой деятельности в сфере регулирования складывающихся в частном секторе отношений, активизацией корпоративного правотворчества [8-А], [20-А].

7. Правотворческая политика имеет собственные цели и задачи, которые не совпадают с целями и задачами правотворческой деятельности, поскольку, с одной стороны, направлены на совершенствование правотворческой деятельности, с другой стороны, не ограничиваются пределами правотворческой деятельности. Цели, приоритеты и задачи правотворческой политики реализуются в рамках стратегических целей государства Таджикистан, стратегических государственных документов, целей и задач правовой политики, а также посредством свойственных данной политике форм и методов [21-А].

8. Правотворческая политика в Таджикистане имеет следующие виды: правотворческая политика Президента Республики Таджикистан, парламента Таджикистана, центральных органов исполнительной власти, местных представительных органов, местных органов исполнительной власти, органов местного самоуправления (по критерию различения субъектов данной политики); законотворческая политика, подзаконная правотворческая политика, правотворческая политика народа (на референдуме), локальная правотворческая политика, корпоративная правотворческая политика (по критерию ограничения видов правотворческой деятельности); правотворческая политика в сферах конституционного, гражданского, семейного, трудового и других отраслей законодательства (по критерию разграничения отраслей законодательства) [15-А].

9. Круг субъектов и участников правотворческой политики намного шире, чем круг субъектов правотворческой деятельности. Правотворческая политика предполагает участие неограниченного круга субъектов не только в регулируемой правотворческой деятельности, но и в иных сферах жизни общества, связанных с правотворчеством. Правотворческая политика взаимосвязана с политикой и политическими явлениями, правом и правовыми явлениями, научной деятельностью (научные учреждения, профессиональные образовательные учреждения, правовые, экономические, политологические, социологические и иные знания) [31-А].

10. Правотворческая политика является средством управления правотворческой деятельностью. В то же время субъекты и участники правотворческой политики обладают неодинаковым потенциалом управлять правотворческой деятельностью. Государственные органы участвуют в управлении правотворческой деятельностью в силу и в рамках их властных

полномочий. Институты гражданского общества и непосредственно граждане не обладают таким потенциалом, но при участии в процессе реализации правотворческой политики посредством волеизъявления оказывают влияние на процесс управления правотворческой деятельностью [31-А].

11. Участие граждан в реализации правотворческой политики является формой реализации их политических прав. Участие граждан (народа) на референдуме по случаю принятия, изменения и дополнения Конституции Республики Таджикистан, а также принятия законов, будучи демократической формой реализации власти народа, оказывает решающее воздействие на правотворческий процесс и соответственно в отличие от участия государственных органов в данной политике обладает приоритетом, ибо ни один из государственных органов в Таджикистане не обладает полномочиями по принятию, изменению и дополнению Конституции [31-А].

12. Научные основы правотворческой политики формируются с учетом уровня развития юридической науки, качества реформирования системы профессионального юридического образования, практики участия широких слоев общественности в обсуждении законопроектов, экспертизы законопроектов, мониторинга правотворческой деятельности и применения законов, соблюдения юридической техники, применения современных средств правового регулирования, привлечения научных и образовательных учреждений к правотворческой деятельности, а также в рамках концепции правотворческой политики [22-А], [34-А].

13. Принципы правотворческой политики взаимосвязаны с принципами законодательной деятельности, принципами правового регулирования, принципами построения системы законодательства, принципами различных видов юридической деятельности, например, принципами систематизации законодательства, принципами кодификационной деятельности, а также принципами юридической техники. Принципы правотворческой политики определяются в контексте приоритетов данной политики, актуальных направлений правового регулирования изменяющихся общественных отношений, экономической, социальной, политической, культурной, правовой реформы, развития правовой системы, системы права и системы законодательства Таджикистана [12-А], [14-А].

14. Участие граждан в правотворческой деятельности и учет общественного мнения являются значимыми принципами правотворческой политики в Таджикистане. Приоритет данных принципов среди иных принципов правотворческой политики заключается в том, что данная

политика реализуется с участием широкого круга граждан. Учет общественного мнения осуществляется в следующих формах: внесение законопроектов на обсуждение граждан; участие широкого круга граждан, политических и общественных организаций в обсуждении законопроектов; внесение предложений по совершенствованию законопроекта; внесение изменений и дополнений в законопроект по результатам внесенных гражданами предложений. Референдум выступает основной формой непосредственного правотворчества граждан, учета воли народа, реализации правотворческой политики [14-А].

15. Правовой статус субъектов правотворческой политики отличается друг от друга. Государственные органы, наделенные властными полномочиями, участвуют в реализации правотворческой политики посредством использования потенциала государственного воздействия, реализации государственных мер, применения мер правового воздействия. Институты гражданского общества, граждане, научные учреждения, отдельные ученые, высшие учебные заведения, эксперты, средства массовой информации оказывают влияние на реализацию правотворческой политики [31-А].

16. Правотворческая политика Президента Республики Таджикистан выступает самостоятельным видом правотворческой политики. Особый правовой и политический статус Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона как Основателя мира и национального единства – Лидера нации позволяют ему играть ключевую роль в определении целей, приоритетов, задач правотворческой политики. Президент Республики Таджикистан обладает неограниченными полномочиями в решении задач, связанных с правотворческой политикой. Контрольные полномочия Президента Республики Таджикистан способствуют реализации правотворческой политики главы государства [31-А].

17. Всенародное обсуждение законопроектов в Таджикистане является формой непосредственного участия граждан в правотворческой политике, обеспечивает участие различных категорий граждан в обсуждении законопроектов, независимо от национальной, социальной, религиозной принадлежности, социального положения, выступает формой обеспечения прямой демократии, служит гарантией обеспечения принципа гласности в правотворческой деятельности, создает необходимые условия для волеизъявления граждан, внесения предложений по поводу недостатков в законопроекте или совершенствования законопроекта, выступает формой общественной экспертизы законопроекта со стороны граждан [31-А].

18. В период активизации правотворческой деятельности повышается значение юридической техники, поскольку большое количество законов и иных нормативных правовых актов, принимающихся в рамках потребностей правового регулирования, требует обеспечения их качества с целью предотвращения противоречий между ними, устранения правотворческих ошибок, пробелов в тексте данных актов. Задачи, связанные с формированием непротиворечивой системы нормативных правовых актов, разрешением юридических коллизий, обеспечением качества нормативных правовых актов как условия эффективного регулирования общественных отношений может быть решена в рамках соблюдения юридической техники [17-А].

19. Среди всех видов юридической техники именно правотворческая техника непосредственно взаимосвязана с правотворческой политикой. Значение правотворческой техники для правотворческой политики, включая правотворческую деятельность, подтверждается формированием согласованной системы права и системы законодательства. Роль правотворческой техники как средства реализации правотворческой политики является актуальной научной проблемой и активно исследуется в последние годы на фоне актуализации данной политики. Взаимосвязь правотворческой политики и правотворческой техники учитывается рядом исследователей при формулировании понятия «правотворческая политика» [23-А].

20. Правотворческая деятельность является высокопрофессиональной деятельностью и соответственно работники правотворческих органов должны обладать высокими профессиональными качествами. Профессиональные качества работников правотворческих органов предполагает высокий уровень юридических знаний, правосознания, правовой культуры, навыки и способности профессиональной деятельности. Правотворческая деятельность выступает неотъемлемым элементом профессионализма работников правотворческих органов. Правотворчество как один из видов профессиональной юридической деятельности осуществляется в рамках теории и практических правил правотворческой техники [32-А].

21. Правотворческая деятельность является скурпулезно и по возможности всеобъемлющей упорядоченной деятельностью. Она регулируется нормативными правовыми актами и правилами правотворческой техники. Данное обстоятельство, в частности, высокий уровень ответственности работников правотворческих органов, по

возможности детальное упорядочение данной деятельности, необходимость соблюдения правил правотворческой техники способствует выстраиванию и реализации правотворческой политики. Данная политика направлена на совершенствование нормативно-правовых основ правотворческой деятельности [32-А].

22. Заслуживает внимания идея ученых о взаимосвязи правотворческой деятельности с правотворческой политикой, с интерпретационной, правоприменительной деятельностью. В то же время понятие «техника правотворческой политики» ограничивает реальное содержание понятия «правовая политика» исключительно техническими аспектами. Правотворческая политика как вид и самостоятельное направление правовой политики реализуется в сфере правотворчества, в рамках разработки и осуществления государственных стратегий, концепций, программ, с целью определения стратегии и тактики правотворческой деятельности [9-А], [13-А].

23. Правотворческая политика выстраивается и реализуется с учетом ценностей и традиций национальной культуры, уровня правовой культуры работников государственных органов, институтов гражданского общества, различных категорий населения. Правотворческая культура предполагает повышение культуры всех субъектов и участников правотворческой деятельности и правотворческой политики. Привлечение граждан и институтов гражданского общества к правотворческой деятельности является одним из эффективных путей повышения их правотворческой культуры. Правотворческая культура как совокупность социально-правовых ценностей, включая нравственно-духовные ценности, способствует правовому воспитанию и повышению уровня правового просвещения граждан [35-А].

24. В информационном обществе, на фоне широкого применения цифровых технологий и искусственного интеллекта претерпевают изменения цели, приоритеты и задачи правотворческой политики. Цифровизация общественных отношений является одним из основных условий, которое способствует цифровизации правотворческой деятельности, поскольку регулирование данных отношений требует совершенствования правил правотворческой техники. В процессе правотворчества внедряются автоматизированные аналитические системы вместе с цифровыми технологиями. Электронное обсуждение законопроектов и проектов иных нормативных правовых актов является новым и актуальным направлением правотворческой политики. В то же время ощущается потребность в правовом регулировании процесса применения цифровых технологий, в

частности, искусственного интеллекта в правотворческой деятельности [24-А].

25. Послания Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона играют ключевую роль в развитии правотворческой политики, поскольку в них определяются актуальные цели, приоритеты, задачи и основные направления совершенствования и развития правотворческой политики. Послания главы государства являются основой принятия новых нормативных правовых актов и совершенствования законодательства, формой реализации права законодательной инициативы Президента и осуществления полномочий главы государства в сфере правотворчества [18-А], [19-А].

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ПРИМЕНЕНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ

1. Правотворческая политика, являясь самостоятельным направлением правовой политики, отличается от других разновидностей правовой политики. Цели, приоритеты, задачи, принципы, субъекты правотворческой политики, формы и методы осуществления данной политики должны быть изложены в отдельном документе. Поэтому предлагается разработать и принять Концепцию правотворческой политики Республики Таджикистан [13-А].

2. Цели и задачи, определяемые в выступлениях, речах, посланиях Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона, в государственных стратегических, концептуальных и программных документах, необходимо учитывать при определении стратегии развития законодательства. Поэтому предлагается внести изменения и дополнения в Концепцию прогнозного развития законодательства Республики Таджикистан в разделе, посвященном совершенствованию законодательства, с учетом перспектив развития общества [18-А], [19-А].

3. Цели и приоритеты правотворческой политики, раскрытые в рамках данного исследования, необходимо учитывать при составлении планов разработки проектов нормативных правовых актов. Поэтому предлагается внести изменения и дополнения в Закон Республики Таджикистан «О нормативных правовых актах» [21-А].

4. В Таджикистане, несмотря на сформированную практику всенародного обсуждения законопроектов, порядок проведения данного важного мероприятия в сфере правотворчества не урегулирован в отдельном нормативном правовом акте. Поэтому предлагается принять Закон

Республики Таджикистан «О всенародном обсуждении законопроектов в Республике Таджикистан». В данном законе необходимо определить и урегулировать различные аспекты всенародного обсуждения законопроектов, гарантии права граждан на непосредственное участие в данном мероприятии, порядок внесения законопроектов на всенародное обсуждение, порядок проведения всенародного обсуждения законопроектов, официального подтверждения итогов всенародного обсуждения, учета предложений и замечаний граждан по законопроекту, порядок официального опубликования окончательных итогов всенародного обсуждения, участие средств массовой информации в процессе всенародного обсуждения, информатизация процесса всенародного обсуждения [31-А].

5. Предлагается внести следующие дополнения в Положение «О Национальном центре законодательства при Президенте Республики» (НЦЗ) Таджикистан:

- пункт 1. Положения дополнить следующим предложением: «НЦЗ участвует в реализации правотворческой политики, обеспечивает ее научно-методологические основы»;

- пункт 2 (б). Положения, в котором определены задачи НЦЗ, дополнить следующим абзацем: «- определяет цели, приоритеты и задачи правотворческой политики»;

- пункт 7. Положения дополнить следующим абзацем: «- для разработки проектов государственных стратегий, концепций, программ, связанных с правотворческой политикой, создает рабочие группы и по согласованию с государственными органами и другими заинтересованными организациями включает их сотрудников в данные рабочие группы».

6. В демократическом обществе необходимо обеспечить доступность правотворческой техники широкому кругу субъектов и участников правотворческой политики. Это способствует демократизации правотворческой техники. Поэтому предлагается публиковать необходимый научный и методический материал с целью распространения правил правотворческой техники и обеспечения их доступности широкому кругу субъектов и участников правотворческой политики [23-А].

7. Право народа Таджикистана на принятие и провозглашение Конституции Республики Таджикистан закреплено в преамбуле Конституции. В других статьях Конституции республики не предусмотрены нормы, касающиеся изменений и дополнений Конституции. Исходя из этого, предлагается дополнить часть 1 ст. 6 Конституции Республики Таджикистан, в которой народ провозглашается носителем суверенитета и единственным

источников государственной власти, положением об исключительном праве народа Таджикистана на принятие, изменение и дополнение Конституции на всенародном референдуме [31-А].

8 Порядок всенародного обсуждения проектов изменений и дополнений в Конституцию Таджикистана, общественных обсуждений законопроектов, принятия, изменения и дополнения Конституции, принятия законов на референдуме не урегулирован в Законе Республики Таджикистан «О нормативных правовых актах». Данный Закон не регулирует порядок принятия, внесения изменений и дополнений, прекращения действия Конституции Республики Таджикистан. Исходя из этого, предлагается разработать и принять Конституционный закон «О порядке принятия, внесения изменений и дополнений, прекращения действия Конституции Республики Таджикистан» [32-А].

9. Правотворческая политика взаимосвязана со всеми возможными видами и формами правотворческой деятельности, в том числе с локальным и корпоративным правотворчеством. В то же время локальное и корпоративное правотворчество регулируется соответствующими подзаконными нормативными правовыми актами. Учитывая значение верховенства закона в правовом государстве, предлагается урегулировать порядок разработки, принятия, опубликования, систематизации локальных и корпоративных нормативных правовых актов в Законе Республики Таджикистан «О нормативных правовых актах» или в отдельном законе [8-А]

10. В Концепции прогнозного развития законодательства Республики Таджикистан меры по обеспечению качества закона в основном ограничиваются совершенствованием законодательства. Поэтому предлагается дополнить данную Концепцию комплексом дополнительных мер по обеспечению качества закона (соответствие формы и содержания закона, приоритет культурно-цивилизационного критерия качества закона и др.), которые изложены в диссертации [17-А]

11. Предлагается дополнить Концепцию правовой политики Республики Таджикистан на 2018-2028 годы специальными пунктами, касающимися обеспечения качества закона как цели правотворческой политики [16-А], [33-А].

12. Предлагается совершенствовать применяющиеся в Таджикистане автоматизированные информационные системы путем включения необходимого объема научной, методической, интерпретационной информации (комментарии к законам и кодексам, методические рекомендации по совершенствованию правотворческой и

правоприменительной деятельности, научные рекомендации, результаты мониторинга применения нормативных правовых актов). В данном случае автоматизированные информационные системы приобретут свойства аналитических систем.

13. Аналитические возможности автоматизированных информационных систем намного повысятся благодаря применению искусственного интеллекта. Искусственный интеллект проводит всесторонний анализ правовой и иной информации, содержащейся в информационных системах. Исходя из этого, предлагается совершенствовать автоматизированные системы правовой информации посредством активного применения цифровых технологий, в частности, искусственного интеллекта [24-А].

14. Применение цифровых технологий и искусственного интеллекта в правотворческой деятельности требует правового регулирования. Применение информационных технологий в правотворческой деятельности предусмотрено в Законе Республики Таджикистан «О нормативных правовых актах». Однако порядок применения цифровых технологий и искусственного интеллекта не урегулирован в данном Законе. Поэтому предлагается дополнить Закон Республики Таджикистан «О нормативных правовых актах» новыми нормами с целью регулирования применения цифровых технологий и искусственного интеллекта [24-А].

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

I. Монографии:

[1-М]. Тагойбеков, Х.С. Правовая политика в Республике Таджикистан [Текст]: монография / Х.С. Тагойбеков. – ООО «Эр-граф» Душанбе 2017. – 199 с. (12,5 п.л.).

II. Статьи опубликованные в журналах, рецензируемых и рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан:

[2-М]. Тагойбеков, Х.С. Понятие правовой политики. [Текст] / Х.С. Тагойбеков // Вестник Таджикского национального университета. – 2011. – №2/66. – С. 180 – 184 (0,4 п.л.). – ISSN 2074-1847.

[3-М]. Тагойбеков, Х.С. Понятие правовой политики в контексте соотношения политики и права. [Текст] / Х.С. Тагойбеков // Вестник Таджикского национального университета. – 2012. – №3/6 (96). – С. 94 – 99 (0,5 п.л.). – ISSN 2074-1847.

[4-М]. Тағойбеков, Х.С. Формирование правовой политики в Таджикистане в перестроечный и постсоветский периоды. [Текст] / Х.С. Тағойбеков // Вестник Таджикского национального университета. – 2013. – №3/1 (104). – С. 103 – 110 (0,5 п.л.). – ISSN 2074-1847.

[5-М]. Тағойбеков, Х.С. Сиёсати ҳуқуқӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон. [Матн] / Х.С. Тағойбеков // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2013. – №3/6 (121). – С. 82 – 85 (0,4 қ.қ.). – ISSN 2074-1847

[6-М]. Тағойбеков, Х.С. Сиёсати ҳуқуқӣ дар соҳаи мубориза бо коррупсия. [Матн] / Х.С. Тағойбеков // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2014. – №3/1 (128). – С. 82 – 85 (0,4 қ.қ.). – ISSN 2074-1847

[7-М]. Тағойбеков, Х.С. Аҳамияти сиёсати ҳуқуқӣ дар шароити ташаккули давлати ҳуқуқбунёди Тоҷикистон. [Матн] / Х.С. Тағойбеков // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2016. – №2. – С. 104 – 109 (0,4 қ.қ.). – ISSN 0235-005X.

[8-М]. Сафарбекзода, Х.С. Мафҳуми сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ [Матн] / Х.С. Сафарбекзода // Маҷаллаи Академии ҳуқуқ. – 2020. – №3(35) / 20 – С. 75 – 79 (0,5 қ.қ.). – ISSN 2305-0535.

[9-М]. Сафарбекзода, Х.С. Влияние многообразия теории права на понятие правовой политики. [Текст] / Х.С. Сафарбекзода // Академический юридический журнал. – 2022. №3(43) – С.76-79 (0,5 п.л.). – ISSN 2305-0535.

[10-М]. Сафарбекзода, Х.С. Нуктаҳои назарӣ – методологӣ оид ба мафҳуми “Сиёсати ҳуқуқӣ”. [Матн] / Х.С. Сафарбекзода // Маҷаллаи Академии ҳуқуқ. – 2022. – №4 (44). – С. 69-72 (0,4 қ.қ.). – ISSN –2305-0535.

[11-М]. Сафарбекзода, Х.С. Принципҳои сиёсати ҳуқуқӣ. [Матн] / Х.С. Сафарбекзода // Маҷаллаи Академии ҳуқуқ. – 2022. – №4 (44). – С. 60-64 (0,4 қ.қ.). – ISSN –2305-0535.

[12-М]. Сафарбекзода, Х.С. Намудҳо ва самтҳои сиёсати ҳуқуқӣ. [Матн] / Х.С. Сафарбекзода // Ҳаёти ҳуқуқӣ. – 2022. – №4(40). – С. 57 – 70 (0,4 қ.қ.). –ISSN 2307-5198

[13-М]. Сафарбекзода, Х.С. Принципҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ. [Матн] / Х.С. Сафарбекзода, А.У. Амирзода // Маҷаллаи Академии ҳуқуқ. – 2023.– №1(45)/2023 – С.94-97(0,4 қ.қ.). – ISSN –2305-0535

[14-М]. Сафарбекзода, Х.С. Мафҳуми сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар робита бо сиёсати ҳуқуқӣ. [Матн] / Х.С. Сафарбекзода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2024.– №3(51) / 2024 – С.75-78 (0,4 қ.қ.). ISSN 2305–0535

[15-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Рочъ ба таърихи таълимоти сиёсӣ – ҳуқуқӣ дар замони Абурайхон Берунӣ. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. – 2024. – №2/1(120). – С.95-98 (0,4 ҷ.ҷ.). – ISSN 2663-6417

[16-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Таъмини сифати қонун ҳамчун мақсади сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Қонунгузорӣ – 2024.– №4 (56). 2024 – С.13-21 (0,6 ҷ.ҷ.). ISSN 2410–2903

[17-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Нақши паёмҳои Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар муайян намудани самтҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ – 2024.– №4 (52) / 2024 – С.8-13 (0,5 ҷ.ҷ.). ISSN 2305–0535

[18-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Паёмҳои Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун заминаи рушди сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Паёми филиали Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М.В. Ломоносов дар шаҳри Душанбе – 2024. – Ҷилди 2, №4 (44) 2024 – С.176-185 (0,8 ҷ.ҷ.). ISSN 2709-6246

[19-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Аҳамияти сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Ҳаёти ҳуқуқӣ – 2024. № 3 (47) / 2024 – С. 5 — 12 (0,4 ҷ.ҷ.). –ISSN 2307-5198

[20-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ шакли афзалиятноки амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқӣ [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Маҷаллаи байналмилалӣ «Фурӯғи илм». – 2024.– №2 (2), 2024 – С.91-97 (0,5 ҷ.ҷ.). ISSN 3078-395X

[21-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Нақши илм дар ташаккули сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Идоракунии давлатӣ – 2024.– № 4-1(69). 2024 – С.336-342 (0,5 ҷ.ҷ.). ISSN 2664-0651

[22-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Асосҳои илмии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон – 2024. – №4 (36). 2024 – С.56-64 (0,8 ҷ.ҷ.). ISSN 2414-9217

[23-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Техникаи ҳуқуқӣ ҳамчун омили таъминкунандаи самаранокии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Ҳаёти ҳуқуқӣ. – 2024.– №4 (48), / 2024 – С.5-15 (0,7 ҷ.ҷ.). ISSN 2307-5198

[24-М]. Шарофзода, Р.Ш., Сафарбекзода, Ҳ.С. Дурнамои рушди сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар робита бо рақамигардонии фаъолияти

ҳуқуқэҷодкунӣ [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Маҷаллаи байналмилалӣ «Фурӯғи илм». – 2024.– №3 (3), 2024 – С.95-103 (0,6 ҷ.ч.). ISSN 3078-395X

III. Научные статьи, опубликованные в сборниках и других научно-практических изданиях:

[25-М]. Тағойбеков, Ҳ.С. Асосҳои илмӣ ва мафҳуми сиёсати ҳуқуқӣ [Матн] / Ҳ.С. Тағойбеков // Сарфаи энергия ва ресурс ҳангоми истифодаи ресурсҳои табиӣ дар энергетика ва саноат: маводи конфронси илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ бахшида ба сессияи 16- уми Шурои Олӣ, 15-солагии Ваҳдати миллӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ва соли 2012 соли рушди энергетика – Қўрғонтеппа, 2012. – С. 304-309 (0,5 ҷ. ч.).

[26-М]. Тағойбеков, Ҳ.С. Сиёсати ҳуқуқии экологӣ. [Матн] / Ҳ.С. Тағойбеков // Қонунгузорӣ. Душанбе – 2014. – №3(15). – С.55-59 (0,4 п. л.). – ISSN 2410-2903

[27-М]. Тағойбеков, Ҳ.С. Хусусиятҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ҳ.С. Тағойбеков // Проблемаҳои муосири илмҳои дақиқ ва таълими онҳо: маводи конфронси илмӣ-амалии байналмилалӣ бахшида ба 20-солагии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 75- солагии профессор Ҷумъа Шарифов – Бохтар, 2014. – С. 5-8 (0,4 ҷ. ч.).

[28-М]. Тағойбеков, Ҳ.С., Роль Конституции Республики Таджикистана в условиях глобализации [Текст] / Ҳ.С. Тағойбеков, Д.Х. Алимов // Конституционные аспекты современного состояния законодательства Республики Таджикистан: материалы международной научно-теоретической конференции (Душанбе, 11 октября 2014 г.) – С. 210-213 (0,4 ҷ. ч.).

[29-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Фаҳмиши сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода, Асомиддинов Б.Т. // Ҷаҳонишавӣ ва гуфтугӯи тамаддунҳо дар замони муосир: маводи конфронси илмӣ-назариявӣ байналмилалӣ бахшида ба 28-солагии Истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 25-солагии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 22- солагии Ваҳдати миллӣ – Бохтар, 2019. – С. 292-295 (0,4 ҷ. ч.).

[30-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Субъектҳо, намудҳо ва сатҳҳои сиёсати ҳуқуқӣ. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Данғара. – 2022. – 3(21). – С.125 – 130 (0,5 ҷ. ч.). – ISSN 2410-4221.

[31-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Мафҳуми сиёсати ҳуқуқӣ дар доираи алоқаи он бо сиёсат. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Паёми Донишгоҳи

давлатии Данғара. – 2022. – №4(22). – С.117 – 121 (0,5 ҷ. ч.). – ISSN 2410-4221.

[32-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Сиёсати ҳуқуқи ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони муосир. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Бохтар – 2024. – №3/1(121). – С.40-43 (0,4 ҷ. ч.). – ISSN 2663-6506

[33-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Мафҳуми сиёсати ҳуқуқи ҷиноятӣ . [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Бохтар – 2024. – №3/1(109). – С.56-58 (0,3 ҷ. ч.). – ISSN 2663-6506

[34-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Субъектони сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ тибқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон – санади олии ҳуқуқии кишвар: маводи конфронси илмӣ-назариявӣ байналмилалӣ бахшида ба 30-солагии қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва “Соли маърифати ҳуқуқӣ” эълон гардидани соли 2024 – Бохтар, 2024. – С. 31-35 (0,4 ҷ. ч.).

[35-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Конститутсия ҳамчун заминаи муҳими сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / Ҳ.С. Сафарбекзода // Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон – санади олии ҳуқуқии кишвар: маводи конфронси илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ – Душанбе, 2024. – С. 162-169 (0,5 ҷ. ч.).

[36-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Види ва формҳои реализацияи ҳуқуқсозии давлатӣ. [Текст] / Ҳ.С. Сафарбекзода //Международный научный журнал «Endless Light in Science» Казахстан – 2024. – №2 some-ISSN(Online) С. 94-101 (0,6 п. л.).

[37-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Таносуби сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ва фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ // Маърифати ҳуқуқӣ омили инкишофи давлати ҳуқуқбунёд: маводи конфронси ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ бахшида ба 30 солагии қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва эълон гардидани соли 2024 “Соли маърифати ҳуқуқӣ” (н.Данғара, 21 ноябри соли 2024). - Душанбе, 2024. – С. 7-16 (0,7 ҷ. ч.).

[38-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Нақши сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар боло бурдани фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ // Мақоми Мавлонои Балхӣ дар фарҳангу адаби милливу умумибашарӣ: маводи конфронси илмӣ-назариявӣ байналмилалӣ. – Бохтар, 2024. – С. 394-400 (0,6 ҷ. ч.).

IV. Учебники и учебные пособие:

[39-М]. Сафарбекзода, Ҳ.С. Сиёсати ҳуқуқӣ [Матн]: Дастури таълимӣ барои магистрантони ихтисосҳои ҳуқуқшиносӣ / Ҳ.С. Сафарбекзода. – Душанбе: КВД «Матбаа», 2024. – 160 с. (10 ҷ. ҷ.).

[40-М]. Буризода, Э.Б., Сафарбекзода, Ҳ.С. Назарияи ҳуқуқ ва давлат [Матн] (Китоби дарсӣ) / Ҳ.С. Сафарбекзода. – Душанбе: КВД «Матбаа», 2024. – 208 с. (13 ҷ. ҷ.).

РҶҲАТИ АДАБИЁТ

I. Санадҳои меърии ҳуқуқӣ ва ҳуҷҷатҳои расмӣ:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонов ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2023 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/32191> (санаи мурочиат 10.10.2024).

2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» санаи 28 декабри соли 2024 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://president.tj/event/missives/49225> (санаи мурочиат 30.12.2024).

3. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо аҳли илм ва маорифи кишвар санаи 30 майи соли 2024 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://mfa.tj/tg/paris/view/14665> (санаи мурочиат 24.08.2024).

II. Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, воситаҳои таълимӣ:

4. Алексеев, С.С. Общая теория права: в 2-х томах [Текст] / С.С. Алексеев. – Т. 2. – М.: Юридическая литература, 1982. – 360 с.

5. Баранов, В.М. Очерки техники правотворчества [Текст] / В.М. Баранов. Избранные труды. – Н. Новгород, 2015. – 666 с.

6. Бюер, В.М., Павельева О.Г. Информационное право: учебное пособие [Текст] / В.М. Бюер, О.Г. Павельева. – Санкт-Петербург: СПбГУАП, 2006. – 116 с.

7. Гаврилов, О.А. Стратегия правотворчества и социальное прогнозирование [Текст] / О.А. Гаврилов. – М., 1993. – 128 с.

8. Гаюров, Ш.К. Личное информационное право граждан: проблемы гражданско-правового регулирования в Республике Таджикистан: монография [Текст] / Ш.К. Гаюров. – М.: Спутник+, 2010. – 361 с.

9. Давыдова, М.Л. Юридическая техника (общая часть). Учебное пособие [Текст] / М.Л. Давыдова. – Волгоград, 2009. – 292 с.

10. Исаков, Н.В. Основные приоритеты современной российской правовой политики [Текст] // Н.В. Исаков; под ред. В.А. Казначеева. – Пятигорск, 2003. – 166 с.

11. Исаков, Н.В., Мазуренко, А.П. Правотворческая политика: общетеоретический аспект [Текст] / Н.В. Исаков, А.П. Мазуренко; под ред. А.В. Малько. – М.-Мин.Воды, – 2005. – 198 с.
12. Калайчев, В.Р. Правотворческая политика исполнительных органов власти. Монография [Текст] / В.Р. Калайчев. – М.: РИА-КМВ, 2014. – 228 с.
13. Камолов, И.И. Система нормативных правовых актов Республики Таджикистан. Монография [Текст] / И.И. Камолов. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – 236 с.
14. Кашанина, Т.В. Юридическая техника. Учебник для вузов [Текст] / Т.В. Кашанина. – 2-е изд., пересмотр. – М.: Норма: ИНФРА. – М., 2013. – 496 с.
15. Керимов, Д.А. Философские проблемы права [Текст] / Д.А. Керимов. – М.: Мысль, 1972. – 472 с.
16. Кисляков, Ю.Н., Слуднев, А.В., Пчёнкина, Е.А. Правовая информатика: Учебное пособие для дистанционного обучения и самостоятельной работы [Текст] / Ю.Н. Кисляков, А.В. Слуднев, Е.А. Пчёнкина. – Новосибирск: Сиб АГС, 2006. – 158 с.
17. Кодан, С.В. Юридическая политика Российского государства [Текст] // Наш трудный путь к праву: Материалы философско-правовых чтений памяти академика В.С. Нерсисянца / С.В. Кодан; сост. В.Г. Графский. – М.: Норма, 2006. – С. 329.
18. Кудрявцев, В.Н. Право и поведение [Текст] / Кудрявцев В.Н. – М., 1978. – 192 с.
19. Лановая, Г.М. Юридическая техника. Учеб. пособие [Текст] / Г.М. Лановая. – М.: Московский университет Министерства внутренних дел Российской Федерации им. В.Я. Кикотя, 2018. – 318 с.
20. Мазуренко, А.П. Российская правотворческая политика: концепция и реальность [Текст] / А.П. Мазуренко. – М.: Юрист, 2010. – 392 с.
21. Мазуренко, А.П., Лаврик, А.Ю. Актуальные проблемы формирования института правотворческой политики [Текст] / А.П. Мазуренко, А.Ю. Лаврик; под ред. А.В. Малько. – М., 2009. – 154 с.
22. Махмудзода, М., Шарофзода, Р. Ташаббусҳои қонунгузори Президентии Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва аҳамияти онҳо дар рушди давлати соҳибистиклол. Монография [Матн] / М. Махмудзода, Р. Шарофзода. – Душанбе, 2016. – 182 с.
23. Мицкевич, А.В. Правотворчество в СССР [Текст] / Под ред. А.В. Мицкевича. – М., 1974. – 319 с.
24. Насриддинзода, Э.С. Фарҳанги ҳуқуқӣ [Матн] / Э.С. Насриддинзода. – Душанбе: Эр - граф, 2016. – 313 с.
25. Нашиц, А. Правотворчество. Законодательство и законодательная техника [Текст] / А. Нашиц. – М., 1974. – 256 с.

26. Нематов, А.Р. Правотворчество в Республике Таджикистан. Монография [Текст] / А.Р. Нематов. – LAP LAMBERT Academic Publishing, 2013. – 421 с.

27. Нематов, А.Р. Теоретические основы взаимодействия законодательной техники и качества закона [Текст] // Язык и качество закона. Материалы республиканской научно-практической конференции. Душанбе, 22 июня 2010 г. / А.Р. Нематов; под ред. М.З. Рахимова. – Душанбе: «Шучоён», 2010. – С. 152.

28. Раззоқов, Б.Ҷ. Президенти Ҷумҳурии тоҷикистон – Сарвари ҳокимияти иҷроия [Матн] / Б.Ҷ. Раззоқов. – Душанбе: Ирфон, 2010.- 460 с.

29. Рачабзода, Р.М. Фарҳанги ҳуқуқи касбӣ. Монография [Матн] / Р.М. Рачабзода; дар зери таҳрири проф. Шарофзода Р.Ш. – Душанбе: Полит - Граф, 2020. – 224 с.

30. Сотиволдиев, Р.Ш. Научные основы правовой политики. Монография [Текст] / Р.Ш. Сотиволдиев. – Lam Lambert Academic Publishing. 2017. – 124 с.

31. Хабриева, Т.Я. Глобализация и законодательный процесс [Текст] // Правотворчество и технико-юридические проблемы формирования системы российского законодательства в условиях глобализации: сборник статей / Т.Я. Хабриева; под ред. С. В. Полениной, В. М. Баранова, Е. В. Скурко. – Москва; Нижний Новгород, 2007. – С. 28.

32. Шарофзода, Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. Китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ [Матн] / Р.Ш. Шарофзода. – Душанбе, 2023. – 688 с.

III. Мақолаҳо ва маърузаҳо:

33. Алиев, В.В. Развитие информационно-правовых ресурсов и обеспечение эффективного функционирования соответствующих информационно справочных систем [Текст] / В.В. Алиев // Закон и право. – 2021. – № 2. – С. 158-160.

34. Алферова, Е.В. Национальное информационное законодательство как отражение вызовов времени [Текст] / Е.В. Алферова // Государство и право в новой информационной реальности. – 2018. – № 1. – С. 53-66.

35. Анциферова, О.В. Повышение качества подготовки законов как один из способов обеспечения единства законодательной власти [Текст] / О.В. Анциферова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2007. – № 2 (80). – С. 43-49.

36. Баранов, В.М. Российская юридическая наука сегодня и пути совершенствования философско-методологических подходов к анализу государственно-правовых явлений [Текст] / В.М. Баранов // Гуманитарий Юга России. – 2015. – С. 149-162.

37. Баранов, В.М. Шесть этюдов о сущности и технике правотворческой экспертологии [Текст] / В.М. Баранов // Юридическая техника. – 2022. – № 16. – С. 645-648.
38. Гаврилов, О.А. Информационное право России [Текст] / О.А. Гаврилов // Вестник Российской Академии наук. – 2005. – Том. 75. – С. 322-333.
39. Гадоев, Б.С. Послания Президента Республики Таджикистан и их роль в политическом курсе развития страны [Текст] / Б.С. Гадоев // Правовая жизнь. – Душанбе, 2021. – № 4 (36). – С. 74-83.
40. Давыдова, М.Л. Правотворческая политика и юридическая техника: проблемы соотношения понятий [Текст] / М.Л. Давыдова // Правотворческая политика в современной России: сборник научных трудов по материалам всероссийского круглого стола / под общ. ред. А.В. Малько, Н.В. Исакова, А.П. Мазуренко. Саратов; Минеральные Воды, 2009. – С. 118-127.
41. Диноршоев, А.М. Правовая природа Послания Президент Республики Таджикистан [Текст] / А.М. Диноршоев // Государствоведение и права человека. Научно-практический журнал. – Душанбе, 2016. – №1 (01). – С. 58.
42. Зайцева, Е.С. Правотворческая культура как фактор установления пределов правового регулирования [Текст] / Е.С. Зайцева // Правовая культура в современном обществе. Сборник научных статей. – Могилев, 2024. – С. 46-50.
43. Залоило, М.В. Некоторые вопросы цифровизации процедур оценки проектов нормативных правовых актов [Текст] / Залоило // Российское государственное управление. – 2018. – № 4. – С. 141.
44. Золотухина, Т.А. Правотворческая политика Российского государства [Текст] / Т.А. Золотухина // История государства и права. – 2008. – № 15. – С. 13.
45. Калинин, А.Ю. Правотворческая политика современного демократического государства [Текст] / А.Ю. Калинин // Вестник юридического факультета Коломенского института (филиала) ГОУ ВПО МГОУ. – 2009. – № 4. – С. 30-36.
46. Карева, И.А. Правотворческая техника как приоритетный вид юридической техники [Текст] / И.А. Карева // Вопросы современной юриспруденции. – 2014. – № 36. – С. 62-68.
47. Корсакова, С.В. Правовая политика муниципального уровня: системный анализ [Текст] / С.В. Корсакова // Наука и современность. – 2012. – С. 302-306.
48. Костарева, М.А. Правотворческая культура: понятие, элементы, функции [Текст] / М.А. Костарева // Вестник Прикамского социального института. – 2019. – № 3 (84). – С. 14-18.

49. Костенников, М.В. Проблемы цифровизации обеспечения безопасности дорожного движения [Текст] / М.В. Костенников // Вестник Всероссийского института повышения квалификации сотрудников Министерства внутренних дел Российской Федерации. – 2019. – № 2 (50). – С. 53.

50. Кюрджиев, В.А. Правотворческая техника как средство правотворческой политики [Текст] / В.А. Кюрджиев // Современное право. – 2014. – № 6. – С. 9-11.

51. Лазарев, В.В. Юридическая наука: современное состояние, вызовы и перспективы (размышления теоретика) [Текст] / В.В. Лазарев // Lex Russica. – 2013. – № 2. – С. 181-191.

52. Лукьянова, Е.Г. Некоторые проблемы правотворчества в современной России [Текст] / Е.Г. Лукьянова // Правоведение. – 2007. – № 6. – С. 159-162.

53. Мазуренко, А.П. Актуальные проблемы развития правотворческой политики [Текст] / А.П. Мазуренко // Велес. – 2016. – № 3-1 (33). – С. 23-27.

54. Мазуренко, А.П. Вопросы взаимодействия правотворческой политики и юридической (законодательной) техники: теоретический аспект [Текст] / А.П. Мазуренко // Юридическая техника. – 2007. – № 1. – С. 39-44.

55. Малько, А.В. Правотворческая политика как средство предупреждения и устранения ошибок в законодательстве [Текст] / А.В. Малько // Правотворческие ошибки: понятие, виды, практика и техника устранения в постсоветских государствах: материалы Международного научно-практического круглого стола (29-30 мая 2008 года) / Под ред. В.М. Баранова, И.М. Мицкевича. – М., 2009. – С. 26-41.

56. Малько, А.В. Современная российская правовая политика и правовая жизнь [Текст] / А.В. Малько // Правовая политика и правовая жизнь. – 2000. – № 11. – С. 15-19.

57. Маркоменко, В. Информационное общество и проблемы его безопасности [Текст] / В. Маркоменко // Федерализм. – 1997. – № 4. – С. 12-14.

58. Муромцев, Г.И. Юридическая техника: некоторые аспекты содержания понятия [Текст] / Г.И. Муромцев // Проблемы юридической техники: сборник статей / под ред. В.М. Баранова. – Н.-Новгород, 2000. – С. 13.

59. Насриддинзода, Э.С. Нақши Пешвои миллат дар баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа [Матн] / Э.С. Насриддинзода // Ваҳдат, давлат, Президент. Ҷилди XXXIII. – Душанбе: Ирфон, 2021. – С. 6-20.

60. Насриддинзода, Э.С. Сайнозимзода, Ф.С. Сиёсати ҳуқуқии зиддикоррупсионӣ дар паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

[Матн] / Э.С. Насриддинзода, Ф.С. Сайнозимзода // Қонунгузорӣ. Душанбе, 2021. – № 3 (43). – С. 5-12.

61. Нерсисянц, В.С. Правовая политика Российской Федерации: основные направления и задачи [Текст] / В.С. Нерсисянц // Правовая политика и пути совершенствования правотворческой деятельности в Российской Федерации. – М., 2006. – С. 74-81.

62. Пиголкин, А.С. Правотворчество // Проблемы общей теории права и государства [Текст] / А.С. Пиголкин // . – М., 2001. – С. 307-321.

63. Плоцкая, О.А. К вопросу о технико-юридическом качестве первых законов, принимавшихся КОМИ законодателем [Текст] / О.А. Плоцкая // Управление пространственным развитием Европейского Севера России: социально-экономические, политические и исторические аспекты. Материалы Всероссийской научной конференции (с международным участием). – Коми: республиканская академия государственной службы и управления (Сыктывкар), 2019. – С. 223-230.

64. Поленина, С.В. Качество закона и совершенствование правотворчества [Текст] / С.В. Поленина // Советское государство и право. – 1987. – № 7. – С. 12-19.

65. Поленина, С.В. Правотворческая политика [Текст] / С.В. Поленина // Российская правовая политика. Курс лекций; под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М., 2003. – С. 180–198.

66. Раҳмон, Д.С. Шерзода, Б.С. Нақши Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ташаккули низоми ҳуқуқи миллӣ [Текст] / Д.С. Раҳмонов, Б.С. Шерзод // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – 2021. – № 2 (22). – С. 25.

67. Рахимов, М.З. Качество закона как условие повышения его эффективности [Текст] / М.З. Рахимов // Язык и качество закона. Материалы республиканской научно-практической конференции. Душанбе, 22 июня 2010 г.; под ред. М.З. Рахимова. – Душанбе: «Шуҷоиён», 2010. – С. 16.

68. Ремизов, П.В. Культура, техника и критика использования юридической терминологии и правовых дефиниций в законодательстве об административных правонарушениях [Текст] / П.В. Ремизов // Юридическая техника. – 2016. – № 10. – С. 508.

69. Рудковский, В.А. О принципах правовой политики [Текст] / В.А. Рудковский // Правовая политика и правовая жизнь.–2003. – № 4. –С. 7-9.

70. Рыбаков, О.Ю. Формы реализации правовой политики [Текст] / О.Ю. Рыбаков // Правовая политика и правовая жизнь.– 2003.– № 2 –С. 9.

71. Сайнозимзода, Ф.С. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз Конститутсия сарчашма мегирад [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон – 2022. – № 1 (25). – С. 82-94.

72. Самойлюк, М.С. Перспективы развития правотворческой техники в условиях цифровизации общественных отношений [Текст] / М.С. Самойлюк // Вестник ВИПК МВД России. – 2023. – № 3(67). – С. 8-12.

73. Самородов, В.Ю. Культурный аспект современной правотворческой политики (опыт осмысления проблемы) [Текст] / В.Ю. Самородов // Правовая политика и правовая жизнь. – 2018. – № 3. – С. 128-135.

74. Сативалдыев, Р.Ш. Понятие качества закона в рамках многообразия методологических подходов [Текст] / Р.Ш. Сативалдыев // Вестник Таджикского национального университета. – 2016 – 2/8 (2015). – С. 227-237.

75. Сативалдыев, Р.Ш. Правовая политика как общетеоретическая категория: анализ концептуальных подходов [Текст] / Р.Ш. Сативалдыев // Вестник Таджикского национального университета. Серия: гуманитарные науки. – 2013. – 3/2 (№ 108). – С. 68-76.

76. Сативалдыев, Р.Ш. Правовая политика как фактор прогрессивного развития общества [Текст] / Сативалдыев // Правовая жизнь. – Душанбе, 2013. – № 3. – С. 25-40.

77. Саъдизода, Ҷ., Сулаймонов, М.С. Президент – хомии ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд [Матн] / Ҷ. Саъдизода, М.С. Сулаймонов // Ҳуқуқи инсон ва ҷаҳонишавӣ. Мавади 1-умин конференсияи байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ бахшида ба 70-умин солгарди рӯзи қабули Эълумияи умумии ҳуқуқи инсон // Зери назари умумии н.и.х., дотсент Ф.Р. Шарифзода. – Душанбе: Матбааи РТМТ ва Н-и ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2019. – С. 166-170.

78. Селиванова, Е.С. Понятие и приоритеты российской правотворческой политики [Текст] / Е.С. Селиванова // Правовая политика и правовая жизнь. – 2006. – № 2. – С. 140-146.

79. Сулаймонзода, Ф.С. Нақши паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баланд бардоштани сифати қонунгузорӣ [Текст] / Ф.С. Сулаймонзода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2021. – 4 (40). – С. 17-21.

80. Сулаймонов, М.С. Правовая природа Послания Президента Республики Таджикистан и ее признаки [Текст] / М.С. Сулаймонов // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – 2017. – № 4 (36). – С. 140-145.

81. Сырых, В.М. Предмет и система законодательной техники как прикладной науки и учебной дисциплины [Текст] / В.М. Сырых // Законодательная техника современной России: состояние, проблемы, совершенствование: сб. ст. в 2-х т. – Т. 1. / под ред. В.М. Баранова. – Н. - Новгород, 2001. – С. 9-24.

82. Тосунян, Г.А. Санникова Л.В. Культура правотворчества в современной России [Текст] / Г.А. Тосунян, Л.В. Санникова // Государство и право. - 2018. – 3. – С. 28-34.

83. Трофимов, В.В. Научные основы правовой политики: проблемы формирования [Текст] / В.В. Трофимов // Правовая политика в Российской Федерации: региональный уровень; под ред. А.В. Малько. – Тамбов, 2008. – С. 141-144.

84. Трофимов, В.В., Самородов, В.Ю. Реализация правотворческих функций как проявление культуры организации юридического процесса [Текст] / В.В. Трофимов, В.Ю. Самородов // Правовая парадигма. – 2017. – Т. 16. – № 4. – С. 43-53.

85. Хабриева, Т.Я. Право перед вызовами цифровой реальности [Текст] / Т.Я. Хабриева // Журнал российского права. – 2018. – № 9. – С. 8.

86. Хабриева, Т.Я. Современное правотворчество и задачи юридической науки [Текст] / Т.Я. Хабриева // Журнал российского права. – 2015. – № 8. – С. 5-13.

87. Холикзода, А.Ф., Бобочонзода, И.Х., Шосайдзода, Ш.Ш. Бардоштҳои маънави-ҳуқуқӣ аз паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шоҳроҳи бунёди давлати миллӣ [Матн] / А.Ф. Холикзода, И.Х. Бобочонзода, Ш.Ш. Шосайдзода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2022. – № 2 (42). – С. 26-38.

88. Цибулевская, О.И. Правотворчество как заключительный этап правообразования [Текст] / О.И. Цибулевская // Правотворчество органов власти в Российской Федерации: проблемы теории и практики / кол. авт.; под ред. О.И. Цибулевской. – Саратов, 2009. – С. 12-13.

89. Шарифзода, Фирдавс. Бозтоби масъалаҳои фарҳанги миллӣ дар паёмҳои Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон ба маҷлиси олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф. Шарифзода // Паёми китобхонаи миллӣ. – 2023. – № 2 (2). – С. 100-117.

90. Шарофзода, Р.Ш. Деятельность современного государства в условиях усиления информационных вызовов и угроз [Матн] / Р.Ш. Шарофзода // Юридическая наука: история и современность. – Санкт-Петербург, 2021. – № 10. – С. 175-188.

91. Шарофзода, Р.Ш., Шокиров, Ф.А. Заминаҳои илмӣ-ҳуқуқии иттилоотӣ ва бунёди ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Р.Ш. Шарофзода, Ф.А. Шокиров // Осори Академияи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон – 2021. – № 4 (52). – С. 110-120.

92. Швед, Е.Н. Виды юридической техники [Текст] / Е.Н. Швед // Вестник Сибирского института бизнеса и информационных технологий. – 2019. – № 1. – С. 85-88.

IV. Диссертатсия ва авторефератҳо:

93. Ализода З. Становление и развитие института парламента в Республике Таджикистан: конституционно-правовое исследование [Текст]: дис. ... докт. юрид. наук / З. Ализода. – Душанбе, 2014. – 334 с.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Сафарбекзода Ҳукмиддин Сафарбек дар мавзуи: «Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун заминаи рушди устувори Ҷумҳурии Тоҷикистон: проблемаҳои назария ва амалия» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илми ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат

Калидвожаҳо: сиёсати ҳуқуқӣ, сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, ҳадафҳои ҳуқуқэҷодкунӣ, афзалиятҳои ҳуқуқэҷодкунӣ, қонунэҷодкунӣ, ҳуқуқэҷодкунии зерқонунӣ, концепсияи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, иттилоотонии ҳуқуқэҷодкунӣ, рақамигардонии ҳуқуқэҷодкунӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, конституция, қонун, санади меъёрии ҳуқуқии зерқонунӣ, фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ.

Мақсади таҳқиқоти диссертатсиониро таҳқиқоти назариявӣ-методологии сиёсати ҳуқуқэҷодкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун самти афзалиятноки сиёсати ҳуқуқӣ бо дарназардошти ҳадафҳои стратегияи давлати Тоҷикистон, иттилоотӣ ва рақамигардонии ҷомеа ва боло бурдани фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ ташкил медиҳад.

Ҳангоми таҳқиқи диссертатсионӣ усулҳои умумиметодологии фалсафӣ, аз ҷумла усулҳои диалектикӣ, материалистӣ, таҳлили системавӣ-таркибӣ, функционалӣ, категорияҳои диалектика ва принципҳои бунёдии дарки олам, ҳамчунин, усулҳои махсуси шакли меъёрӣ, таҳлили таърихӣ-ҳуқуқӣ, муқоисавӣ-ҳуқуқӣ, таҳлили мантиқи ҳуқуқӣ, ҷомеашиносии ҳуқуқӣ, омори ҳуқуқӣ, кибернетикӣ ва дигар истифода шудаанд. Усулҳои зикршуда ба таҳқиқи назариявӣ-методологии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ҳамчун падидаи сиёсӣ ва ҳуқуқӣ, самти афзалиятноки сиёсати ҳуқуқӣ мусоидат намуданд.

Навгонии илмии таҳқиқи диссертатсионӣ дар он аст, ки бори нахуст дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ сиёсати ҳуқуқэҷодкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқ карда мешавад. Дар диссертатсия таҷрибаи миллии ташаккул ва амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқэҷодкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти таҷрибаи дар Тоҷикистон ташаккулёфтаи ҳуқуқэҷодкунӣ ҷамъбаст ва таҳлил карда мешавад, дурнамои рушди сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар Тоҷикистон бо дарназардошти ҳадафҳо ва афзалиятҳои сиёсати давлат дар соҳаи истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, рақамӣ, зеҳни сунӣ, ки дар паёмҳо, баромадҳо, суҳанронҳои Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон, дар ҳуҷҷатҳои стратегӣ ва барномавии давлати Тоҷикистон баён гардидаанд, муайян карда мешавад. Навгонии илмии диссертатсия бо нуктаҳои илмӣ, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд, ҳамчунин, мақолаҳои интишорнамудаи муаллиф, баромадҳо дар конференсияҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ тасдиқ мегардад.

Хулосаҳо ва пешниҳодҳои таҳқиқи диссертатсионӣ барои таҳқиқоти минбаъдаи асосҳои назариявӣ, методологӣ ва меъёрии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, таҳия ва қабули концепсияи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, такмили қонунгузорӣ, таҳияи лоиҳаи қонунҳои нав, рақамигардонии ҳуқуқэҷодкунӣ, такмили раванди таълим, ташаккули фарҳанги ҳуқуқэҷодкунӣ аҳаммияти илмӣ ва амалӣ доранд.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Сафарбекзода Хукмиддин Сафарбек на тему «правотворческая политика как основа устойчивого развития Республики Таджикистан: проблемы теории и практики» для получения ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.01-Теория и история права и государства; история учения о праве и государстве

Ключевые слова: правовая политика, правотворческая политика, правотворческая деятельность, правотворческие цели, правотворческие приоритеты, законотворчество, подзаконные акты, концепция правотворческой политика, правотворческая информативность, правотворческая оцифровка, нормативные правовые акты, Конституция, закон, нормативные правовые подзаконные акты, правотворческая культура.

Целью диссертационного исследования является теоретико-методологическое исследование правотворческой политики Республики Таджикистан как приоритетного направления правовой политики с учетом стратегических целей государства Таджикистан, информатизации и оцифровки общества и повышения правотворческой культуры.

В диссертационном исследовании применялись общеметодологические философские методы, в том числе диалектический, материалистический, системно-композиционный, функциональный анализ, категории диалектики и фундаментальные принципы восприятия мира, а также специальные методы нормативной формы, историко-правовой, сравнительно-правовой анализ, логический правовой анализ, правовая социология, правовая статистика, кибернетика и другие. Указанные методы способствовали теоретико-методологическому исследованию правотворческой политики как политического и правового явления, приоритетного направления правовой политики.

Научная новизна диссертационного исследования заключается в том, что правотворческая политика Республики Таджикистан исследуется впервые в отечественной юридической науке. В диссертации обобщен и проанализирован национальный опыт формирования и реализации правотворческой политики Республики Таджикистан с учетом опыта формирования и реализации правотворчество в Таджикистане, определены перспективы развития правотворческой политики в Таджикистане с учетом целей и приоритетов государственной политики в области использования информационных технологий, цифровых технологий, искусственного интеллекта, изложенных в посланиях, выступлениях, речах Лидера нации Эмомали Рахмона, в стратегических и программных документах государства Таджикистан. Научная новизна диссертации подтверждается представленными на защиту научными материалами, а также опубликованными автором статьями, выступлениями на республиканских и международных конференциях.

Выводы и предложения диссертационного исследования имеют научное и практическое значение для дальнейшего изучения теоретических, методологических и нормативных основ правотворческой политики, разработки и принятия концепции правотворческой политики, совершенствования законодательства, разработки новых законопроектов, оцифровки правотворческого процесса, совершенствования учебного процесса, формирования правотворческой культуры.

Annotation

for the abstract of the dissertation of Safarbekzoda Hukmiddin Safarbek on the topic "law-making policy as the basis for sustainable development of the Republic of Tajikistan: problems of theory and practice" for obtaining the degree of Doctor of Law in the specialty 12.00.01-Theory and history of law and the state; history of the doctrine of law and the state
Keywords: legal policy, law-making policy, law-making activity, law-making goals, law-making priorities, conception law-making policy, law-making information, law-making digitization, normative legal acts, Constitution, law, normative legal by-laws, law-making culture.

The purpose of the dissertation research is a theoretical and methodological study of the law-making policy of the Republic of Tajikistan as a priority area of legal policy, taking into account the strategic goals of the State of Tajikistan, the informatization and digitization of society and the improvement of law-making culture.

The dissertation research applied general methodological philosophical methods, including dialectical, materialistic, system-compositional, functional analysis, categories of dialectics and fundamental principles of perception of the world, as well as special methods of normative form, historical and legal, comparative legal analysis, logical legal analysis, legal sociology, legal statistics, cybernetics and others. These methods contributed to the theoretical and methodological study of law-making policy as a political and legal phenomenon, a priority area of legal policy.

The scientific novelty of the dissertation research lies in the fact that the law-making policy of the Republic of Tajikistan is being studied for the first time in the domestic legal science. The dissertation summarizes and analyzes the national experience of the formation and implementation of the law-making policy of the Republic of Tajikistan, taking into account the experience of the formation and implementation of law-making in Tajikistan, defines the prospects for the development of law-making policy in Tajikistan, taking into account the goals and priorities of state policy in the field of the use of information technologies, digital technologies, artificial intelligence, set out in the messages, speeches, speeches of the Leader of the Nation Emomali Rahmon, in the strategic and program documents of the State of Tajikistan. The scientific novelty of the dissertation is confirmed by the scientific materials submitted for defense, as well as articles published by the author, speeches at national and international conferences.

The conclusions and proposals of the dissertation research have scientific and practical significance for further study of the theoretical, methodological and regulatory foundations of law-making policy, development and adoption of the concept of law-making policy, improvement of legislation, development of new draft laws, digitization of the law-making process, improvement of the educational process, formation of law-making culture.

Подписано на печать 19.02.2025.
Формат 60x84 1/16 Бумага офсетная.
Печать офсетная. Усл. печ. 6,375 Тираж 100 шт.
Отпечатано в типографии ГУП «Матбаа»